SEMICENTENNIAL PUBLICATIONS

OF THE

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

1868-1918

UNIVERSITY OF CALIFORNIA PUBLICATIONS

IN

CLASSICAL PHILOLOGY

VOLUME 4

WILLIAM AUGUSTUS MERRILL
HERBERT CHESTER NUTTING
JAMES TURNEY ALLEN
EDITORS

UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS
BERKELEY
1917

LVCRETI
DE RERVM NATVRA
LIBRI SEX

RECOGNOVIT

GVILELMVS AVGVSTVS MERRILL
VNIVERSITATIS CALIFORNIENSIS PROFESSOR

BERKLEIAE
E TYPOGRAPHEO VNIVERSITATIS
MDCCCCXVII

HABES LECTOR BENEVOLE RECENSIONEM POEMATIS LVCRETIANI QVO MODO ID CONSTITVIT NOVVS EDITOR QVI IN HONOREM VNIVERSITATIS CALIFORNIENSIS IAM QVINQVAGINTA ANNOS FELICITER RESPICIENTIS LIBENTER OPERAM DEDIT ADIVTVS SCRIPTIS MVLTORVM ANNO MDCCCCXVII

LECTORI MONITVM

Librorum summae divisiones spatio trium linearum indicantur.

Tractationis summae divisiones aequali spatio trium linearum similiter indicantur, et eiusdem inferiores divisiones ordinis primi spatio duarum linearum, et ordinis secundi spatio unius lineae, et ordinis tertii incisione lineae primae, et ordinis quarti signatura litterae capitalis incipientis vocabulum primum in versu quoque primo cui praecedit etiam siglum —; et ordinis quinti similiter, sed sine illo siglo; et ordinis sexti simili modo sed cum inclinatione litterae primae, vocabula autem prima cum littera prima capitali non incipiunt. Singula membra cuiusdam ordinis littera inclinata incipiunt; conclusiones aliquando siglo — notantur. Versus uncinis inclusi cursum tractationis morantur; cum siglis || || rectum locum non habent; cum siglis [ ] interpolantur. Stella lacunam indicat.

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Primvs

Aeneadum genetrix, hominum diuomque uoluptas,
alma Venus, caeli subter labentia signa
quae mare nauigerum, quae terras frugiferentis
concelebras;—per te quoniam genus omne animantum
concipitur uisitque exortum lumina solis.
*t*e, dea, te fugiunt uenti, te nubila caeli
aduentumque tuum, tibi suauis daedala tellus
summittit flores, tibi rident aequora ponti
placatumque nitet diffuso lumine caelum.
(nam simul ac species patefactast uerna diei
et reserata uiget genitabilis aura fauoni,
aeriae *p*rimum uolucris te, diua, tuumque
significant initum perculsae corda tua ui.
*i*nde ferae pecudes persultant pabula laeta
et rapidos tranant amnis: ita capta lepore
te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
*d*enique per maria ac montis fluuiosque rapacis
frondiferasque domos auium camposque uirentis,
omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
efficis ut cupide generatim saecla propagent.)
—*q*uae quoniam rerum naturam sola gubernas
nec sine te quicquam dias in luminis oras
exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
te sociam studeo scribendis uersibus esse

quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
omnibus ornatum uoluisti excellere rebus.
—quo magis aeternum da dictis, diua, leporem.
*e*ffice ut interea fera moenera militiai
per maria ac terras omnis sopita quiescant.
—nam tu sola potes tranquilla pace iuuare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mauors
armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
reicit aeterno deuictus uolnere amoris,
atque ita suspiciens tereti ceruice reposta
pascit amore auidos inhians in te, dea, visus,
eque tuo pendet resupini spiritus ore.
*h*unc tu, diua, tuo recubantem corpore sancto
circumfusa super, suauis ex ore loquellas
funde petens placidam Romanis, incluta, pacem.
(nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
possumus aequo animo nec Memmi clara propago
talibus in rebus communi desse saluti.)

ΤΟ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΚΑΙ ΑΦΘΑΡΤΟΝ

[omnis enim per se diuom natura necessest
inmortali aeuo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe:
nam priuata dolore omni, priuata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.]
Quod superest, uacuas auris <animumque sagacem>
semotum a curis adhibe ueram ad rationem,
ne mea dona tibi studio disposta fideli,
intellecta prius quam sint, contempta relinquas.

—Nam tibi de summa caeli ratione deumque

disserere incipiam et rerum primordia pandam,
unde omnis natura creet res auctet alatque,
quoue eadem rursum natura perempta resoluat,
quae nos materiem et genitalia corpora rebus
reddunda in ratione uocare et semina rerum
appellare suemus et haec eadem usurpare
corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

LAVS INVENTORIS

Humana ante oculos foede cum uita iaceret
in terris oppressa graui sub religione
quae caput a caeli regionibus ostendebat
horribili super aspectu mortalibus instans,
*p*rimum Graius homo mortalis tollere contra
est oculos ausus primusque obsistere contra,
quem neque fama deum nec fulmina nec minitanti
murmure compressit caelum, sed eo magis acrem
inritat animi uirtutem, effringere ut arta
naturae primus portarum claustra cupiret.
—*e*rgo uiuida uis animi peruicit, et extra
processit longe flammantia moenia mundi
atque omne immensum peragrauit mente animoque,
unde refert nobis uictor quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
—quare religio pedibus subiecta uicissim
opteritur, nos exaequat uictoria caelo.

Illud in his rebus uereor, ne forte rearis
inpia te rationis inire elementa uiamque

71 cuperet

indugredi sceleris. *q*uod contra saepius illa
religio peperit scelerosa atque impia facta.

EXEMPLVM RELIGIONIS

Aulide quo pacto Triuiai uirginis aram
Iphianassai turparunt sanguine foede
ductores Danaum delecti, prima uirorum.
*c*ui simul infula uirgineos circumdata comptus
ex utraque pari malarum parte profusast,
et maestum simul ante aras adstare parentem
sensit et hunc propter ferrum celare ministros
aspectuque suo lacrimas effundere civis,
muta metu terram genibus summissa petebat.
—*n*ec miserae prodesse in tali tempore quibat
quod patrio princeps donarat nomine regem;
*n*am sublata uirum manibus tremibundaque ad aras
deductast, non ut sollemni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste nubendi tempore in ipso
hostia concideret mactatu maesta parentis,
exitus ut classi felix faustusque daretur.
—tantum religio potuit suadere malorum.

Tutemet a nobis iam quouis tempore uatum
terriloquis uictus dictis desciscere quaeres.
—*q*uippe etenim quam multa tibi iam fingere possunt
somnia quae uitae rationes uertere possint
fortunasque tuas omnis turbare timore!

FINIS DOLORIS

*e*t merito; nam si certam finem esse uiderent
aerumnarum homines, aliqua ratione ualerent
religionibus atque minis obsistere uatum.
—*n*unc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
aeternas quoniam poenas in morte timendum;

DE ANIMA

ignoratur enim quae sit natura animai,
nata sit an contra nascentibus insinuetur,
et simul intereat nobiscum morte dirempta,
an tenebras Orci uisat uastasque lacunas,
an pecudes alias diuinitus insinuet se,
—Ennius ut noster cecinit qui primus amoeno
detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
per gentis Italas hominum quae clara clueret.
(etsi praeterea tamen esse Acherusia templa
Ennius aeternis exponit uersibus edens,
quo neque permaneant animae neque corpora nostra,
sed quaedam simulacra modis pallentia miris;
unde sibi exortam semper florentis Homeri
commemorat speciem lacrimas effundere salsas
coepisse et rerum naturam expandere dictis.)

Quapropter bene cum superis de rebus habenda
nobis est ratio, solis lunaeque meatus
qua fiant ratione, et qua ui quaeque gerantur
in terris, tum cum primis ratione sagaci
unde anima atque animi constet natura uidendum,
et quae res nobis uigilantibus obuia mentes
terrificet morbo adfectis somnoque sepultis,
cernere uti uideamur eos audireque coram,
morte obita quorum tellus amplectitur ossa.

(Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis uersibus esse
—multa nouis uerbis praesertim cum sit agendum—
propter egestatem linguae et rerum nouitatem;

122 *alii alia*
126 *fort.* pandere

sed tua me uirtus tamen et sperata uoluptas
suauis amicitiae quemuis efferre laborem
suadet et inducit noctes uigilare serenas
quaerentem dictis quibus et quo carmine demum
clara tuae possim praepandere lumina menti,
res quibus occultas penitus conuisere possis.)
—hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Principium cuius hinc nobis exordia sumet,

NIHIL DE NIHIL GIGNI

nullam rem e nihilo gigni diuinitus umquam.
quippe ita formido mortalis continet omnis,
quod multa in terris fieri caeloque tuentur
quorum operum causas nulla ratione uidere
possunt ac fieri diuino numine rentur.
—quas ob res ubi uiderimus nil posse creari
de nihilo, tum quod sequimur iam rectius inde
perspiciemus, et unde queat res quaeque creari
et quo quaeque modo fiant opera sine diuom.

Nam si de nihilo fierent, ex omnibu' rebus
omne genus nasci posset, nil semine egeret.
e mare primum homines, e terra posset oriri
squamigerum genus et uolucres erumpere caelo;
armenta atque aliae pecudes, genus omne ferarum,
incerto partu culta ac deserta tenerent.
nec fructus idem arboribus constare solerent,
sed mutarentur, ferre omnes omnia possent.
—Quippe, ubi non essent genitalia corpora cuique,

qui posset mater rebus consistere certa?
*a*t nunc seminibus quia certis quaeque creantur,
inde enascitur atque oras in luminis exit,
materies ubi inest cuiusque et corpora prima;
atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
quod certis in rebus inest secreta facultas.
—*p*raeterea cur uere rosam, frumenta calore,
uites autumno fundi suadente uidemus,
si non, certa suo quia tempore semina rerum
cum confluxerunt, patefit quodcumque creatur,
dum tempestates adsunt et uiuida tellus
tuto res teneras effert in luminis oras?
*q*uod si de nihilo fierent, subito exorerentur
incerto spatio atque alienis partibus anni,
quippe ubi nulla forent primordia quae genitali
concilio possent arceri tempore iniquo.
—*n*ec porro augendis rebus spatio foret usus
seminis ad coitum, si e nilo crescere possent;
nam fierent iuuenes subito ex infantibu' paruis
e terraque exorta repente arbusta salirent.
*q*uorum nil fieri manifestum est, omnia quando
paulatim crescunt, ut par est, semine certo,
crescentesque genus seruant; ut noscere possis
quicque sua de materia grandescere alique.
—*h*uc accedit uti sine certis imbribus anni
laetificos nequeat fetus submittere tellus
nec porro secreta cibo natura animantum
propagare genus possit uitamque tueri;
ut potius multis communia corpora rebus
multa putes esse, ut uerbis elementa uidemus,
quam sine principiis ullam rem existere posse.
—*d*enique cur homines tantos natura parare

non potuit, pedibus qui pontum per uada possent
transire et magnos manibus diuellere montis
multaque uiuendo uitalia uincere saecla,
si non, materies quia rebus reddita certast
gignundis e qua constat quid possit oriri?
—nil igitur fieri de nilo posse fatendumst,
semine quando opus est rebus, quo quaeque creatae
aeris in teneras possent proferrier auras.
—*p*ostremo quoniam incultis praestare uidemus
culta loca et manibus melioris reddere fetus,
esse uidelicet in terris primordia rerum
quae nos fecundas uertentes uomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus.
*q*uod si nulla forent, nostro sine quaeque labore
sponte sua multo fieri meliora uideres.

NIHIL AD NIHILVM INTERIRE

Huc accedit uti quicque in sua corpora rursum
dissoluat natura neque ad nihilum interemat res.
—*n*am siquid mortale <e> cunctis partibus esset,
ex oculis res quaeque repente erepta periret.
nulla ui foret usus enim quae partibus eius
discidium parere et nexus exsoluere posset.
*q*uod nunc, aeterno quia constant semine quaeque,
donec uis obiit quae res diuerberet ictu
aut intus penetret per inania dissoluatque,
nullius exitium patitur natura uideri.
—*p*raeterea quaecumque uetustate amouet aetas,
si penitus peremit consumens materiem omnem,
unde animale genus generatim in lumina uitae
redducit Venus, aut redductum daedala tellus
unde alit atque auget generatim pabula praebens?

207 *vulg.* possint

unde mare ingenuei fontes externaque longe
flumina suppeditant? unde aether sidera pascit?
omnia enim debet, mortali corpore quae sunt,
infinita aetas consumpse anteacta diesque.
*q*uod si in eo spatio atque anteacta aetate fuere
e quibus haec rerum consistit summa refecta,
inmortali sunt natura praedita certe,
haud igitur possunt ad nilum quaeque reuerti.
—*d*enique res omnis eadem uis causaque uolgo
conficeret, nisi materies aeterna teneret
inter se nexus minus aut magis indupedita:
*t*actus enim leti satis esset causa profecto,
quippe ubi nulla forent aeterno corpore quorum
contextum uis deberet dissoluere quaeque.
(at nunc, inter se quia nexus principiorum
dissimiles constant aeternaque materies est,
incolumi remanent res corpore, dum satis acris
uis obeat pro textura cuiusque reperta.)
—haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
discidio redeunt in corpora materiai.
—*p*ostremo pereunt imbres, ubi eos pater aether
in gremium matris terrai praecipitauit;
at nitidae surgunt fruges ramique uirescunt
arboribus, crescunt ipsae fetuque grauantur;
hinc alitur porro nostrum genus atque ferarum,
hinc laetas urbes pueris florere uidemus
frondiferasque nouis auibus canere undique siluas;
hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta
corpora deponunt et candens lacteus umor
uberibus manat distentis; hinc noua proles
artubus infirmis teneras lasciua per herbas

240 *vulg.* nexu
257 pinguis *fort.* pecudes, pinguis, per

ludit lacte mero mentes perculsa nouellas.
—haud igitur penitus pereunt quaecumque uidentur,
quando alit ex alio reficit natura nec ullam
rem gigni patitur nisi morte adiuta aliena.

Nunc age, res quoniam docui non posse creari
de nihilo neque item genitas ad nil reuocari,
nequa forte tamen coeptes diffidere dictis,
quod nequeunt oculis rerum primordia cerni,

CORPORA QVAE NON VIDEANTVR

accipe praeterea quae corpora tute necessest
confiteare esse in rebus nec posse uideri.
—*p*rincipio uenti uis uerberat incita fluctus
ingentisque ruit nauis et nubila differt,
interdum rapido percurrens turbine campos
arboribus magnis sternit montisque supremos
siluifragis uexat flabris: ita perfurit acri
cum fremitu saeuitque minaci murmure pontus.

DE VENTO

—sunt igitur uenti nimirum corpora caeca
quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli
uerrunt ac subito uexantia turbine raptant.
—*n*ec ratione fluunt alia stragemque propagant
et cum mollis aquae fertur natura repente
flumine abundanti, quom largis imbribus urget
montibus ex altis magnus decursus aquai,
fragmina coniciens siluarum arbustaque tota.
(nec ualidi possunt pontes uenientis aquai
uim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
molibus incurrit ualidis cum uiribus amnis;
dat sonitu magno stragem uoluitque sub undis

271 cortus *alii alia*
276 *vulg.* uentus

grandia saxa; ruit qua quicquid fluctibus obstat.)
*s*ic igitur debent uenti quoque flamina ferri,
quae ueluti ualidum cum flumen procubuere
quamlibet in partem, trudunt res ante ruuntque
impetibus crebris, interdum uertice torto
corripiunt rapidique rotanti turbine portant.
—quare etiam atque etiam sunt uenti corpora caeca,
quandoquidem factis et moribus aemula magnis
amnibus inueniuntur, aperto corpore qui sunt.

DE ODORE CALORE FRIGORE VOCE

—*t*um porro uarios rerum sentimus odores
nec tamen ad naris uenientis cernimus umquam,
nec calidos aestus tuimur nec frigora quimus
usurpare oculis nec uoces cernere suemus;
(quae tamen omnia corporea constare necessest
natura, quoniam sensus inpellere possunt;
*t*angere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res).

VESTES VVESCI ET ARESCI

—*d*enique fluctifrago suspensae in litore uestes
uuescunt, eaedem dispansae in sole serescunt.
*a*t neque quo pacto persederit umor aquai
uisumst nec rursum quo pacto fugerit aestu.
in paruas igitur partis dispergitur humor
quas oculi nulla possunt ratione uidere.

DE ANVLO IN DIGITO ET CETERIS

—*q*uin etiam multis solis redeuntibus annis
anulus in digito subter tenuatur habendo,
stilicidi casus lapidem cauat, uncus aratri
ferreus occulte decrescit uomer in aruis,
strataque iam uolgi pedibus detrita uiarum
saxea conspicimus; tum portas propter aena
signa manus dextras ostendunt adtenuari
saepe salutantum tactu praeterque meantum.

—haec igitur minui, cum sint detrita, uidemus.
sed quae corpora decedant in tempore quoque,
inuida praeclusit speciem natura uidendi.
—postremo quaecumque dies naturaque rebus
paulatim tribuit, moderatim crescere cogens,
nulla potest oculorum acies contenta tueri;
nec porro quaecumque aeuo macieque senescunt,
nec, mare quae inpendent, uesco sale saxa peresa
quid quoque amittant in tempore cernere possis.
—corporibus caecis igitur natura gerit res.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur
omnia natura; namque est in rebus inane.
(quod tibi cognosse in multis erit utile rebus
nec sinet errantem dubitare et quaerere semper
de summa rerum et nostris diffidere dictis.)

DE INANI

—quapropter, locus est intactus inane uacansque.
quod si non esset, nulla ratione moueri
res possent; namque officium quod corporis exstat,
officere atque obstare, id in omni tempore adesset
omnibus; haud igitur quicquam procedere posset,
principium quoniam cedendi nulla daret res.
at nunc per maria ac terras sublimaque caeli
multa modis multis uaria ratione moueri
cernimus ante oculos; quae, si non esset inane,
non tam sollicito motu priuata carerent
quam genita omnino nulla ratione fuissent,
undique materies quoniam stipata quiesset.
—praeterea quamuis solidae res esse putentur,
hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
in saxis ac speluncis permanat aquarum

liquidus umor et uberibus flent omnia guttis.
dissipat in corpus sese cibus omne animantum.
crescunt arbusta et fetus in tempore fundunt,
(quod cibus in totas usque ab radicibus imis
per truncos ac per ramos diffunditur omnis).
inter saepta meant uoces et clausa domorum
transuolitant, rigidum permanat frigus ad ossa.
—quod, nisi inania sint, qua possent corpora quaeque
transire, haud ulla fieri ratione uideres.
—*d*enique cur alias aliis praestare uidemus
pondere res rebus nihilo maiore figura?
*n*am si tantundemst in lanae glomere quantum
corporis in plumbo est, tantundem pendere par est,
corporis officium est quoniam premere omnia deorsum,
contra autem natura manet sine pondere inanis.
*e*rgo quod magnum est aeque leuiusque uidetur,
nimirum plus esse sibi declarat inanis;
at contra grauius plus in se corporis esse
dedicat et multo uacui minus intus habere.
—est igitur nimirum id quod ratione sagaci
quaerimus, admixtum rebus, quod inane uocamus.

DE PISCIBVS IN AQVA

Illud in his rebus, ne te deducere uero
possit quod quidam fingunt, praecurrere cogor.
cedere squamigeris latices nitentibus aiunt
et liquidas aperire uias, quia post loca pisces
linquant, quo possint cedentes confluere undae;
sic alias quoque res inter se posse moueri
et mutare locum, quamuis sint omnia plena.
—scilicet id falsa totum ratione receptumst.
—*n*am quo squamigeri poterunt procedere tandem,
ni spatium dederint latices? concedere porro

quo poterunt undae, cum pisces ire nequibunt?
aut igitur motu priuandumst corpora quaeque
aut esse admixtum dicendumst rebus inane
unde initum primum capiat res quaeque mouendi.
—*p*ostremo duo de concursu corpora lata
si cita dissiliant, nempe aer omne necessest,
inter corpora quod fiat, possidat inane.
is porro quamuis circum celerantibus auris
confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
compleri spatium; nam primum quemque necessest
occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
*q*uod si forte aliquis, cum corpora dissiluere,
tum putat id fieri quia se condenseat aer,
errat; nam uacuum tum fit quod non fuit ante
et repletur item uacuum quod constitit ante,
nec tali ratione potest denserier aer,
nec, si iam posset, sine inani posset, opinor,
ipse in se trahere et partis conducere in unum.

(Quapropter, quamuis causando multa moreris,
esse in rebus inane tamen fateare necessest.
*m*ultaque praeterea tibi possum commemorando
argumenta fidem dictis conradere nostris.
uerum animo satis haec uestigia parua sagaci
sunt per quae possis cognoscere cetera tute.
—namque canes ut montiuagae persaepe ferarum
naribus inueniunt intectas fronde quietes,
cum semel institerunt uestigia certa uiai,
sic alid ex alio per te tute ipse uidere
talibus in rebus poteris caecasque latebras
insinuare omnis et uerum protrahere inde.
*q*uod si pigraris paulumue recesseris ab re,

384 concurso

hoc tibi de plano possum promittere, Memmi:
usque adeo largos haustus e fontibu' magnis
lingua meo suauis diti de pectore fundet,
ut uerear ne tarda prius per membra senectus
serpat et in nobis uitai claustra resoluat,
quam tibi de quauis una re uersibus omnis
argumentorum sit copia missa per auris.)

Sed nunc ut repetam coeptum pertexere dictis,

CORPVS ET INANE ESSE NATVRAM RERVM

omnis ut est igitur per se natura duabus
constitit in rebus; nam corpora sunt et inane,
haec in quo sita sunt et qua diuersa mouentur.
—corpus enim per se communis dedicat esse
sensus; cui nisi prima fides fundata ualebit,
haut erit occultis de rebus quo referentes
confirmare animi quicquam ratione queamus.
tum porro locus ac spatium, quod inane uocamus,
si nullum foret, haut usquam sita corpora possent
esse neque omnino quoquam diuersa meare
(id quod iam supera tibi paulo ostendimus ante).

TERTIAM NATVRAM NVLLAM ESSE RERVM

—praeterea nihil est quod possis dicere ab omni
corpore seiunctum secretumque esse ab inani,
quod quasi tertia sit numero natura reperta.
nam quodcumque erit, esse aliquid debebit id ipsum;
cui si tactus erit quamuis leuis exiguusque,
augmine vel grandi vel paruo denique, dum sit,
corporis augebit numerum summamque sequetur.
sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
rem prohibere queat per se transire meantem,

411 ptano *fort.* pleno

scilicet hoc id erit, uacuum quod inane uocamus.
—*p*raeterea per se quodcumque erit, aut faciet quid
aut aliis fungi debebit agentibus ipsum
aut erit ut possint in eo res esse gerique.
at facere et fungi sine corpore nulla potest res
nec praebere locum porro nisi inane uacansque.
—ergo praeter inane et corpora tertia per se
nulla potest rerum in numero natura relinqui,
nec quae sub sensus cadat ullo tempore nostros
nec ratione animi quam quisquam possit apisci.

Nam quaecumque cluent, aut his coniuncta duabus
rebus ea invenies aut horum euenta uidebis.
Coniunctum est id quod nusquam sine permitiali
discidio potis est seiungi seque gregari;
pondus uti saxis, calor ignis, liquor aquai,
tactus corporibus cunctis, intactus inani.

Seruitium contra paupertas diuitiaeque,
libertas bellum concordia, cetera quorum
aduentu manet incolumis natura abituque,
haec soliti sumus, ut par est, euenta uocare.
(tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
consequitur sensus, transactum quid sit in aeuo,
tum quae res instet, quid porro deinde sequatur.
nec per se quemquam tempus sentire fatendumst
semotum ab rerum motu placidaque quiete.)
Denique Tyndaridem raptam belloque subactas
Troiiugenas gentis cum dicunt esse, uidendumst
ne forte haec per se cogant nos esse fateri,
quando ea saecla hominum, quorum haec euenta fuerunt,

453 *alii alia*

inreuocabilis abstulerit iam praeterita aetas;
(namque aliut terris, aliut regionibus ipsis
euentum dici poterit quodcumque erit actum.)
*d*enique materies si rerum nulla fuisset
nec locus ac spatium, res in quo quaeque geruntur,
numquam Tyndaridis forma conflatus amoris
ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,
clara accendisset saeui certamina belli,
nec clam durateus Troiianis Pergama partu
inflammasset equos nocturno Graiiugenarum;
perspicere ut possis res gestas funditus omnis
non ita uti corpus per se constare neque esse,
nec ratione cluere eadem qua constet inane,
sed magis ut merito possis euenta uocare
corporis, atque loci res in quo quaeque gerantur.

Corpora sunt porro partim primordia rerum,
partim concilio quae constant principiorum.
—*s*ed quae sunt rerum primordia, nulla potest uis
stinguere; nam solido uincunt ea corpore demum.
etsi difficile esse uidetur credere quicquam
in rebus solido reperiri corpore posse.
*t*ransit enim fulmen caeli per saepta domorum,
clamor ut ac uoces; ferrum candescit in igni
dissiliuntque fere feruenti saxa uapore;
cum labefactatus rigor auri soluitur aestu,
tum glacies aeris flamma deuicta liquescit;
permanat calor argentum penetraleque frigus,
quando utrumque manu retinentes pocula rite

469 *fort.* per res.
491 *vulg.* fero ferventia
492 *vulg.* tum

sensimus infuso lympharum rore superne.
usque adeo in rebus solidi nihil esse uidetur.

SOLIDVM ESSE

Sed quia uera tamen ratio naturaque rerum
cogit, ades, paucis dum uersibus expediamus
esse ea quae solido atque aeterno corpore constent,
semina quae rerum primordiaque esse docemus,
unde omnis rerum nunc constet summa creata.
—Principio quoniam duplex natura duarum
dissimilis rerum longe constare repertast,
(corporis, atque loci res in quo quaeque geruntur)
esse utramque sibi per se puramque necessest.
*n*am quacumque uacat spatium, quod inane uocamus,
corpus ea non est; qua porro cumque tenet se
corpus, ea uacuum nequaquam constat inane.
—sunt igitur solida ac sine inani corpora prima.
—*p*raeterea quoniam genitis in rebus inanest,
materiem circum solidam constare necessest,
nec res ulla potest uera ratione probari
corpore inane suo celare atque intus habere,
si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
*i*d porro nihil esse potest nisi materiai
concilium, quod inane queat rerum cohibere.
—materies igitur, solido quae corpore constat,
esse aeterna potest, cum cetera dissoluantur.
—*t*um porro si nil esset quod inane uacaret,
omne foret solidum; nisi contra corpora certa
essent quae loca complerent quaecumque tenerent,
omne quod est spatium, uacuum constaret inane.
—alternis igitur nimirum corpus inani
distinctum quoniam nec plenum nauiter extat
nec porro uacuum. sunt ergo corpora certa

quae spatium pleno possint distinguere inane.
*h*aec neque dissolui plagis extrinsecus icta
possunt nec porro penitus penetrata retexi
nec ratione queunt alia temptata labare;
id quod iam supra tibi paulo ostendimus ante.
(nam neque conlidi sine inani posse uidetur
quicquam nec frangi nec findi in bina secando
nec capere umorem neque item manabile frigus
nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur.)
et quo quaeque magis cohibet res intus inane,
tam magis his rebus penitus temptata labascit.
—ergo si solida ac sine inani corpora prima
sunt ita uti docui, sint haec aeterna necessest.
—Praeterea nisi materies aeterna fuisset,
antehac ad nihilum penitus res quaeque redissent
de nihiloque renata forent quaecumque uidemus.
*a*t quoniam supra docui nil posse creari
de nihilo neque quod genitum est ad nil reuocari,
esse inmortali primordia corpore debent,
dissolui quo quaeque supremo tempore possint,
materies ut subpeditet rebus reparandis.
—sunt igitur solida primordia simplicitate
nec ratione queunt alia seruata per aeuom
ex infinito iam tempore res reparare.

CONTRA ΕΙΣ ΑΠΕΙΡΟΝ ΤΗΝ ΤΟΜΗΝ

—*d*enique si nullam finem natura parasset
frangendis rebus, iam corpora materiai
usque redacta forent aeuo frangente priore,
ut nihil ex illis a certo tempore posset
conceptum summum aetatis peruadere finem.
*n*am quiduis citius dissolui posse uidemus

555 finis *vulg.* <ad> summum

quam rursus refici; quapropter longa diei
infinita aetas anteacti temporis omnis
quod fregisset adhuc disturbans dissoluensque,
numquam relicuo reparari tempore posset.
—at nunc nimirum frangendi reddita finis
certa manet, quoniam refici rem quamque uidemus
et finita simul generatim tempora rebus
stare, quibus possint aeui contingere florem.

DE MOLLI NATVRA AQVA AERE ET CETERIS

—Huc accedit uti, solidissima materiai
corpora cum constant, possint tamen omnia reddi
mollia quae fiunt, aer aqua terra uapores,
quo pacto fiant, et qua ui quaeque gerantur,
admixtum quoniam semel est in rebus inane;
*a*t contra si mollia sint primordia rerum,
unde queant ualidi silices ferrumque creari
non poterit ratio reddi; nam funditus omnis
principio fundamenti natura carebit.
—sunt igitur solida pollentia simplicitate
quorum condenso magis omnia conciliatu
artari possunt ualidasque ostendere uiris.
—*p*orro si nullast frangendis reddita finis
corporibus, tamen ex aeterno tempore quaeque
nunc etiam superare necessest corpora rebus,
quae nondum clueant ullo temptata periclo.
*a*t quoniam fragili natura praedita constant,
discrepat aeternum tempus potuisse manere
innumerabilibus plagis uexata per aeuom.
—*d*enique iam quoniam generatim reddita finis
crescendi rebus constat uitamque tenendi,
et quid quaeque queant per foedera naturai,

561 *fort.* frangendis
585 crescendis

quid porro nequeant, sancitum quandoquidem extat,
nec commutatur quicquam, quin omnia constant
usque adeo, uariae uolucres ut in ordine cunctae
ostendant maculas generalis corpore inesse,
inmutabili' materiae quoque corpus habere
debent nimirum. *n*am si primordia rerum
commutari aliqua possent ratione reuicta,
incertum quoque iam constet quid possit oriri,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.
nec totiens possent generatim saecla referre
naturam mores uictum motusque parentum.
—Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen
corporis illius quod nostri cernere sensus
iam nequeunt, id nimirum sine partibus extat
et minima constat natura nec fuit umquam
per se secretum neque posthac esse ualebit,
alterius quoniamst ipsum pars primaque et una,
inde aliae atque aliae similes ex ordine partes
agmine condenso naturam corporis explent:
quae quoniam per se nequeunt constare, necessest
haerere unde queant nulla ratione reuelli.
—sunt igitur solida primordia simplicitate
quae minimis stipata cohaerent partibus arte,
non ex illorum conuentu conciliata,
sed magis aeterna pollentia simplicitate,
unde neque auelli quicquam neque deminui iam
concedit natura reseruans semina rebus.
—*p*raeterea nisi erit minimum, paruissima quaeque
corpora constabunt ex partibus infinitis,
quippe ubi dimidiae partis pars semper habebit

608 *fort.* ut nequeant ulla
611 *vulg.* illarum

dimidiam partem nec res praefiniet ulla.
—ergo rerum inter summam minimamque quid escit?
nil erit ut distet; nam quamuis funditus omnis
summa sit infinita, tamen, paruissima quae sunt,
ex infinitis constabunt partibus aeque.
*q*uod quoniam ratio reclamat uera negatque
credere posse animum, uictus fateare necessest
esse ea quae nullis iam praedita partibus extent;
et minima constant natura. quae quoniam sunt,
illa quoque esse tibi solida atque aeterna fatendum.
—Denique si minimas in partis cuncta resolui
cogere consuesset rerum natura creatrix,
iam nil ex illis eadem reparare ualeret
propterea quia, quae nullis sunt partibus aucta,
non possunt ea quae debet genitalis habere
materies, uarios conexus pondera plagas
concursus motus per quos res quaeque geruntur.

CONTRA HERACLITVM.

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere solo,
magno opere a uera lapsi ratione uidentur.
*H*eraclitus init quorum dux proelia primus,
clarus <ob> obscuram linguam magis inter inanis
quamde grauis inter Graios qui uera requirunt.
omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
inuersis quae sub uerbis latitantia cernunt,
ueraque constituunt quae belle tangere possunt
auris et lepido quae sunt fucata sonore.
—Nam cur tam uariae res possent esse, requiro,
ex uno si sunt igni puroque creatae?

626 *vulg.* constent
634 *vulg.* quae

nil prodesset enim calidum denserier ignem
nec rarefieri, si partes ignis eandem
naturam, quam totus habet super ignis, haberent.
(acrior ardor enim conductis partibus esset,
languidior porro disiectis disque supatis.)
amplius hoc fieri nihil est quod posse rearis
talibus in causis, nedum uariantia rerum
tanta queat densis rarisque ex ignibus esse.
—id quoque: si faciant admixtum rebus inane,
denseri poterunt ignes rarique relinqui.
sed, quia multa sibi cernunt contraria, mussant
et fugitant in rebus inane relinquere purum,
ardua dum metuunt, amittunt uera uiai,
nec rursum cernunt exempto rebus inani
omnia denseri fierique ex omnibus unum
corpus, nil ab se quod possit mittere raptim;
aestifer ignis uti lumen iacit atque uaporem,
ut uideas non e stipatis partibus esse.
—quod si forte alia credunt ratione potesse
ignis in coetu stingui mutareque corpus,
scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
occidet ad nihilum nimirum funditus ardor
omnis et <e> nihilo fient quaecumque creantur.
(nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.)
proinde aliquit superare necesse est incolume ollis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes
de niloque renata uigescat copia rerum.
—nunc igitur quoniam certissima corpora quaedam
sunt quae conseruant naturam semper eandem,
quorum abitu aut aditu mutatoque ordine mutant

657 *alii alia*
665 *fort.* ulla

naturam res et conuertunt corpora sese,
scire licet non esse haec ignea corpora rerum.
*n*il referret enim quaedam decedere, abire,
atque alia adtribui, mutarique ordine quaedam,
si tamen ardoris naturam cuncta tenerent;
(ignis enim foret omnimodis quodcumque crearent).
*u*erum, ut opinor, itast: sunt quaedam corpora quorum
concursus motus ordo positura figurae
efficiunt ignis, mutatoque ordine mutant
naturam neque sunt igni simulata neque ulli
praeterea rei quae corpora mittere possit
sensibus et nostros adiectu tangere tactus.
—Dicere porro ignem res omnis esse neque ullam
rem ueram in numero rerum constare nisi ignem,
quod facit hic idem, perdelirum esse uidetur.
—*n*am contra sensus ab sensibus ipse repugnat
et labefactat eos, unde omnia credita pendent,
unde hic cognitus est ipsi quem nominat ignem;
(credit enim sensus ignem cognoscere uere,
cetera non credit, quae nilo clara minus sunt.
quod mihi cum uanum tum delirum esse uidetur.)
*q*uo referemus enim? quid nobis certius ipsis
sensibus esse potest qui uera ac falsa notemus?
—*p*raeterea quare quisquam magis omnia tollat
et uelit ardoris naturam linquere solam,
quam neget esse ignis, <aliam> tamen esse relinquat?
aequa uidetur enim dementia dicere utrumque.

NEQVE IGNEM NEQVE AERA NEQVE VMOREM PRINCIPIA ESSE

Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
ignem atque ex igni summam consistere posse,

680 *fort.* discedere
703 *vulg.* <quiduis>

et qui principium gignundis aera rebus
constituere, aut umorem quicumque putantue
fingere res ipsum per se terramue creare
omnia et in rerum naturas uertier omnis,
magno opere a uero longe derrasse uidentur.
   Adde etiam qui conduplicant primordia rerum
aera iungentes igni terramque liquori,
et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur
ex igni terra atque anima procrescere et imbri.

CONTRA EMPEDOCLEM

quorum Acragantinus cum primis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris,
quam fluitans circum magnis anfractibus aequor
Ionium glaucis aspargit uirus ab undis,
angustoque fretu rapidum mare dividit undis
Italiae terrarum oras a finibus eius.
(hic est uasta Charybdis et hic Aetnaea minantur
murmura flammarum rursum se colligere iras,
faucibus eruptos iterum uis ut uomat ignis
ad caelumque ferat flammai fulgura rursum.
quae cum magna modis multis miranda uidetur
gentibus humanis regio uisendaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita uirum ui,
nil tamen hoc habuisse uiro praeclarius in se
nec sanctum magis et mirum carumque uidetur.
carmina quin etiam diuini pectoris eius
uociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut uix humana uideatur stirpe creatus.)
 —Hic tamen et supra quos diximus inferiores
partibus egregie multis multoque minores,
quamquam multa bene ac diuinitus inuenientes

708 *vulg.* putarunt

ex adyto tamquam cordis responsa dedere
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripodi a Phoebi lauroque profatur,
principiis tamen in rerum fecere ruinas
et grauiter magni magno cecidere ibi casu:
*p*rimum quod motus exempto rebus inani
constituunt et res mollis rarasque relinquont,
(aera solem ignem terras animalia frugis)
nec tamen admiscent in eorum corpus inane;
*d*einde quod omnino finem non esse secandis
corporibus facient neque pausam stare fragori
nec prorsum in rebus minimum consistere qui<cquam>;
cum uideamus id extremum cuiusque cacumen
esse quod ad sensus nostros minimum esse uidetur,
conicere ut possis ex hoc, quae cernere non quis
extremum quod habent, minimum consistere <posse>.
*h*uc accedit item, quoniam primordia rerum
mollia constituunt, quae nos natiua uidemus
esse et mortali cum corpore, funditus utqui
debeat ad nihilum iam rerum summa reuerti
de nihiloque renata uigescere copia rerum;
quorum utrumque quid a uero iam distet habebis.
*d*einde inimica modis multis sunt atque uene<num>
ipsa sibi inter se; quare aut congressa peribunt
aut ita diffugient ut tempestate coacta
fulmina diffugere atque imbris uentosque uidemus.
—Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur
atque in eas rursus res omnia dissoluuntur,
qui magis illa queunt rerum primordia dici

744 *vulg.* rorem
747 *vulg.* faciunt
752 *alii alia*
759 *vulg.* veneno

quam contra res illorum retroque putari?
—alternis gignuntur enim mutantque colorem
et totam inter se naturam tempore ab omni.
[fulmina diffugere atque imbres uentosque uidemus]
*si*n ita forte putas ignis terraeque coire
corpus et aerias auras roremque liquoris,
nil in concilio naturam ut mutet eorum,
nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
non animans, non exanimo cum corpore, ut arbos.
(quippe suam quicque in coetum uariantis acerui
naturam ostendit mixtusque uidebitur aer
cum terra simul atque ardor cum rore manere.
*a*t primordia gignundis in rebus oportet
naturam clandestinam caecamque adhibere,
emineat nequit quod contra pugnet et obstet
quominus esse queat proprie quodcumque creatur.)
—Quin etiam repetunt a caelo atque ignibus eius
et primum faciunt ignem se uertere in auras
aeris, hinc ignem gigni terramque creari
ex igni retroque in terram cuncta reuerti;
umorem primum, post aera, deinde calorem;
nec cessare haec inter se mutare, meare
a caelo ad terram, de terra ad sidera mundi.
*q*uod facere haud ullo debent primordia pacto;
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
(nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.)
—*q*uapropter quoniam quae paulo diximus ante

775 *vulg.* coetu
776 *vulg.* ostendet
777 *fort.* vapor
780 demineat *fort.* deveniat
784 *vulg.* imbrem . . imbri . . . a terra

in commutatum ueniunt, constare necessest
ex aliis ea, quae nequeant conuertier usquam,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.
*q*uin potius tali natura praedita quaedam
corpora constituas, ignem si forte crearint,
posse eadem demptis paucis paucisque tributis,
ordine mutato et motu, facere aeris auras,
sic alias aliis rebus mutarier omnis?
—'At manifesta palam res indicat' inquis 'in auras
aeris e terra res omnis crescere alique;
et nisi tempestas indulget tempore fausto
imbribus et tabe nimborum arbusta uacillant
solque sua pro parte fouet tribuitque calorem,
crescere non possint fruges arbusta animantis.'
—*s*cilicet et nisi nos cibus aridus et tener umor
adiuuet, amisso iam corpore uita quoque omnis
omnibus e neruis atque ossibus exsoluatur;
*a*diutamur enim dubio procul atque alimur nos
certis ab rebus, certis aliae atque aliae res.
nimirum quia multa modis communia multis
multarum rerum in rebus primordia mixta
sunt, ideo uariis uariae res rebus aluntur.
atque eadem magni refert primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque.
(namque eadem caelum mare terras flumina solem
constituunt, eadem fruges arbusta animantis,
uerum aliis alioque modo commixta mouentur.)
—*q*uin etiam passim nostris in uersibus ipsis
multa elementa uides multis communia uerbis,
cum tamen inter se uersus ac uerba necessest

806 *vulg.* ut . . . vacillent

confiteare et re et sonitu distare sonanti.
tantum elementa queunt permutato ordine solo.
—at rerum quae sunt primordia, plura adhibere
possunt unde queant uariae res quaeque creari.

CONTRA ANAXAGORAM

Nunc et Anaxagorae scrutemur homoeomerian
quam Grai memorant nec nostra dicere lingua
concedit nobis patrii sermonis egestas,
sed tamen ipsam rem facilest exponere uerbis.
—*p*rincipio, rerum quam dicit homoeomerian,
ossa uidelicet e pauxillis atque minutis
ossibus hic et de pauxillis atque minutis
uisceribus uiscus gigni sanguenque creari
sanguinis inter se multis coeuntibu' guttis
ex aurique putat micis consistere posse
aurum et de terris terram concrescere paruis,
ignibus ex ignis, umorem umoribus esse,
cetera consimili fingit ratione putatque.
*n*ec tamen esse ulla parte idem in rebus inane
concedit neque corporibus finem esse secandis.
—quare in utraque mihi pariter ratione uidetur
errare atque illi, supra quos diximus ante.
—*a*dde quod inbecilla nimis primordia fingit;
si primordia sunt, simili quae praedita constant
natura atque ipsae res sunt aequeque laborant
et pereunt neque ab exitio res ulla refrenat.
*n*am quid in oppressu ualido durabit eorum,
ut mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
ignis an umor an aura? quid horum? sanguis an os<sa>?
nil, ut opinor, ubi ex aequo res funditus omnis

837 sanguemque
843 *vulg.* idem ex
853 *vulg.* sanguen

tam mortalis erit quam quae manifesta uidemus
ex oculis nostris aliqua ui uicta perire.
—at neque reccidere ad nihilum res posse neque autem
crescere de nihilo testor res ante probatas.
—*p*raeterea quoniam cibus auget corpus alitque,
scire licet nobis uenas et sanguen et ossa—
siue cibos omnis commixto corpore dicent
esse <e>t habere in se neruorum corpora parua
ossaque et omnino uenas partisque cruoris,
fiet uti cibus omnis et aridus et liquor ipse
ex alienigenis rebus constare putetur,
ossibus et neruis sanieque et sanguine mixta.
*p*raeterea quaecumque e terra corpora crescunt
si sunt in terris, terram constare necessest
ex alienigenis, quae terris exoriuntur.
transfer item, totidem uerbis utare licebit.
in lignis si flamma latet fumusque cinisque,
ex alienigenis consistant ligna necessest.
—praeterea tellus quae corpora cumque alit auget
ex alienigenis alienigena exoriuntur.
—Linquitur hic quaedam latitandi copia tenuis,
id quod Anaxagoras sibi sumit, ut omnibus omnis
res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
apparere unum cuius sint plurima mixta
et magis in promptu primaque in fronte locata.
—quod tamen a uera longe ratione repulsumst.
*c*onueniebat enim fruges quoque saepe, minaci
robore cum in saxi franguntur, mittere signum
sanguinis aut aliquid, nostro quae corpore aluntur.

860 *vulg.* 860 * 861
866 *alii alia*
873 *vulg.* 873 * 874
874 quae lignis
882 *vulg.* cum saxi

cum lapidi in lapidem terimus, manare cruorem
consimili ratione herbis quoque saepe decebat;
et latices dulcis guttas similique sapore
mittere, lanigerae quali sunt ubere lactis,
scilicet et glebis terrarum saepe friatis
herbarum genera et fruges frondesque uideri
dispertita in<ter> terram latitare minute,
postremo in lignis cinerem fumumque uideri,
cum praefracta forent, ignisque latere minutos.
—quorum nil fieri quoniam manifesta docet res,
scire licet non esse in rebus res ita mixtas,
uerum semina multimodis inmixta latere
multarum rerum in rebus communia debent.
—'At saepe in magnis fit montibus' inquis 'ut altis
arboribus uicina cacumina summa terantur
inter se, ualidis facere id cogentibus austris,
donec flammai fulserunt flore coorto.'
—scilicet, et non est lignis tamen insitus ignis,
uerum semina sunt ardoris multa, terendo
quae cum confluxere, creant incendia silvis.
quod si facta foret siluis abscondita flamma,
non possent ullum tempus celarier ignes;
conficeret uolgo siluas, arbusta cremaret.
—iamne uides igitur, paulo quod diximus ante,
permagni referre eadem primordia saepe
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
atque eadem paulo inter se mutata creare
ignes et lignum? quo pacto uerba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum ligna atque ignes distincta uoce notemus.
denique iam quaecumque in rebus cernis apertis

si fieri non posse putas, quin materiai
corpora consimili natura praedita fingas,
hac ratione tibi pereunt primordia rerum.
fiet uti risu tremulo concussa cachinnent
et lacrimis salsis umectent ora genasque.

(Nunc age quod superest cognosce et clarius audi.
nec me animi fallit quam sint obscura; sed acri
percussit thyrso laudis spes magna meum cor
et simul incussit suauem mi in pectus amorem
musarum, quo nunc instinctus mente uigenti
auia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo. iuuat integros accedere fontis
atque haurire, iuuatque nouos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam
unde prius nulli uelarint tempora musae.
*p*rimum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsoluere pergo;
*d*einde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
—id quoque enim non ab nulla ratione uidetur.
*s*ed ueluti pueris absinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flauoque liquore,
ut puerorum aetas inprovida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
absinthi laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata ualescat,
*s*ic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque uidet<ur>
tristior esse quibus non est tractata, retroque
uolgus abhorret ab hac, uolui tibi suauiloquenti

906 *vulg,* conficerent . . . cremarent

carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle,
si tibi forte animum tali ratione tenere
uersibus in nostris possem, dum perspicis omnem
naturam rerum qua constet compta figura.)

ΤΟ ΠΑΝ ΑΠΕΙΡΟΝ: ΤΟ ΓΑΡ ΠΕΠΕΡΑΣΜΕΝΟΝ ΑΚΡΟΝ ΕΧΕΙ

—Sed quoniam docui solidissima materiai
corpora perpetuo uolitare inuicta per aeuom,
nunc age, summai quaedam sit finis eorum
nec<ne> sit, euoluamus; item quod inane repertumst
(seu locus ac spatium res in quo quaeque gerantur)
peruideamus utrum finitum funditus omne
constet an immensum pateat uasteque profundum.

Omne quod est igitur nulla regione uiarum
finitumst; namque extremum debebat habere.
*e*xtremum porro nullius posse uidetur
esse, nisi ultra sit quod finiat; ut uideatur
quo non longius haec sensus natura sequatur.
nunc extra summam quoniam nihil esse fatendum,
non habet extremum, caret ergo fine modoque.
nec refert quibus adsistas regionibus eius;
usque adeo, quem quisque locum possedit, in omnis
tantundem partis infinitum omne relinquit.
*p*raeterea si iam finitum constituatur
omne quod est spatium, siquis procurrat ad oras
ultimus extremas iaciatque uolatile telum,
id ualidis utrum contortum uiribus ire
quo fuerit missum mauis longeque uolare,
an prohibere aliquid censes obstareque posse?

972 mavis *suspect.*

—alterutrum fatearis enim sumasque necessest.
quorum utrumque tibi effugium praecludit et omne
cogit ut exempta concedas fine patere.
(nam siue est aliquit quod probeat officiatque
quominu' quo missum est ueniat finique locet se,
siue foras fertur, non est a fine profectum.)
—hoc pacto sequar atque, oras ubicumque locaris
extremas, quaeram: quid telo denique fiet?
fiet uti nusquam possit consistere finis
effugiumque fugae prolatet copia semper.
*p*raeterea spatium summai totius omne
undique si inclusum certis consisteret oris
finitumque foret, iam copia materiai
undique ponderibus solidis confluxet ad imum
nec res ulla geri sub caeli tegmine posset
nec foret omnino caelum neque lumina solis,
quippe ubi materies omnis cumulata iaceret
ex infinito iam tempore subsidendo.
—at nunc nimirum requies data principiorum
corporibus nullast, quia nil est funditus imum
quo quasi confluere et sedes ubi ponere possint.
semper in adsiduo motu res quaeque geruntur
partibus <e> cunctis infernaque suppeditantur
ex infinito cita corpora materiai.
*p*ostremo ante oculos res rem finire uidetur.
aer dissaepit collis atque aera montes,
terra mare et contra mare terras terminat omnis;
omne quidem uero nihil est quod finiat extra.
—est igitur natura loci spatiumque profundi,
quod neque clara suo percurrere fulmina cursu
perpetuo possint aeui labentia tractu

981 *vulg.* fiat

nec prorsum facere ut restet minus ire meando:
usque adeo passim patet ingens copia rebus,
finibus exemptis, in cunctas undique partis.
    Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
ne possit, natura tenet, quae corpus inani
et quod inane autem est finiri corpore cogit,
ut sic alternis infinita omnia reddat;
aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
simplice natura pateat tamen inmoderatum,
nec mare nec tellus neque caeli lucida templa
nec mortale genus nec diuom corpora sancta
exiguum possent horai sistere tempus;
*n*am dispulsa suo de coetu materiai
copia ferretur magnum per inane soluta,
siue adeo potius numquam concreta creasset
ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.
(nam certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque <darent motus pepigere profecto>,
sed (quia multa modis multis mutata per omne
ex infinito uexantur percita plagis)
omne genus motus et coetus experiundo
tandem deueniunt in talis dispposituras,
qualibus haec rerum consistit summa creata;
et multos etiam magnos seruata per annos
ut semel in motus coniectast conuenientis,
efficit ut largis auidum mare fluminis undis
integrent amnes et solis terra uapore
fota nouet fetus summ<iss>aque gens animantum
floreat et uiuant labentis aetheris ignes.
*q*uod nullo facerent pacto, nisi materiai

1013 *vulg.* 1013 * 1014
1034 floreant

ex infinito suboriri copia posset,
unde amissa solent reparare in tempore quaeque.
(nam ueluti priuata cibo natura animantum
diffluit amittens corpus, sic omnia debent
dissolui simul ac defecit suppeditare
materies aliqua ratione auersa uiai.)
*n*ec plagae possunt extrinsecus undique summam
conseruare omnem quaecumque est conciliata.
(cudere enim crebro possunt partemque morari,
dum ueniant aliae ac suppleri summa queatur.
interdum resilire tamen coguntur et una
principiis rerum spatium tempusque fugai
largiri, ut possint a coetu libera ferri.)
—quare etiam atque etiam suboriri multa necessest,
et tamen ut plagae quoque possint suppetere ipsae,
infinita opus est uis undique materiai.)

ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΣΟΝ Η ΦΟΡΑ

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
in medium summae quod dicunt omnia niti,
atque ideo mundi naturam stare sine ullis
ictibus externis neque quoquam posse resolui
summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa
(ipsum si quicquam posse in se sistere credis):
et quae pondera sint sub terris omnia sursum
nitier in terraque retro requiescere posta,
ut per aquas quae nunc rerum simulacra uidemus.
*e*t simili ratione animalia suppa uagari
contendunt neque posse e terris in loca caeli
reccidere inferiora magis quam corpora nostra
sponte sua possint in caeli templa uolare;
illi cum uideant solem, nos sidera noctis

1058 sunt

cernere, et alternis nobiscum tempora caeli
diuidere et noctes parilis agitare diebus.
—*s*ed uanus stolidis haec <error falsa probauit>,
amplexi quod habent peru<ersa rem ratione>;
*n*am medium nihil esse potest <quando omnia constant>,
infinita, neque omnino, si iam <medium sit>,
possit ibi quicquam consistere <eam magis ob rem>,
quam quauis alia longe ratione <repelli>.
(omnis enim locus ac spatium, quod in<ane uocamus>,
per medium per non medium concedere <debet>
aequis ponderibus, motus quacumque feruntur.
nec quisquam locus est, quo corpora cum uener<e>,
ponderis amissa ui possint stare <in> inani;
nec quod inane autem est ulli subsistere debet,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat.)
—haud igitur possunt tali ratione teneri
res in concilium, medii cuppedine victae.
　Praeterea quoniam non omnia corpora fingunt
in medium niti, sed terrarum atque liquoris,
et quasi terreno quae corpore contineantur,
umorem ponti magnasque e montibus undas,
*a*t contra tenuis exponunt aeris auras
et calidos simul a medio differrier ignis,
atque ideo totum circum tremere aethera signis
et solis flammam per caeli caerula pasci,
quod calor a medio fugiens se ibi conligat omnis,
nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
posse, nisi a terris paulatim cuique cibatum

*

1068 sq. *supp. Munro*
1076 *vulg.* aeque
1082 *alii* vinctae
1094–1101 *vacuum*

ne uolucri ritu flammarum moenia mundi
diffugiant subito magnum per inane soluta
et ne cetera consimili ratione sequantur
neue ruant caeli tonetralia templa superne
terraque se pedibus raptim subducat et omnis
inter permixtas rerum caelique ruinas
corpora soluentes abeant per inane profundum,
temporis ut puncto nihil extet reliquiarum
desertum praeter spatium et primordia caeca.
nam quacumque prius de parti corpora desse
constitues, haec rebus erit pars ianua leti,
hac se turba foras dabit omnis materiai.

Haec sic pernosces parua perductus opella.
namque alid ex alio clarescet nec tibi caeca
nox iter eripiet quin ultima naturai
peruideas: ita res accendent lumina rebus.

1105 *vulg.* tonitralia
1108 *vulg.* abeat
1114 *alii alia*

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Secvndvs

Suaue, mari magno turbantibus aequora uentis,
e terra magnum alterius spectare laborem;
non quia uexari quemquamst iucunda uoluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suaue est.
suaue etiam belli certamina magna tueri
per campos instructa tua sine parte pericli;
*s*ed nil dulcius est, bene quam munita tenere,
edita doctrina sapientum, templa serena,
despicere unde queas alios passimque uidere
errare atque uiam palantis quaerere uitae,
certare ingenio, contendere nobilitate,
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes rerumque potiri.

ΣΑΡΚΟΣ ΕΥΣΤΑΘΕΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

—*o* miseras hominum mentes, o pectora caeca!
qualibus in tenebris uitae quantisque periclis
degitur hoc aeui quodcumquest! nonne uidere
nil aliud sibi naturam latrare, nisi utqui
corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
iucundo sensu cura semota metuque?
—ergo corpoream ad naturam pauca uidemus
esse opus omnino, quae demant cumque dolorem.
—*d*elicias quoque uti multas substernere possint

18 *vulg.* mensque

gratius interdum, neque natura ipsa requirit;
—si non aurea sunt iuuenum simulacra per aedes
lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,
nec domus argento fulget auroque renidet
nec citharae reboant laqueata aurataque templa;
(cum tamen inter se prostrati in gramine molli
propter aquae riuum sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas adridet et anni
tempora conspergunt uiridantis floribus herbas).
nec calidae citius decedunt corpore febres,
textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia ueste cubandum est.
—quapropter quoniam nil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod superest, animo quoque nil prodesse putandum;
si non forte tuas legiones per loca campi
feruere cum uideas belli simulacra cientis,
subsidiis magnis equitatus constabilitas,
ornatas armis <porro> pariterque animatas,
feruere cum uideas classem lateque uagari,
his tibi tum rebus timefactae religiones
effugiunt animo pauidae; mortisque timores
tum uacuum pectus lincunt curaque solutum.
—quod si ridicula haec ludibriaque esse uidemus,
re ueraque metus hominum curaeque sequaces
nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
audacterque inter reges rerumque potentis
uersantur neque fulgorem reuerentur ab auro
nec clarum uestis splendorem purpureai,

42 epicuri
43 itastuas

quid dubitas quin omni' sit haec rationi' potestas?
—omnis cum in tenebris praesertim uita laboret.
(nam ueluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pauitant finguntque futura.)
*h*unc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

DE MOTV PRINCIPIORVM ET INFINITA ESSE

Nunc age, quo motu genitalia materiai
corpora res uarias gignant genitasque resoluant
et qua ui facere id cogantur quaeque sit ollis
reddita mobilitas magnum per inane meandi,
expediam: tu te dictis praebere memento.
Nam certe non inter se stipata cohaeret
materies, quoniam minui rem quamque <ui>demus
et quasi longinquo fluere omnia cernimus aeuo
ex oculisque uetustatem subducere nostris.
(cum tamen incolumis uideatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo uenere augmine donant,
illa senescere at haec contra florescere cogunt,
nec remorantur ibi.) *s*ic rerum summa nouatur
semper, et inter se mortales mutua uiuont.
augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque breui spatio mutantur saecla animantum
et quasi cursores uitai lampada tradunt.

Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque nouos rerum progignere motus,
auius a uera longe ratione uagaris.
nam quoniam per inane uagantur, cuncta necessest
aut grauitate sua ferri primordia rerum
aut ictu forte alterius. (nam <cum> cita saepe
obuia conflixere, fit ut diuersa repente
dissiliant; neque enim mirum, durissima quae sint
ponderibus solidis neque quicquam extra quibus obstet.)

IMVM NIHIL ESSE

et quo iactari magis omnia materiai
corpora peruideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistant, quoniam spatium sine fine modoquest
inmensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.
—quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,
sed magis adsiduo uarioque exercita motu
partim interuallis magnis confulta resultant,
pars etiam breuibus spatiis uexantur ab ictu.

Et quaecumque magis condenso conciliatu
exiguis interuallis conuecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec ualidas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera <de> genere horum.
cetera, quae porro magnum per inane uagantur,
paucula dissiliunt longe longeque recursant

88 *vulg.* a tergo ibus
99 *fort.* vexatur
105 paucula
106 cetera

in magnis interuallis; haec aera rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis;
*m*ultaque praeterea magnum per inane uagantur,
conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam
consociare etiam motus potuere recepta.

QVAE IN SOLIS RADIIS APPAREANT

cuius, uti memoro, rei simulacra et imago
ante oculos semper nobis uersatur et instat.

Contemplator enim, quom solis lumina seque
inserti fundunt radii per opaca domorum:
multa minuta modis multis per inane uidebis
corpora misceri radiorum lumine in ipso
et uelut aeterno certamine proelia pugnas
edere turmatim certantia nec dare pausam,
conciliis et discidiis exercita crebris;
*c*onicere ut possis ex hoc, primordia rerum
quale sit in magno iactari semper inani.
—dumtaxat rerum magnarum parua potest res
exemplare dare et uestigia notitiai.

Hoc etiam magis haec animum te aduertere par est
corpora quae in solis radiis turbare uidentur,
quod tales turbae motus quoque materiai
significant clandestinos caecosque subesse.
*m*ulta uidebis enim plagis ibi percita caecis
commutare uiam retroque repulsa reuerti
nunc huc nunc illuc in cunctas undique partis.
—scilicet hic a principiis est omnibus error.
*p*rima mouentur enim per se primordia rerum;
inde ea quae paruo sunt corpora conciliatu
et quasi proxima sunt ad uiris principiorum,

112 *vulg.* simulacrum
114 cumque

ictibus illorum caecis inpulsa cientur,
ipsaque proporro paulo maiora lacessunt.
—sic a principiis ascendit motus et exit
paulatim nostros ad sensus, ut moueantur
illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
nec quibus id faciant plagis apparet aperte.

DE CELERITATE MOTVS

Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
primum aurora nouo cum spargit lumine terras
et uariae uolucres nemora auia peruolitantes
aera per tenerum liquidis loca uocibus opplent,
quam subito soleat sol ortus tempore tali
conuestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse uidemus.
—*a*t uapor is quem sol mittit lumenque serenum
non per inane meat uacuum; quo tardius ire
cogitur, aerias quasi dum diuerberat undas.
*n*ec singillatim corpuscula quaeque uaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
quapropter simul inter se <re>trahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.
—*a*t quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant uacuum nec res remoratur
ulla foris, atque ipsa suis e partibus unum,
unum in quem coepere locum conexa feruntur,
debent nimirum praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis peruolgant fulgura caelum

160 *vulg.* conixa

*n*ec persectari primordia singula quaeque,
ut <ui>deant qua quicque geratur cum ratione.
At quidam contra haec ignari materiai
naturam non posse deum sine numine reddunt
tanto opere humanis rationibus atmoderate
tempora mutare annorum frugesque creare,
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux uitae dia uoluptas
et res per Veneris blanditur saecla propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
constituisse deos cum fingunt, omnibu' rebus
magno opere a uera lapsi ratione uidentur.
(nam quamuis rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,
nequaquam nobis diuinitus esse creatam
naturam mundi: quam <magnast> praedita culpa!
—quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta.
nunc, id quod superest, de motibus expediemus.)

NIHIL SVRSVM FERRI CORPVSCVLORVM SED PRESSA A RADICIBVS EXVRGERE CORPORA

Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus
confirmare tibi, nullam rem posse sua ui
corpoream sursum ferri sursumque meare;
ne tibi dent in eo flammarum corpora fraudem.
*s*ursus enim uersus gignuntur et augmina sumunt
et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt,
pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur,
nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum
et celeri flamma degustant tigna trabesque,

168 reddi
181 *vulg.* tanta stat

sponte sua facere id sine ui subiecta putandum est.
—quod genus e nostro cum missus corpore sanguis
emicat exultans alte spargitque cruorem.
*n*onne uides etiam quanta ui tigna trabesque
respuat umor aquae? nam quo magis ursimus alte
derecta et magna ui multi pressimus aegre,
tam cupide sursum remouet magis atque remittit,
plus ut parte foras emergant exiliantque.
—nec tamen haec, quantum est in se, dubitamus, opinor,
quin uacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
sic igitur debent flammae quoque posse per auras
aeris expressae sursum succedere, quamquam
pondera, quantum in sest, deorsum deducere pugnent.
*n*octurnasque faces caeli sublime uolantis
nonne uides longos flammarum ducere tractus
in quascumque dedit partis natura meatum?
non cadere in terram stellas et sidera cernis?
*s*ol etiam <caeli> de uertice dissipat omnis
ardorem in partis et lumine conserit arua;
in terras igitur quoque solis uergitur ardor.
transuersosque uolare per imbris fulmina cernis;
nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
concursant; cadit in terras uis flammea uolgo.
Illud in his quoque te rebus cognoscere auemus,
corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
ponderibus propriis, incerto tempore ferme
incertisque locis spatio depellere paulum,
tantum quod momen mutatum dicere possis.

<DE> DECLINATIONE MOTVS

*q*uod nisi declinare solerent, omnia deorsum,
imbris uti guttae, caderent per inane profundum,

193 *vulg.* subigente
199 *vulg.* revomit

nec foret offensus natus nec plaga creata
principiis: ita nil umquam natura creasset.
—Quod si forte aliquis credit grauiora potesse
corpora (quo citius rectum per inane feruntur)
incidere ex supero levioribus atque ita plagas
gignere quae possint genitalis reddere motus,
auius a uera longe ratione recedit.
—*n*am per aquas quaecumque cadunt atque aera rarum,
haec pro ponderibus casus celerare necessest
propterea quia corpus aquae naturaque tenuis
aeris haut possunt aeque rem quamque morari,
sed citius cedunt grauioribus exsuperata.
*a*t contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest uacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia quapropter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
—haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero grauiora neque ictus gignere per se
qui uarient motus per quos natura gerat res.
*q*uare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
obliquos uideamur et id res uera refutet.
(namque hoc in promptu manifestumque esse uidemus,
pondera, quantum in <s>est, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis;
sed nihil omnino <recta> regione uiai
declinare quis est qui possit cernere sese?)
—Denique si semper motus conectitur omnis
et uetere exoritur <semper> nouus ordine certo
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam quod fati foedera rumpat,

ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
unde est haec, inquam, fatis auolsa uoluntas,
per quam progredimur quo ducit quemque uoluptas?
declinamus item motus nec tempore certo
nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens.
*n*am dubio procul his rebus sua cuique uoluntas
principium dat et hinc motus per membra rigantur.
—*n*onne uides etiam patefactis tempore puncto
carceribus non posse tamen prorumpere equorum
uim cupidam tam de subito quam mens auet ipsa?
*o*mnis enim totum per corpus materiai
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis conexa sequatur;
ut uideas initum motus a corde creari
ex animique uoluntate id procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
—*n*ec similest ut cum impulsi procedimus ictu
uiribus alterius magnis magnoque coactu.
*n*am tum materiem totius corporis omnem
perspicuumst nobis inuitis ire rapique,
donec eam refrenauit per membra uoluntas.
—iamne uides igitur, quamquam uis extera multos
pellat et inuitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore no<stro>
quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
cuius ad arbitrium quoque copia materiai
cogitur interdum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
—*q*uare in seminibus quoque idem fateare necessest,
esse aliam praeter plagas et pondera causam

257, 258 *alii alia*
268 *vulg.* conixa

motibus, unde haec est nobis innata potestas,
de nihilo quoniam fieri nil posse uidemus.
*p*ondus enim prohibet ne plagis omnia fiant
externa quasi ui; sed ne res ipsa necessum
intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et deuicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.

Nec stipata magis fuit umquam materiai
copia nec porro maioribus interuallis;
(nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde).
*q*uapropter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et posthac semper simili ratione ferentur,
et quae consuerint gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent uique ualebunt,
quantum cuique datum est per foedera naturai.
*n*ec rerum summam commutare ulla potest uis;
nam neque quo possit genus ullum materiai
effugere ex omni, quicquam est <extra>, neque in omne
unde coorta queat noua uis inrumpere et omnem
naturam rerum mutare et uertere motus.

Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
summa tamen summa uideatur stare quiete,
praeterquam siquid proprio dat corpore motus.
Omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; quapropter, ubi ipsum
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent:

289 *vulg.* mens
299 haec
313 *vulg.* ipsa

praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus spatio diducta locorum.
—*n*am saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes quo quam<que> uocantes
inuitant herbae gemmantes rore recenti,
et satiati agni ludunt blandeque coruscant.
omnia quae nobis longe confusa uidentur
et ueluti in uiridi candor consistere colli.
—*p*raeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
fulgor ibi ad caelum se tollit totaque circum
aere renidescit tellus supterque uirum ui
excitur pedibus sonitus clamoreque montes
icti reiectant uoces ad sidera mundi
et circumuolitant equites mediosque repente
tramittunt ualido quatientes impete campos.
—et tamen est quidam locus altis montibus <unde>
stare uidentur et in campis consistere fulgor.

DE FIGVRA ATOMORVM

Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis
percipe, multigenis quam sint uariata figuris;
—non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant.
*n*ec mirum; nam cum sit eorum copia tanta
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
debent nimirum non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.

322 *vulg.* velut

Praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta armenta feraeque
et uariae uolucres laetantia quae loca aquarum
concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae peruolgant nemora auia peruolitantes,
—quorum unum quoduis generatim sumere perge,
inuenies tamen inter se differre figuris.
nec ratione alia proles cognoscere matrem
nec mater posset prolem; quod posse uidemus
nec minus atque homines inter se nota cluere.
—*n*am saepe ante deum uitulus delubra decora
turicremas propter mactatus concidit aras
sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.
at mater uiridis saltus orbata peragrans
concit humi pedibus uestigia pressa bisulcis,
omnia conuisens oculis loca si queat usquam
conspicere amissum fetum, completque querellis
frondiferum nemus adsistens et crebra reuisit
ad stabulum desiderio perfixa iuuenci.
nec tenerae salices atque herbae rore uigentes
fluminaque illa queunt summis labentia ripis
oblectare animum subitamque auertere curam,
nec uitulorum aliae species per pabula laeta
deriuare queunt animum curaque leuare.
usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
*p*raeterea teneri tremulis cum uocibus haedi
cornigeras norunt matres agnique petulci
balantum pecudes: ita, quod natura reposcit,
ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
*p*ostremo quoduis frumentum non tamen omne

343 arbusta
347 *vulg.* quidvis
356 *vulg.* noscit

quique suo genere inter se simile esse uidebis,
quin intercurrat quaedam distantia formis.
(concharumque genus parili ratione uidemus
pingere telluris gremium, qua mollibus undis
litoris incurui bibulam pauit aequor harenam.)
—quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
dissimili inter se quaedam uolitare figura.

Perfacile est animi ratione exsoluere nobis
quare fulmineus multo penetralior ignis
quam noster fuat e taedis terrestribus ortus.
dicere enim possis caelestem fulminis ignem
suptilem magis e paruis constare figuris
atque ideo transire foramina quae nequit ignis
noster hic e lignis ortus taedaque creatus.

DE LVMINE

praeterea lumen per cornum transit, at imber
respuitur. quare? nisi luminis illa minora
corpora sunt quam de quibus est liquor almus aquarum.
et quamuis subito per colum uina uidemus

DE OLEO

perfluere; at contra tardum cunctatur oliuom,
aut quia nimirum maioribus est elementis
aut magis amatis inter se perque plicatis,
atque ideo fit uti non tam diducta repente
inter se possint primordia singula quaeque
singula per cuiusque foramina permanare.

DE MELLE

Huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore;

DE ABSENTHIO

at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e leuibus atque rutundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt.
*a*t contra quae amara atque aspera cumque uidentur,
haec magis amatis inter se nexa teneri
proptereaque solere uias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.

DE SERRAE STRIDORE

Omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura.
*n*e tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis leuibus aeque
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefacta figurant;
*n*eu simili penetrare putes primordia forma
in nares hominum, cum taetra cadauera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exalat propter odores.
*n*eue bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,
et qui conpungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie <foe>di turpesque uidentur.
—*o*mnis enim, sensus quae mulcet cumque, <figura>
haut sine principiali aliquo leuore creatast;
at contra quaecumque molesta atque aspera constat,
non aliquo sine materiae squalore repertast.
*s*unt etiam quae iam nec leuia iure putantur
esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus, utqui
titillare magis sensus quam laedere possint;

421 *vulg.* <di>ri

(fecula iam quo de genere est inulaeque sapores).
Denique iam calidos ignis gelidamque pruinam
dissimili dentata modo conpungere sensus
corporis, indicio nobis est tactus uterque.
*t*actus enim, tactus, pro diuom numina sancta,
corporis est sensus, vel cum res extera sese
insinuat, uel cum laedit quae in corpore natast
aut iuuat egrediens genitalis per Veneris res,
aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
semina confundunt<que> inter se concita sensum;
(ut si forte manu quamuis iam corporis ipse
tute tibi partem ferias atque experiare).
—quapropter longe formas distare necessest
principiis, uarios quae possint edere sensus.

Denique quae nobis durata ac spissa uidentur,
haec magis amatis inter sese esse necessest
et quasi ramosis alte compacta teneri.

DE ADAMANTE FERRO SILICE AERE

*i*n quo iam genere in primis adamantina saxa
prima acie constant ictus contemnere sueta
et ualidi silices ac duri robora ferri
aeraque quae claustris restantia uociferantur.
—illa quidem debent e leuibus atque rutundis
esse magis, fluuido quae corpore liquida constant,
(namque papaueris haustus itemst facilis quod aquarum)
nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque:
et perculsus item procliue uolubilis exstat.
*o*mnia postremo quae puncto tempore cernis
diffugere, ut fumum nebulas flammasque, necessest,
si minus omnia sunt e leuibus atque rutundis,
at non esse tamen perplexis indupedita
pungere uti possint corpus penetrareque saxa,

453 *fort*. quo

nec tamen haerere inter se; quodcumque uidemus
sensibu' sedatum, facile ut cognoscere possis
non e perplexis sed acutis esse elementis.

DE SVDORE SALSO

Sed quod amara uides eadem quae fluuida constant,
sudor uti maris est, minime mirabile debet:
*n*am quod fluuidus est, e leuibus atque rutundis
est, et <squalida sunt illis> admixta doloris
corpora. nec tamen haec retineri amata necessu<st>;
scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,
prouolui simul ut possint et laedere sensus.

DE AQVA MARINA

*e*t quo mixta putes magis aspera leuibus esse
principiis, unde est Neptuni corpus acerbum,
est ratio secernendi seorsumque uidendi,
umor dulcis, ubi per terras crebrius idem
percolatur, ut in foueam fluat ac mansuescat.
—linquit enim supera taetri primordia uiri
aspera quo magis in terris haerescere possunt.

FIGVRAS ESSE MVLTAS

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
finita uariare figurarum ratione.
—*q*uod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.
*n*amque in eadem una cuiusuis haec breuitate
corporis inter se multum uariare figurae
non possunt: fac enim minimis e partibus esse

465*466 *vulg.*
468 *vulg.* necessumst
477 possint
483 *alii alia*

corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge;
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laeuis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
formai speciem totius corporis eius,
quod superest, si forte uoles uariare figuras,
addendum partis alias erit; inde sequetur,
adsimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte uoles etiam uariare figuras.
—ergo formarum nouitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,
ne quaedam cogas inmani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.
—*i*am tibi barbaricae uestes Meliboeaque fulgens
purpura Thessalico concharum tincta colore,
aurea pauonum ridenti imbuta lepore
saecla, nouo rerum superata colore iacerent,
et contemptus odor smyrnae mellisque sapores,
et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent.
*n*amque aliis aliud praestantius exoreretur.
—cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in melioris
(namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque sapori).
—quae quoniam non sunt, <sed> rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessest
materiem quoque finitis differre figuris.
—*d*enique ab ignibus ad gelidas brumae usque pruinas
finitumst retroque pari ratione remensust.

501 tecta *alii alia*
515 hiemisque *vulg.* iter usque

*o*mnis enim calor ac frigus mediique tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam.
—ergo finita distant ratione creata,
ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis infesta pruinis.

<INTER SE SIMILIA INFINITA ESSE>

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,
infinita cluere. (etenim distantia cum sit
formarum finita, necesse est quae similes sint
esse infinitas aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probaui.)
versibus ostendam corpuscula materiai
ex infinito summam rerum usque tenere,
undique protelo plagarum continuato.
*n*am quod rara uides magis esse animalia quaedam,
fecundamque magis naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis
multa licet genere esse in eo numerumque repleri.
(sicuti quadripedum cum primis esse uidemus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis uallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
uis est, quarum nos perpauca exempla uidemus.)
*s*ed tamen id quoque uti concedam, quamlubet esto
unica res quaedam natiuo corpore sola,
cui similis toto terrarum <non> sit <in> orbi;

529 *vulg.* ostendens
533 *vulg.* minus
536 *vulg.* sicut

infinita tamen nisi erit uis materiai
unde ea progigni possit concepta, creari
non poterit, neque, quod superest, procrescere alique.
quippe etenim quoque uti sumam hoc, finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua ui et quo pacto congressa coibunt
materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi;
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiectare solet magnum mare transtra cauernas
antemnas proram malos tonsasque natantis,
per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut uideantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias uirisque dolumque
ut uitare uelint, neue ullo tempore credant,
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aeuom debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diuersi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta
(quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procrescere posse).
—esse igitur genere in quouis primordia rerum
infinita palam est unde omnia suppeditantur.

Nec superare queunt motus itaque exitiales
perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt seruare creata.
—sic aequo geritur certamine principiorum

547 sumant oculi *vulg.* sumantur uti

ex infinito contractum tempore bellum:
nunc hic nunc illic superant uitalia rerum
et superantur item. miscetur funere uagor
quem pueri tollunt uisentis luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast
quae non audierit mixtos uagitibus aegris
ploratus mortis comites et funeris atri.

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
conuenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura uidetur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
nec quicquam quod non permixto semine constet.
et quaecumque magis uis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac uarias docet esse figuras.

IN TERRA SEMINA INSVNT

*p*rincipio tellus habet in se corpora prima
unde mare inmensum uoluentes frigora fontes
adsidue renouent, habet ignes unde oriantur.
(nam multis succensa locis ardent sola terrae,
eximiis uero furit ignibus impetus Aetnae.)
*t*um porro nitidas fruges arbustaque laeta
gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluuios frondes et pabula laeta
montiuago generi possit praebere ferarum.

DE MATRE MAGNA

—quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dicta est corporis una.
(Hanc ueteres Graium docti cecinere poetae

586 *vulg.* quodcumque
600*601 *vulg.*

sedibus in curru biiugos agitare leones;
aeris in spatio magnam pendere docentes
tellurem neque posse in terra sistere terram.
*a*diunxere feras, quia quamuis effera proles
officiis debet molliri uicta parentum.

<QVARE CORONA MVRALIS DATVR CYBELI>

*m*uralique caput summum cinxere corona,
eximiis munita locis quia sustinet urbes;
quo nunc insigni per magnas praedita terras
horrifice fertur diuinae matris imago.
—*h*anc uariae gentes antiquo more sacrorum
Idaeam uocitant matrem Phrygiasque cateruas
dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
per terrarum orbem fruges coepisse creari.
*g*allos attribuunt, quia, numen qui uiolarint
matris et ingrati genitoribus inuenti sint,
significare uolunt indignos esse putandos,
uiuam progeniem qui in oras luminis edant.
*t*ympana tenta tonant palmis et cymbala circum
concaua, raucisonoque minantur cornua cantu,
et Phrygio stimulat numero caua tibia mentis,
*t*elaque praeportant uiolenti signa furoris,
ingratos animos atque impia pectora uolgi
conterrere metu quae possint numine diuae.
—*e*rgo cum primum magnas inuecta per urbis
munificat tacita mortalis muta salute,
aere atque argento sternunt iter omne uiarum
largifica stipe ditantes ninguntque rosarum
floribus umbrantes matrem comitumque cateruas.
—hic armata manus, Curetas nomine Grai

613 orbes
623 *vulg.* numini'

quos memorant Phrygios, <qui> inter se forte <crepantes>
ludunt in numerumque exultant sanguine fleti
terrificas capitum quatientes numine cristas,
Dictaeos referunt Curetas qui Iouis illum
uagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
cum pueri circum puerum pernice chorea
[armat et in numerum pernice chorea]
armatei in numerum pulsarent aeribus aera,
ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
aeternumque daret matri sub pectore uolnus.
*p*ropterea magnam armati matrem comitantur,
aut quia significant diuam praedicere ut armis
ac uirtute uelint patriam defendere terram
praesidioque parent decorique parentibus esse.
—*q*uae bene et eximie quamuis disposta ferantur,
longe sunt tamen a uera ratione repulsa.

ΤΟ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΚΑΙ ΑΦΘΑΡΤΟΝ

—omnis enim per se diuom natura necessest
immortali aeuo summa cum pace fruatur
semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
*n*am priuata dolore omni, priuata periclis,
ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
—terra quidem uero caret omni tempore sensu,
et quia multarum potitur primordia rerum,
multa modis multis effert in lumina solis.
—*h*ic siquis mare Neptunum Cereremque uocare
constituet fruges et Bacchi nomine abuti
mauolt quam laticis proprium proferre uocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem

630 *vulg.* Phrygios inter . . . quod armis
631 *vulg.* laeti

esse deum matrem, dum uera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat.)

Saepe itaque ex uno tondentes gramina campo
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges eodem sub tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai
dissimili uiuont specie retinentque parentum
naturam et mores generatim quaeque imitantur.
—tanta est, in quouis genere herbae, materiai
dissimilis ratio, tanta est in flumine quoque.
*h*inc porro quamuis animantem ex omnibus unam
ossa cruor uenae calor umor uiscera nerui
constituunt; quae sunt porro distantia longe,
dissimili perfecta figura principiorum.

*t*um porro quaecumque igni flammata cremantur,
si nil praeterea, tamen haec in corpore <tractant>
unde ignem iacere et lumen submittere possint
scintillasque agere ac late differre fauillam.
—cetera consimili mentis ratione peragrans
inuenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et uarias cohibere figuras.

*d*enique multa uides quibus et color et sapor una
reddita sunt cum odore: in primis pleraque poma.
haec igitur uariis debent constare figuris:
*n*idor enim penetrat qua fucus non it in artus,
fucus item sorsum, <sorsum> sapor insinuatur
sensibus; ut noscas primis differre figuris.
—dissimiles igitur formae glomeramen in unum
conueniunt et res permixto semine constant.

673 *vulg.* condunt
681 dona

*q*uin etiam passim nostris in uersibus ipsis
multa elementa uides multis communia uerbis
(cum tamen inter se uersus ac uerba necesse est
confiteare alia ex aliis constare elementis);
non quo multa parum communis littera currat
aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant.
*s*ic aliis in rebus item communia multa
multarum rerum cum sint primordia verum
dissimili tamen inter se consistere summa
possunt; ut merito ex aliis constare feratur
humanum genus et fruges arbustaque laeta.

Nec tamen omnimodis conecti posse putandum est
omnia, nam uolgo fieri portenta uideres:
semiferas hominum species existere et altos
interdum ramos egigni corpore uiuo,
multaque conecti terrestria membra marinis;
tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras
pascere naturam per terras omniparentis.
*q*uorum nil fieri manifestum est, omnia quando
seminibus certis certa genetrice creata
conseruare genus crescentia posse uidemus.
—*s*cilicet id certa fieri ratione necessust:
nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
corpora discedunt conexaque conuenientis
efficiunt motus; at contra aliena uidemus
reicere in terras naturam, multaque caecis
corporibus fugiunt e corpore percita plagis,
quae neque conecti quoquam potuere neque intus
uitalis motus consentire atque imitari.

696 *fort.* mixta

Sed ne forte putes animalia sola teneri
legibus his, quaedam ratio disterminat omnis;
nam ueluti tota natura dissimiles sunt
inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
dissimili constare figura principiorum;
(non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non uolgo paria omnibus omnia constant).
—semina cum porro distent, differre necessust
interualla uias conexus pondera plagas
concursus motus, quae non animalia solum
corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.

NON NECESSARIO ALBA EX ALBIS PRINCIPIIS FIERI

Nunc age dicta meo dulci quaesita labore
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
niue alium quemuis quae sunt inbuta colorem,
propterea gerere hunc credas, quod materiai
corpora consimili sint eius tincta colore.
nullus enim color est omnino materiai
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
in quae corpora si nullus tibi forte uidetur
posse animi iniectus fieri, procul auius erras.
nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
despexere, tamen cognoscant corpora tactu,
scire licet nostrae quoque menti corpora posse
uorti in notitiam nullo circumlita fuco.

719 *alii alia*
742 *vulg.* dispexere

denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
quod quoniam uinco fieri, nunc esse docebo
ex ineunte aeuo nullo coniuncta colore.

Omnis enim color omnino mutatur in omnis;
quod facere haud ullo debent primordia pacto;
immutabile enim quiddam superare necessest,
ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
(nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.)

COLORES NON ESSE

—proinde colore caue contingas semina rerum,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

Praeterea si nulla coloris principiis est
reddita natura et uariis sunt praedita formis,
e quibus omnigenus gignunt uariantque colores,
(praeterea magni quod refert semina quaeque
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque),
perfacile extemplo rationem reddere possis,
cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
marmoreo fieri possunt candore repente;
ut mare, cum magni commorunt aequora uenti,
uertitur in canos candenti marmore fluctus.
dicere enim possis, nigrum quod saepe uidemus,
materies ubi permixta est illius et ordo
principiis mutatus et addita demptaque quaedam,
continuo id fieri ut candens uideatur et album.
—quod si caeruleis constarent aequora ponti

759 *vulg.* omne genus
760 *vulg.* propterea
765 *vulg.* possint

seminibus, nullo possent albescere pacto;
*n*am quocumque modo perturbes caerula quae sint,
numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
*s*in alio atque alio sunt semina tincta colore
quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
ut saepe ex aliis formis uariisque figuris
efficitur quiddam quadratum unaque figura,
conueniebat, uti in quadrato cernimus esse
dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
aut alio in quouis uno puroque nitore
dissimiles longe inter se uariosque colores.
—*p*raeterea nihil officiunt obstantque figurae
dissimiles quo quadratum minus omne sit extra;
at uarii rerum inpediunt prohibentque colores
quominus esse uno possit res tota nitore.

Tum porro quae ducit <et> inlicit ut tribuamus
principiis rerum nonnumquam causa colores,
occidit, ex albis quoniam non alba creantur,
nec quae nigra cluent de nigris sed uariis ex.
*q*uippe etenim multo procliuius exorientur
candida de nullo quam nigro nata colore
aut alio quouis qui contra pugnet et obstet.
Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores
esse neque in lucem existunt primordia rerum,
scire licet quam sint nullo uelata colore.
—qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
—*l*umine quin ipso mutatur propterea quod
recta aut obliqua percussus luce refulget;

DE COLORE COLVMBARVM

pluma columbarum quo pacto in sole uidetur,

780 *vulg.* ut
790 creatur

quae sita ceruices circum collumque coronat;
*n*amque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
interdum quodam sensu fit uti uideatur
inter caeruleum uiridis miscere zmaragdos.

DE CAVDA PAVONIS

—*c*audaque pauonis, larga cum luce repleta est,
consimili mutat ratione obuersa colores.
—qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandum est.

Et quoniam plagae quoddam genus excipit in se
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas, quo forte colore
praedita sunt, verum quali magis apta figura,
scire licet nil principiis opus esse colore,
sed uariis formis uariantes edere tactus.

Praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quouis esse nitore,
cur ea quae constant ex illis non pariter sunt
omnigenus perfusa coloribus in genere omni?
*c*onueniebat enim coruos quoque saepe uolantis
ex albis album pinnis iactare colorem
et nigros fieri nigro de semine cygnos
aut alio quouis uno uarioque colore.

Quin etiam quanto in partes res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
euanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in paruas partis discerpitur austrum.

802 *fort.* cita
806 largo
814 *vulg.* sint
815 *vulg.* colores
821 *vulg.* omne genus

purpura poeniceusque color clarissimu' multo,
filatim cum distractum est, disperditur omnis.
—noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas quam discedant ad semina rerum.
Postremo quoniam non omnia corpora uocem
mittere concedis neque odorem, propterea fit
ut non omnibus adtribuas sonitus et odores.
*s*ic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,
nec minus haec animum cognoscere posse sagacem
quam quae sunt aliis rebus priuata notare.

ATOMOS NEC CALOREM NEC ODOREM NEC SVCVM NEC FRIGVS NEC CALOREM HABERE

Sed ne forte putes solo spoliata colore
corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique uaporis,
et sonitu sterila et suco ieiuna feruntur,
nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.
—sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
et nardi florem, nectar qui naribus halat,
cum facere instituas, cum primis quaerere par est
(quod licet ac possis reperire) inolentis oliui
naturam, nullam quae mittat naribus auram,
quam minime ut possit mixtos in corpore odores
concoctosque suo contractans perdere uiro;
—*p*ropterea tandem debent primordia rerum
non adhibere suum gignundis rebus odorem
nec sonitum, quoniam nil ab se mittere possunt,

850 *vulg.* quoad
854 propter eandem <rem>

nec simili ratione saporem denique quemquam
nec frigus neque item calidum tepidumque uaporem,
cetera, *q*uae cum ita sunt tamen ut mortalia constent
(molli lenta, fragosa putri, caua corpore raro),
omnia sint a principiis seiuncta necessest,
inmortalia si uolumus subiungere rebus
fundamenta quibus nitatur summa salutis,
ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

DE INSENSILI SENSILE GIGNI

Nunc eà quae sentire uidemus cumque necessest
ex insensilibus tamen omnia confiteare
principiis constare. neque id manufesta refutant
nec contra pugnant, in promptu cognita quae sunt,
sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt
ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
*q*uippe uidere licet uiuos existere uermes
stercore de taetro, putorem cum sibi nacta est
intempestiuis ex imbribus umida tellus.
*p*raeterea cunctas itidem res uertere sese:
uertunt se fluuii frondes et pabula laeta
in pecudes, uertunt pecudes in corpora nostra
naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
augescunt uires et corpora pennipotentum.
—ergo omnes natura cibos in corpora uiua
uertit et hinc sensus animantum procreat omnes,
non alia longe ratione atque arida ligna
explicat in flammas et <in> ignis omnia uersat.
—iamne uides igitur magni primordia rerum
referre in quali sint ordine quaeque locata
et commixta quibus dent motus accipiantque?
—Tum porro quid id est animum quod percutit ipsum,

quod mouet, et uarios sensus expromere cogit,
ex insensilibus ne credas sensile gigni?
—nimirum lapides et ligna et terra quod una
mixta tamen nequeunt uitalem reddere sensum.
—*i*llud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma,
motibus ordinibus posituris denique quae sint.
quarum nil rerum in lignis glaebisque uidemus.
—et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,
uermiculos pariunt, quia corpora materiai
antiquis ex ordinibus permota noua re
conciliantur ita ut debent animalia gigni.

Deinde ex sensilibus qui sensile posse creari
constituunt, porro ex aliis sentire sueti
mollia cum faciunt. *n*am sensus iungitur omnis
uisceribus neruis uenis, quaecumque uidemus
mollia mortali consistere corpore creta.
—*s*ed tamen esto iam posse haec aeterna manere;
nempe tamen debent aut sensum partis habere
aut similis totis animalibus esse putari.
at nequeant per se partes sentire necesse est;
namque alios sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
corporis omnino sensum pars sola tenere.
linquitur ut totis animantibus adsimulentur.
—sic itidem quae sentimus sentire necessest, 923
uitali ut possint consentire undique sensu.

903 *fort.* porro migrant sentire
909 *vulg.* simili

—qui poterunt igitur rerum primordia dici
et leti uitare uias, animalia cum sint,
atque animalibu' mortalibus <sint> una eademque?
quod tamen ut possint, at coetu concilioque
nil facient praeter uolgum turbamque animantum,
scilicet ut nequeant homines armenta feraeque
inter sese ullam rem gignere conueniundo.
quod si forte suum dimittunt corpore sensum
atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod
detrahitur? tum praeterea, quod sumpsimus ante,
quatinus in pullos animalis uertier oua
cernimus alituum uermisque efferuere, terram
intempestiuos quom putor cepit ob imbris,
scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.
Quod si forte aliquis dicet dumtaxat oriri
posse ex non sensu sensus mutabilitate,
aut aliquo tamquam partu quo proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare
non fieri partum nisi concilio ante coacto
nec quicquam commutari sine conciliatu.
principio nequeunt ullius corporis esse
sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
—nimirum quia materies disiecta tenetur
aere fluminibus terris terraque creatis,
nec congressa semel uitalis conuenientes
contulit inter se motus, quibus omnituentes
accensi sensus animantem quamque tuentur.
—Praeterea quamuis animantem grandior ictus,
quam patitur natura, repente adfligit et omnis
corporis atque animi pergit confundere sensus.

918 *vulg.* animalia <sint>
926 *vulg.* diximus
941 modo

*d*issoluuntur enim positurae principiorum
et penitus motus uitales inpediuntur,
donec materies, omnis concussa per artus,
uitalis animae nodos a corpore soluit
dispersamque foras per caulas eiecit omnis.
(nam quid praeterea facere ictum posse reamur
oblatum, nisi discutere ac dissoluere quaeque?)
—fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
reliqui motus uitalis uincere saepe,
uincere, et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus reuocare meatus
et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus.
(nam quare potius leti iam limine ab ipso
ad uitam possint conlecta mente reuerti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?)
—Praeterea quoniam dolor est ubi materiai
corpora ui quadam per uiscera uiua per artus
sollicitata suis trepidant in sedibus intus,
inque locum quando remigrant, fit blanda uoluptas,
scire licet nullo primordia posse dolore
temptari nullamque uoluptatem capere ex se
(quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
corporibus, quorum motus nouitate laborent
aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae).
—haut igitur debent esse ullo praedita sensu.
—Denique uti possint sentire animalia quaeque,
principiis si iam est sensus tribuendus eorum,
quid, genus humanum propritim de quibus auctumst?
*s*cilicet et risu tremulo concussa cachinnant
et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque
multaque de rerum mixtura dicere callent

et sibi proporro quae sint primordia quaerunt
(quandoquidem totis mortalibus adsimulata
ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis).
—quippe sequar, quodcumque loqui ridereque dices
et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
*q*uod si delira haec furiosaque cernimus esse
et ridere potest non ex ridentibus auctus
et sapere et doctis rationem reddere dictis
non ex seminibus sapientibus atque disertis,
qui minus esse queant ea quae sentire uidemus
seminibus permixta carentibus undique sensu?

Denique caelesti sumus omnes semine oriundi:
omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
umoris guttas mater cum terra recepit,
feta parit nitidas fruges arbustaque laeta
et genus humanum, parit omnia saecla ferarum,
pabula cum praebet quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt uitam prolemque propagant.
—quapropter merito maternum nomen adepta est.
*c*edit item retro, de terra quod fuit ante,
in terras, et quod missust ex aetheris oris,
id rursum caeli rellatum templa receptant.
—*n*ec sic interemit mors res ut materiai
corpora conficiat, sed coetum dissupat ollis,
inde aliis aliud coniungit et efficit omnis
res ita conuertant formas mutentque colores
et capiant sensus et puncto tempore reddant;

1000 *vulg.* missumst
1004, 1005 *alii alia*

ut noscas referre eadem primordia rerum
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
neue putes aeterna penes residere potesse
corpora prima quod in summis fluitare uidemus
rebus et interdum nasci subitoque perire.
*q*uin etiam refert nostris in uersibus ipsis
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata.
namque eadem caelum mare terras flumina solem
significant, eadem fruges arbusta animantis;
si non omnia sunt, at multo maxima pars est
consimilis, uerum positura discrepitant res.
sic ipsis in rebus item iam materiai
[intervalla uias conexus pondera plagaes]
concursus motus ordo positura figurae
cum permutantur, mutari res quoque debent.

(Nunc animum nobis adhibe ueram ad rationem.
*n*am tibi uementer noua res molitur ad auris
accedere et noua se species ostendere rerum.
—sed neque tam facilis res ulla est quin ea primum
difficilis magis ad credendum constet, itemque
nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam,
quod non paulatim minuant miraliter omnes.

<DE COELO>

*p*rincipio caeli clarum purumque colorem,
quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
lunamque et solis praeclara luce nitorem,
—omnia quae nunc si primum mortalibus essent,
(ex inproviso si sint obiecta repente)

1029 *vulg.* mittant mirarier
1033 *vulg.* extent

quid magis his rebus poterat mirabile dici
aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
nil, ut opinor: ita haec species miranda fuisset.
(quam tibi iam nemo, fessus satiate uidendi,
suspicere in caeli dignatur lucida templa!)
—desine quapropter nouitate exterritus ipsa
expuere ex animo rationem, sed magis acri
iudicio perpende et, si tibi uera uidentur,
dede manus, aut, si falsum est, accingere contra.
*q*uaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
infinita foris haec extra moenia mundi,
quid sit ibi porro quo prospicere usque uelit mens
atque animi iactus liber quo peruolet ipse.)

OMNE INFINITVM IN OMNIS PARTIS

Principio nobis in cunctas undique partis
et latere ex utroque <supra> supterque per omne
nulla est finis; uti docui, res ipsaque per se
uociferatur, et elucet natura profundi.
*n*ullo iam pacto ueri simile esse putandumst,
undique cum uorsum spatium uacet infinitum
seminaque innumero numero summaque profunda
multimodis uolitent aeterno percita motu,
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai.

AΠEIPOS MVNDVS

cum praesertim hic sit natura factus, et ipsa
sponte sua forte offensando semina rerum,
multimodis temere incassum frustraque coacta,
tandem coluerunt, ea quae coniecta repente
magnarum rerum fierent exordia semper,

terrai maris et caeli generisque animantum.
—quare etiam atque etiam talis fateare necesse est
esse alios alibi congressus materiai,
qualis hic est, auido complexu quem tenet aether.
—Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto nec res nec causa moratur
ulla, geri debent nimirum et confieri res.
*n*unc et seminibus si tanta est copia quantam
enumerare aetas animantum non queat omnis,
uis<que> eadem <et> natura manet quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necesse est confiteare
esse alios aliis terrarum in partibus orbis
et uarias hominum gentis et saecla ferarum.
—Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin aliquoiu' siet saecli permultaque eodem
sint genere. *i*n primis animalia indicio sunt:
inuenies sic montiuagum genus esse ferarum,
sic hominum genitam prolem, sic denique mutas
squamigerum pecudes et corpora cuncta uolantum.
—quapropter caelum simili ratione fatendumst
terramque et solem lunam mare, cetera quae sunt,
non esse unica, sed numero magis innumerali;
quandoquidem uitae depactus terminus alte
tam manet haec et tam natiuo corpore constant,
quam genus omne quidem generatim rebus abundans.

Quae bene cognita si teneas, natura uidetur
libera continuo dominis priuata superbis

1080 indice mente *vulg.* animalibus inice mentem
1089 quod his *vulg.* quod his generatimst

ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
*n*am pro sancta deum tranquilla pectora pace
quae placidum degunt aeuom uitamque serenam,
quis regere immensi summam, quis habere profundi
indu manu ualidas potis est moderanter habenas,
quis pariter caelos omnis conuertere et omnis
ignibus aetheriis terras suffire feracis,
omnibus inue locis esse omni tempore praesto,
nubibus ut tenebras faciat caelique serena
concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis
saepe suas disturbet et <in> deserta recedens
saeuiat exercens telum quod saepe nocentes
praeterit exanimatque indignos inque merentes?

MVNDVM NATVM ET MVLTOS SIMILIS

Multaque post mundi tempus genitale diemque
primigenum maris et terrae solisque coortum
addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
semina quae magnum iaculando contulit omne;
unde mare et terrae possent augescere et unde
appareret spatium caeli domus altaque tecta
tolleret a terris procul et consurgeret aer.
—*n*am sua cuique, locis ex omnibus, omnia plagis
corpora distribuuntur et ad sua saecla recedunt,
humor ad umorem, terreno corpore terra
crescit et ignem ignes procudunt aetheraque <aether>,
donique ad extremum crescendi perfica finem
omnia perduxit rerum natura creatrix;
ut fit ubi nihilo iam plus est quod datur intra
uitalis uenas quam quod fluit atque recedit.

1116 *vulg.* extremam

omnibus his aetas debet consistere rebus,
hic natura suis refrenat uiribus auctum.
—*n*am quaecumque uides hilaro grandescere adauctu
paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt,
dum facile in uenas cibus omnis inditur et dum
non ita sunt late dispessa ut multa remittant
et plus dispendi faciant quam uescitur aetas.
(nam certe fluere atque recedere corpora rebus
multa manus dandum est; sed plura accedere debent,
donec alescendi summum tetigere cacumen.)
*i*nde minutatim uires et robur adultum
frangit et in partem peiorem liquitur aetas.
—*q*uippe etenim quanto est res amplior, augmine adempto.
et quo latior est, in cunctas undique partis
plura modo dispargit et a se corpora mittit,
nec facile in uenas cibus omnis diditur ei
nec satis est, proquam largos exaestuat aestus.
unde queat tantum suboriri ac subpeditare.
—iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo
sunt et cum externis succumbunt omnia plagis;
*q*uandoquidem grandi cibus aeuo denique defit.
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
corpora conficere et plagis infesta domare.

Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
expugnata dabunt labem putris<que> ruinas.
*o*mnia debet enim cibus integrare nouando
IAM SENEM MVNDVM ET OMNIA PVSILLA NASCI
et fulcire cibus, <cibus> omnia sustentare.
—nequiquam, quoniam nec uenae perpetiuntur

1120 *vulg.* hic rebus *fort.* creta

quod satis est neque quantum opus est natura ministrat.
—*i*amque adeo fracta est aetas effetaque tellus
uix animalia parua creat quae cuncta creauit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
*h*aud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arua
nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt,
sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
—*p*raeterea nitidas fruges uinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creauit;
ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta
quae nunc uix nostro grandescunt aucta labore.
conterimusque boues et uiris agricolarum,
conficimus ferrum; uix aruis suppeditati;
usque adeo parcunt fetus augentque labore.
*i*amque caput quassans grandis suspirat arator
crebrius, incassum magnos cecidisse labores,
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.
*t*ristis item uetulae uitis sator atque <caducae>
temporis incusat momen saeclumque fatigat,
et crepat, anticum genus ut pietate repletum
perfacile angustis tolerarit finibus aeuom,
cum minor esset agri multo modus ante uiritim;
nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
ad scopulum spatio aetatis defessa uetusto.

1163 *alii* laborem
1165 magnum
1168 *vulg.* <vietae>
1169 *vulg.* caelumque
1174 *vulg.* capulum

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Tertivs

<DE ANIMA>

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
qui primus potuisti inlustrans commoda uitae,
te sequor, o Graiae gentis decus, inque tuis nunc
ficta pedum pono pressis uestigia signis,
non ita certandi cupidus quam propter amorem
quod te imitari aueo; (quid enim contendat hirundo
cycnis, aut quidnam tremulis facere artubus haedi
consimile in cursu possint et fortis equi uis?)
—*t*u, pater, es rerum inventor, tu patria nobis
suppeditas praecepta, tuisque ex, inclute, chartis,
floriferis ut apes in saltibus omnia limant,
omnia nos itidem depascimur aurea dicta,
aurea, perpetua semper dignissima uita.
*n*am simul ac ratio tua coepit uociferari
naturam rerum diuina mente coortam,
diffugiunt animi terrores, moenia mundi
discedunt, totum uideo per inane geri res.
apparet diuum numen sedesque quietae
quas neque concutiunt uenti nec nubila nimbis
aspergunt neque nix acri concreta pruina
cana cadens uiolat semperque innubilus aether
integit et large diffuso lumine ridet.

11 *fort.* rimant
15 *vulg.* coorta
22 *vulg.* rident

—omnia suppeditat porro natura neque ulla
res animi pacem delibat tempore in ullo.
at contra nusquam apparent Acherusia templa
nec tellus obstat quin omnia dispiciantur,
sub pedibus quaecumque infra per inane geruntur.
—his ibi me rebus quaedam diuina uoluptas
percipit atque horror, quod sic natura tua ui
tam manifesta patens ex omni parte retecta est.

Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam uariis distantia formis
sponte sua uolitent aeterno percita motu
quoue modo possint res ex his quaeque creari,
hasce secundum res animi natura uidetur
atque animae claranda meis iam uersibus esse
et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus,
funditus humanam qui uitam turbat ab imo
omnia suffundens mortis nigrore neque ullam
esse uoluptatem liquidam puramque relinquit.

HOMINES MORTEM MAXIME TIMERE

—*n*am quod saepe homines morbos magis esse timendos
infamemque ferunt uitam quam Tartara leti
et se scire animi naturam sanguinis esse
aut etiam uenti (si fert ita forte uoluntas),
nec prosum quicquam nostrae rationis egere,
hinc licet aduertas animum magis omnia laudis
iactari causa quam quod res ipsa probetur.
*e*xtorres idem patria longeque fugati
conspectu ex hominum, foedati crimine turpi,
omnibus aerumnis adfecti denique uiuunt,
et quocumque tamen miseri uenere parentant
et nigras mactant pecudes et manibu'diuis

inferias mittunt multoque in rebus acerbis
acrius aduertunt animos ad religionem.
—quo magis in dubiis hominem spectare periclis
conuenit aduersisque in rebus noscere qui sit;
(nam uerae uoces tum demum pectore ab imo
eliciuntur <et> eripitur persona homini re).
—*d*enique auarities et honorum caeca cupido
quae miseros homines cogunt transcendere fines
iuris et interdum socios scelerum atque ministros
noctes atque dies niti praestante labore
ad summas emergere opes, haec uulnera uitae
non minimam partem mortis formidine aluntur.
*t*urpis enim ferme contemptus et acris egestas
semota ab dulci uita stabilique uidetur
et quasi iam leti portas cunctarier ante;
unde homines dum se falso terrore coacti
effugisse uolunt longe longeque remosse,
sanguine ciuili rem conflant diuitiasque
conduplicant auidi, caedem caede accumulantes;
crudeles gaudent in tristi funere fratris
et consanguineum mensas odere timentque.
—*c*onsimili ratione ab eodem saepe timore
macerat inuidia ante oculos illum esse potentem,
illum aspectari, claro qui incedit honore;
ipsi se in tenebris uolui caenoque queruntur.
intereunt partim statuarum et nominis ergo.
et saepe usque adeo, mortis formidine, uitae
percipit humanos odium lucisque uidendae,
ut sibi consciscant maerenti pectore letum,
obliti fontem curarum hunc esse timorem,
hunc uexare pudorem, hunc uincula amicitiai

58 manare

rumpere et in summa pietatem euertere suesse;
(nam iam saepe homines patriam carosque parentis
prodiderunt, uitare Acherusia templa petentes).
*n*am ueluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pauitant finguntque futura.
—hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

DE ANIMI ET ANIMAE NATVRA SENSVQVE

Primum animum dico (mentem quem saepe uocamus),
in quo consilium uitae regimenque locatum est,
esse hominis partem nihilo minus ac manus et pes
atque oculei partes animantis totius extant.
<quamuis multa quidem sapientum turba putarent>
sensum animi certa non esse in parte locatum,
uerum habitum quendam uitalem corporis esse,
(harmoniam Grai quam dicunt, quod faciat nos
uiuere cum sensu, nulla cum in parte siet mens;
ut bona saepe ualetudo cum dicitur esse
corporis, et non est tamen haec pars ulla ualentis).
—sic animi sensum non certa parte reponunt;
magno opere in quo mi diuersi errare uidentur.
—*s*aepe itaque, in promptu corpus quod cernitur, aegret,
cum tamen ex alia laetamur parte latenti;
et retro fit uti contra sit saepe uicissim,
cum miser ex animo laetatur corpore toto;
non alio pacto quam si, pes cum dolet aegri,

84 suadet
94 *vulg.* quam

in nullo caput interea sit forte dolore.
*p*raeterea molli cum somno dedita membra
effusumque iacet sine sensu corpus honustum,
est aliud tamen in nobis quod tempore in illo
multimodis agitatur et omnis accipit in se
laetitiae motus et curas cordis inanis.
—Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
esse neque harmonia corpus senteire solere,
—*p*rincipio fit uti detracto corpore multo
saepe tamen nobis in membris uita moretur.
*a*tque eadem rursum, cum corpora pauca caloris
diffugere forasque per os est editus aer,
deserit extemplo uenas atque ossa relinquit.
noscere ut hinc possis non aequas omnia partis
corpora habere neque ex aequo fulcire salutem,
sed magis haec, uenti quae sunt calidique uaporis
semina, curare in membris ut uita moretur.
(est igitur calor ac uentus uitalis in ipso
corpore qui nobis moribundos deserit artus.)
—quapropter quoniam est animi natura reperta
atque animae quasi pars hominis, redde harmoniai
nomen, ad organicos alto delatum Heliconi;
sive aliunde ipsi porro traxere et in illam
transtulerunt, proprio quae tum res nomine egebat.
quidquid id est, habeant: tu cetera percipe dicta.

ANIMVM ET ANIMAM CONIVNCTA ESSE

Nunc animum atque animam dico coniuncta teneri
inter se atque unam naturam conficere ex se,
sed caput esse quasi et dominari in corpore toto
consilium quod nos animum mentemque uocamus.
*i*dque situm media regione in pectoris haeret.

(hic exultat enim pauor ac metus, haec loca circum
laetitiae mulcent; hic ergo mens animusquest.)
cetera pars animae per totum dissita corpus
paret et ad numen mentis momenque mouetur.
*i*dque sibi solum per se sapit, <id> sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commouet una.
—et quasi, cum caput aut oculus temptante dolore
laeditur in nobis, non omni concruciamur
corpore, sic animus nonnumquam laeditur ipse
laetitiaque uiget, cum cetera pars animai
per membra atque artus nulla nouitate cietur.
*u*erum ubi uementi magis est commota metu mens,
consentire animam totam per membra uidemus
sudoresque ita palloremque existere toto
corpore et infringi linguam uocemque aboriri,
caligare oculos, sonere auris, succidere artus,
denique concidere ex animi terrore uidemus
saepe homines; facile ut quiuis hinc noscere possit
esse animam cum animo coniunctam, quae cum animi <ui>
percussast, exim corpus propellit et icit.

<NATVRA ANIMI ET ANIMAE CORPOREA>

Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse; ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus mutareque uultum
atque hominem totum regere ac uersare uidetur
(quorum nil fieri sine tactu posse uidemus
nec tactum porro sine corpore), nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?
—*p*raeterea pariter fungi cum corpore et una

146 *fort.* ulla

consentire animum nobis in corpore cernis.
*s*i minus offendit uitam uis horrida teli
ossibus ac neruis disclusis intus adacta,
at tamen insequitur languor terraeque petitus
suauis, et in terra mentis qui gignitur aestus,
interdumque quasi exurgendi incerta uoluntas.
—ergo corpoream naturam animi esse necessest,
corporeis quoniam telis ictuque laborat.

Is tibi nunc animus quali sit corpore et unde
constiterit pergam rationem reddere dictis.
Principio esse aio persuptilem atque minutis
perquam corporibus factum constare. id ita esse
hinc licet aduertas animum ut pernoscere possis.

DE MOBILITATE ANIMI

—*n*il adeo fieri celeri ratione uidetur,
quam si<bi>mens fieri proponit et inchoat ipsa;
ocius ergo animus quam res se perciet ulla,
ante oculos quorum in promptu natura uidetur.
—at quod mobile tanto operest, constare rutundis
perquam seminibus debet perquamque minutis,
momine uti paruo possint inpulsa moueri.
(namque mouetur aqua et tantillo momine flutat
quippe uolubilibus paruisque creata figuris.
at contra mellis constantior est natura
et pigri latices magis et cunctantior actus;
*h*aeret enim inter se magis omnis materiai
copia, nimirum quia non tam leuibus extat
corporibus neque tam suptilibus atque rutundis.)
*n*amque papaueris aura potest suspensa leuisque
cogere ut ab summo tibi diffluat altus aceruus.

173 *fort.* brutus

at contra lapidum coniectum spicarumque
noenu potest.—igitur paruissima corpora proquam
et leuissima sunt, ita mobilitate fruuntur;
at contra quaecumque magis cum pondere magno
asperaque inueniuntur, eo stabilita magis sunt.
Nunc igitur quoniam animi natura reperta
mobilis egregie, perquam constare necessest
corporibus paruis et leuibus atque rutundis.
quae tibi cognita res in multis, o bone, rebus
utilis inuenietur et opportuna cluebit.
—Haec quoque res etiam naturam dedicat eius,
(quam tenui constet textura quamque loco se
contineat paruo, si possit conglomerari),
quod simul atque hominem leti secura quies est
indepta atque animi natura animaeque recessit,
nil ibi libatum de toto corpore cernas
ad speciem, nihil ad pondus: mors omnia praestat
uitalem praeter sensum calidumque uaporem.
—ergo animam totam perparuis esse necessest
seminibus, nexam per uenas uiscera neruos;
quatenus, omnis ubi e toto iam corpore cessit,
extima membrorum circumcaesura tamen se
incolumem praestat nec defit ponderis hilum.
(quod genus est Bacchi cum flos euanuit aut cum
spiritus unguenti suauis diffugit in auras
aut aliquo cum iam sucus de corpore cessit;
nil oculis tamen esse minor res ipsa uidetur
propterea neque detractum de pondere quicquam,
nimirum quia multa minutaque semina sucos
efficiunt et odorem in toto corpore rerum.)

198 *vulg.* conlectum
203 quoniam <est> *fort.* <haec>
224 *vulg.* nilo

TERTIAM ANIMAM ESSE MENTEM

—quare etiam atque etiam mentis naturam animaeque
scire licet perquam pauxillis esse creatam
seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.

Nec tamen haec simplex nobis natura putanda est.
*t*enuis enim quaedam moribundos deserit aura
mixta uapore, uapor porro trahit aera secum.
nec calor est quisquam, cui non sit mixtus et aer;
rara quod eius enim constat natura, necessest
aeris inter eum primordia multa moueri.
—*i*am triplex animi est igitur natura reperta;
nec tamen haec sat sunt ad sensum cuncta creandum,
nil horum quoniam recepit mens posse creare
sensiferos motus, †quaedamque mente uolutat.

QVARTAM SINE NOMINE ANIMAM

*q*uarta quoque his igitur quaedam natura necessest
adtribuatur: east omnino nominis expers;
qua neque mobilius quicquam neque tenuius exstat,
nec magis e paruis et leuibus ex elementis;
sensiferos motus quae didit prima per artus.
(prima cietur enim, paruis perfecta figuris;
inde calor motus et uenti caeca potestas
accipit, inde aer; inde omnia mobilitantur,
concutitur sanguis, tum uiscera persentiscunt
omnia, postremis datur ossibus atque medullis
siue uoluptas est siue est contrarius ardor.
*n*ec temere huc dolor usque potest penetrare neque acre
permanare malum, quin omnia perturbentur
usque adeo <ut> uitae desit locus atque animai
diffugiant partes per caulas corporis omnis.

240 *fort.* quoscunque
244 *vulg.* est

—sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
motibus: hanc ob rem uitam retinere ualemus.)
Nunc ea quo pacto inter sese mixta quibusque
compta modis uigeant rationem reddere auentem
abstrahit inuitum patrii sermonis egestas;
sed tamen ut potero summatim attingere tangam.

CONIUNCTIO ANIMI ET ANIMARVM

*i*nter enim cursant primordia principiorum
motibus inter se, nihil ut secernier unum
possit nec spatio fieri diuisa potestas,
sed quasi multae uis unius corporis extant.
—quod genus in quouis animantum uiscere uolgo
est odor et quidam calor et sapor, et tamen ex his
omnibus est unum perfectum corporis augmen;
sic calor atque aer et uenti caeca potestas
mixta creant unam naturam et mobilis illa
uis, initum motus ab se quae diuidit ollis,
sensifer unde oritur primum per uiscera motus.
*n*am penitus prorsum latet haec natura subestque
nec magis hac infra quicquam est in corpore nostro
atque anima est animae proporro totius ipsa.
—quod genus in nostris membris et corpore toto
mixta latens animi uis est animaeque potestas,
corporibus quia de paruis paucisque creatast.
sic tibi nominis haec expers uis facta minutis
corporibus latet atque animae quasi totius ipsa
proporrost anima et dominatur corpore toto.
*c*onsimili ratione necessest uentus et aer
et calor inter se uigeant commixta per artus
atque aliis aliud subsit magis emineatque
ut quiddam fieri uideatur ab omnibus unum,

ni calor ac uentus seorsum seorsumque potestas
aeris interemant sensum diductaque soluant.

DE VARIETATE ANIMI

—est etiam calor ille animo quem sumit in ira
cum feruescit et ex oculis micat acribus ardor.
est et frigida multa, comes formidinis, aura
quae ciet horrorem membris et concitat artus.
est etiam quoque pacati status aeris ille,
pectore tranquillo fit qui uoltuque sereno.
sed calidi plus est illis quibus acria corda
iracundaque mens facile efferuescit in ira.
(quo genere in primis uis est uiolenta leonum,
pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes
nec capere irarum fluctus in pectore possunt.)
at uentosa magis ceruorum frigida mens est
et gelidas citius per uiscera concitat auras
quae tremulum faciunt membris existere motum.
at natura boum placido magis aere uiuit,
nec nimis irai fax umquam subdita percit
fumida, suffundens caecae caliginis umbra,
nec gelidis torpet telis perfixa pauoris:
interutrasque sitast ceruos saeuosque leones.
—sic hominum genus est. quamuis doctrina politos
constituat pariter quosdam tamen illa relinquit
naturae cuiusque animi uestigia prima.
nec radicitus euelli mala posse putandumst,
quin procliuius hic iras decurrat ad acris,
ille metu citius paulo temptetur, at ille
tertius accipiat quaedam clementius aequo.
inque aliis rebus multis differre necessest

289 acrius
293 *vulg.* qui fit
304 umbram
306 *fort.* ita sunt

naturas hominum uarias moresque sequacis;
quorum ego nunc nequeo caecas exponere causas
nec reperire figurarum tot nomina quod sunt
principiis, unde haec oritur uariantia rerum.
—illud in his rebus uideo firmare potesse,
usque adeo naturarum uestigia linqui
paruola quae nequeat ratio depellere nobis
ut nihil inpediat dignam dis degere uitam.

Haec igitur natura tenetur corpore ab omni
ipsaque corporis est custos et causa salutis;
nam communibus inter se radicibus haerent
nec sine pernicie diuelli posse uidentur.
(quod genus e thuris glaebis euellere odorem
haud facile est quin intereat natura quoque eius.
sic animi atque animae naturam corpore toto
extrahere haut facile est quin omnia dissoluantur.)
*i*nplexis ita principiis ab origine prima
inter se fiunt consorti praedita uita,
nec sibi quaeque sine alterius ui posse uidetur
corporis atque animi seorsum sentire potestas,
sed communibus inter eos conflatur utrimque
motibus accensus nobis per uiscera sensus.

<DE CORPORE>

—*p*raeterea corpus per se nec gignitur umquam
nec crescit neque post mortem durare uidetur.
*n*on ut enim umor aquae dimittit saepe uaporem
qui datus est, neque ea causa conuellitur ipse,
sed manet incolumis, non, inquam, sic animai
discidium possunt artus perferre relicti,
sed penitus pereunt conuulsi conque putrescunt.

319 *fort.* fido
335 *fort.* se
339 enim ut

ex ineunte aeuo sic corporis atque animai
mutua uitalis discunt contagia motus
maternis etiam membris aluoque reposta,
discidium <ut> nequeat fieri sine peste maloque:
—ut uideas, quoniam coniunctast causa salutis,
coniunctam quoque naturam consistere eorum.

DE SENSV CORPORIS ET ANIMI

Quod superest, siquis corpus sentire refutat
atque animam credit permixtam corpore toto
suscipere hunc motum quem sensum nominitamus,
uel manifestas res contra uerasque repugnat.
*q*uid sit enim corpus sentire quis adferet umquam,
si non ipsa palam quod res dedit ac docuit nos?
at dimissa anima corpus caret undique sensu;
perdit enim quod non proprium fuit eius in aeuo,
multaque praeterea perdit quam expellitur ante.

<OCVLI NON VIDENT SED SENSVS PER OCVLOS>

Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
difficilest, contra cum sensus ducat eorum.
*s*ensus enim trahit atque acies detrudit ad ipsas,
fulgida praesertim cum cernere saepe nequimus,
lumina luminibus quia nobis praepediuntur.
quod foribus non fit; neque enim, qui cernimus ipsi,
ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.
*p*raeterea si pro foribus sunt lumina nostra,
iam magis exemptis oculis debere uidetur
cernere res animus sublatis postibus ipsis.

365 qua

CONTRA DEMOCRITVM DE ANIMO ET ANIMA

Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta uiri sententia ponit,
corporis atque animi primordia, singula priuis
adposita, alternis uariare, ac nectere membra.
—*n*am cum multo sunt animae elementa minora
quam quibus e corpus nobis et uiscera constant,
tum numero quoque concedunt et rara per artus
dissita sunt, dumtaxat ut hoc promittere possis,
quantula prima queant nobis iniecta ciere

CORPVS NON SENTIRE PER SE SINE ANIMI MOTV

corpora sensiferos motus in corpore, tanta
interualla tenere exordia prima animai.
*n*am neque pulueris interdum sentimus adhaesum
corpore nec membris incussam sidere cretam,
nec nebulam noctu neque aranei tenuia fila
obuia sentimus, quando obretimur euntes,
nec supera caput eiusdem cecidisse uietam
uestem nec plumas auium papposque uolantis
qui nimia leuitate cadunt plerumque grauatim,
nec repentis itum cuiusuiscumque animantis
sentimus nec priua pedum uestigia quaeque,
corpore quae in nostro culices et cetera ponunt.
—usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
quam primordia sentiscant concussa animai
semina corporibus nostris inmixta per artus,
et quam illa his interuallis tuditantia possint
concursare coire et dissultare uicissim.

Et magis est animus uitai claustra coercens

387 *fort.* gradatim
394 quantis

et dominantior ad uitam quam uis animai.
*n*am sine mente animoque nequit residere per artus
temporis exiguam partem pars ulla animai,
sed comes insequitur facile et discedit in auras
et gelidos artus in leti frigore linquit.
—at manet in uita cui mens animusque remansit.
—*q*uamuis est circum caesis lacer undique membris,
truncus, adempta anima circum membrisque remota,
uiuit et aetherias uitalis suscipit auras.
si non omnimodis, at magna parte animai
priuatus, tamen in uita cunctatur et haeret;
ut, lacerato oculo circum si pupula mansit
incolumis, stat cernundi uiuata potestas,
dummodo ne totum corrumpas luminis orbem
et circum caedas aciem solamque relinquas;
(id quoque enim sine pernicie non fiet eorum.)
at si tantula pars oculi media illa peresa est,
occidit extemplo lumen tenebraeque secuntur,
incolumis quamuis alioqui splendidus orbis.
—hoc anima atque animus uincti sunt foedere semper.

ANIMAM NATIVAM ET MORTALEM

Nunc age, natiuos animantibus et mortalis
esse animos animasque leuis ut noscere possis,
conquisita diu dulcique reperta labore
digna tua pergam disponere carmina uita.
*t*u fac utrumque uno subiungas nomine eorum,
atque animam uerbi causa cum dicere pergam,
mortalem esse docens, animum quoque dicere credas,
quatenus est unum inter se coniunctaque res est.

421 *vulg.* sub iungas

Principio quoniam tenuem constare minutis
corporibus docui multoque minoribus esse
principiis factam quam liquidus umor aquai
aut nebula aut fumus (nam longe mobilitate
praestat et a tenui causa magis icta mouetur,
quippe ubi imaginibus fumi nebulaeque mouetur;
*q*uod genus in somnis sopiti ubi cernimus alte
exalare uaporem altaria ferreque fumum;
—nam procul haec dubio nobis simulacra geruntur):
—nunc igitur quoniam quassatis undique uasis
diffluere umorem et laticem discedere cernis
et nebula ac fumus quoniam discedit in auras,
crede animam quoque diffundi multoque perire
ocius et citius dissolui <in> corpora prima,
cum semel ex hominis membris ablata recessit.
—quippe etenim corpus, quod uas quasi constitit eius,
cum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re
ac rarefactum detracto sanguine uenis,
aere qui credas posse hanc cohiberier ullo,
corpore qui nostro rarus magis incohibens sit?

ANIMVM ET CORPVS SIMVL NASCI ET CRESCERE ET SIMVL INTERIRE

Praeterea gigni pariter cum corpore et una
crescere sentimus pariterque senescere mentem.
*n*am uelut infirmo pueri teneroque uagantur
corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
inde ubi robustis adoleuit uiribus aetas,
consilium quoque maius et auctior est animi uis.
post ubi iam ualidis quassatum est uiribus aeui
corpus et obtusis ceciderunt uiribus artus,

444 *alii alia*

claudicat ingenium, delirat lingua, <labat> mens,
omnia deficiunt atque uno tempore desunt.
—ergo dissolui quoque conuenit omnem animai
naturam, ceu fumus, in altas aeris auras;
quandoquidem gigni pariter pariterque uidemus
crescere et, <ut> docui, simul aeuo fessa fatisci.

Huc accedit uti uideamus, corpus ut ipsum
suscipere inmanis morbos durumque dolorem,
sic animum curas acris luctumque metumque;
quare participem leti quoque conuenit esse.
—Quin etiam morbis in corporis auius errat
saepe animus; dementit enim deliraque fatur
interdumque graui lethargo fertur in altum
aeternumque soporem oculis nutuque cadenti,
unde neque exaudit uoces nec noscere uoltus
illorum potis est, ad uitam qui reuocantes
circumstant lacrimis rorantes ora genasque.
—quare animum quoque dissolui fateare necessest,
quandoquidem penetrant in eum contagia morbi;
*n*am dolor ac morbus leti fabricator uterquest,
multorum exitio perdocti quod sumus ante.
[et quoniam mentem sanari corpus ut aegrum
et pariter mentem sanari corpus inani]
Denique quor, hominem cum uini uis penetrauit
acris et in uenas discessit diditus ardor,
consequitur grauitas membrorum, praepediuntur
crura uacillanti, tardescit lingua, madet mens,
nant oculi, clamor singultus iurgia gliscunt,
et iam cetera de genere hoc quaecumque secuntur,
*c*ur ea sunt, nisi quod uehemens uiolentia uini
conturbare animam consueuit corpore in ipso?

—at quaecumque queunt conturbari inque pediri,
significant, paulo si durior insinuarit
causa, fore ut pereant aeuo priuata futuro.
Quin etiam subito ui morbi saepe coactus
ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
concidit et spumas agit, ingemit et tremit artus,
desipit, extentat neruos, torquetur, anhelat
inconstanter, et in iactando membra fatigat.
*n*imirum quia uis morbi, distracta per artus,
turbat agens animam spumas, <ut> in aequore salso
uentorum ualidis feruescunt uiribus undae.
exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
adficiuntur et omnino quod semina uocis
eiciuntur et ore foras glomerata feruntur
qua quasi consuerunt et sunt munita uiai.
*d*esipientia fit, quia uis animi atque animai
conturbatur et, ut docui, diuisa seorsum
disiectatur eodem illo distracta ueneno.
*i*nde ubi iam morbi reflexit causa reditque
in latebras acer corrupti corporis umor,
tum quasi †uaccillans primum consurgit et omnis
paulatim redit in sensus animamque receptat.
—haec igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
iactentur miserisque modis distracta laborent,
cur eadem credis sine corpore in aere aperto
cum ualidis uentis aetatem degere posse?
Et quoniam mentem sanari, corpus ut aegrum,
cernimus et flecti medicina posse uidemus,
id quoque praesagit mortalem uiuere mentem.
—*a*ddere enim partis aut ordine traiecere aecumst
aut aliquid prosum de summa detrahere hilum,

493 spumans *alii alia*
504 *fort.* homo titubans

commutare animum quicumque adoritur et infit
aut aliam quamuis naturam flectere quaerit.
at neque transferri sibi partis nec tribui uolt
inmortale quod est quicquam neque defluere hilum.
(nam quodcumque suis mutatum finibus exit,
continuo hoc mors est illius quod fuit ante.)
—ergo animus siue aegrescit, mortalia signa
mittit, uti docui, seu flectitur a medicina.
*u*sque adeo falsae rationi uera uidetur
res occurrere et effugium praecludere eunti
ancipitique refutatu conuincere falsum.

Denique saepe hominem paulatim cernimus ire
et membratim uitalem deperdere sensum;
in pedibus primum digitos liuescere et unguis,
inde pedes et crura mori, post inde per artus
ire alios tractim gelidi uestigia leti.
*s*cinditur atque animae haec quoniam natura nec uno
tempore sincera existit, mortalis habendast.
—*q*uod si forte putas ipsam se posse per artus
introsum trahere et partis conducere in unum
atque ideo cunctis sensum diducere membris,
at locus ille tamen, quo copia tanta animai
cogitur, in sensu debet maiore uideri;
qui quoniam nusquamst, nimirum ut diximus <ante>,
dilaniata foras dispargitur, interit ergo.
(quin etiam si iam libeat concedere falsum
et dare posse animam glomerari in corpore eorum,
lumina qui lincunt moribundi particulatim,
mortalem tamen esse animam fateare necesse,
nec refert utrum pereat dispersa per auras

531 *vulg.* atqui
535 *vulg.* deducere

an contracta suis e partibus obrutescat,
quando hominem totum magis ac magis undique sensus
deficit et uitae minus et minus undique restat.)

Et quoniam mens est hominis pars una, loco quae
fixa manet certo, uelut aures atque oculi sunt
atque alii sensus qui uitam cumque gubernant,
*e*t ueluti manus atque oculus naresue seorsum
secreta ab nobis nequeunt sentire neque esse,
sed tamen in paruo licuntur tempore tabi,
sic animus per se non quit sine corpore et ipso
esse homine, illius quasi quod uas <es>se uidetur
siue aliud quid uis potius coniunctius ei
fingere, quandoquidem conexu corpus adhaeret.

Denique corporis atque animi uiuata potestas
inter se coniuncta ualent uitaque fruuntur;
nec sine corpore enim uitalis edere motus
sola potest animi per se natura nec autem
cassum anima corpus durare et sensibus uti.
*s*cilicet auolsus radicibus ut nequit ullam
dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto,
sic anima atque animus per se nil posse uidetur.
(nimirum quia <per> uenas et uiscera mixtim,
per neruos atque ossa, tenentur corpore ab omni
nec magnis interuallis primordia possunt
libera dissultare, ideo conclusa mouentur
sensiferos motus quos extra corpus in auras
aeris haut possunt post mortem eiecta mouere

545 *vulg.* obbrutescat
561 *fort.* neque
571 *vulg.* moueri

propterea quia non simili ratione tenentur.)
—corpus enim atque animans erit aer, si cohibere
sese anima atque in eos poterit concludere motus
quos ante in neruis et in ipso corpore agebat.
—quare etiam atque etiam resoluto corporis omni
tegmine et eiectis extra uitalibus auris
dissolui sensus animi fateare necessest
atque animam, quoniam coniunctast causa duobus.

Denique cum corpus nequeat perferre animai
discidium quin in tetro tabescat odore,
quid dubitas quin ex imo penitusque coorta
emanarit uti fumus diffusa animae uis,
atque ideo tanta mutatum putre ruina
conciderit corpus, penitus quia mota loco sunt
fundamenta, foras manante animaque per artus
perque uiarum omnis flexus, in corpore qui sunt,
atque foramina? multimodis ut noscere possis
dispertitam animae naturam exisse per artus
et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
quam prolapsa foras enaret in aeris auras.
Quin etiam finis dum uitae uertitur intra,
saepe aliqua tamen e causa labefacta uidetur
ire anima ac toto solui de corpore <uelle>
et quasi supremo languescere tempore uoltus
molliaque, exsangui <facie>, cadere omnia membra.
—quod genus est, animo male factum cum perhibetur
aut animam liquisse; ubi iam trepidatur et omnes
extremum cupiunt uitae repraehendere uinclum.
conquassatur enim tum mens animaeque potestas
omnis et haec ipso cum corpore conlabefiunt;

586 *alii alia*
596 *alii alia*

ut grauior paulo possit dissoluere causa.
Quid dubitas tandem quin extra prodita corpus
inbecilla foras in aperto, tegmine dempto,
non modo non omnem possit durare per aeuom,
sed minimum quoduis nequeat consistere tempus?
—*n*ec sibi enim quisquam moriens sentire uidetur
ire foras animam incolumem de corpore toto
nec prius ad iugulum et supera succedere fauces,
uerum deficere in certa regione locatam;
ut sensus alios in parti quemque sua scit
dissolui. quod si inmortalis nostra foret mens,
non tam se moriens dissolui conquereretur,
sed magis ire foras uestemque relinquere, ut anguis.

Denique cur animi numquam mens consiliumque
gignitur in capite aut pedibus manibusue, sed unis
sedibus et certis regionibu' corporis haeret,
si non certa loca ad nascendum reddita cuique
sunt, et ubi quicquid possit durare creatum;
atque ita multimodis perdoctis artubus esse,
membrorum ut numquam existat praeposterus ordo?
—usque adeo sequitur res rem neque flamma creari
fluminibus solitast neque in igni gignier algor.

DE SENSIBVS ANIMAE ET ANIMI

Praeterea si inmortalis natura animaist
et sentire potest secreta a corpore nostro,
quinque, ut opinor, eam faciundum est sensibus auctam;
nec ratione alia nosmet proponere nobis
possumus infernas animas Acherunte uagari.

617 omnibus
620 per totis *vulg.* partitis

(pictores itaque et scriptorum saecla priora
sic animas intro duxerunt sensibus auctas.)
—*a*t neque sorsum oculi neque nares nec manus ipsa
esse potest animae neque sorsum lingua, neque aures.
—haud ita tum per se possunt sentire neque esse.

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
uitalem sensum et totum esse animale uidemus,
si subito medium celeri praeciderit ictu
uis aliqua ut sorsum partem secernat utramque,
dispertita procul dubio quoque uis animai
et discissa simul cum corpore dissicietur.
—at quod scinditur et partis discedit in ullas,
scilicet aeternam sibi naturam abnuit esse.
—*f*alciferos memorant currus abscidere membra
saepe ita de subito permixta caede calentis,
ut tremere in terra uideatur ab artubus id quod
decidit abscisum, cum mens tamen atque hominis uis
mobilitate mali non quit sentire dolorem;
et simul in pugnae studio quod dedita mens est,
corpore reliquo pugnam caedesque petessit,
nec tenet amissam laeuam cum tegmine saepe
inter equos abstraxe rotas falcesque rapaces,
nec cecidisse alius dextram, cum scandit et instat.
inde alius conatur adempto surgere crure,
cum digitos agitat propter moribundus humi pes.
et caput abscisum calido uiuenteque trunco
seruat humi uoltum uitalem oculosque patentis,
donec reliquias animai reddidit omnes.
—*q*uin etiam tibi si, lingua uibrante, minanti

633 auditum

serpentis cauda, e procero corpore utrumque
sit libitum in multas partis discidere ferro,
omnia iam sorsum cernes ancisa recenti
uolnere tortari et terram conspargere tabo,
ipsam seque retro partem petere ore priorem,
uolneris ardenti, ut morsu premat, icta dolore.
omnibus esse igitur totas dicemus in illis
particulis animas? at ea ratione sequetur
unam animantem animas habuisse in corpore multas.
—ergo diuisa est ea quae fuit una simul cum
corpore; quapropter mortale utrumque putandumst,
in multas quoniam partis disciditur aeque.

Praeterea si inmortalis natura animai
constat et in corpus nascentibus insinuatur,
cur super anteactam aetatem meminisse nequimus
nec uestigia gestarum rerum ulla tenemus?
*n*am si tanto operest animi mutata potestas,
omnis ut actarum exciderit retinentia rerum,
non, ut opinor, id ab leto iam longius errat;
—quapropter fateare necessest quae fuit ante
interiisse et quae nunc est nunc esse creatam.

<CONTRA PYTHAGORAM DICEBAT ANIMAS IN CORPORA ITERVM REVERTI>

Praeterea si iam perfecto corpore nobis
inferri solitast animi uiuata potestas
tum cum gignimur et uitae cum limen inimus,
haud ita conueniebat uti cum corpore et una
cum membris uideatur in ipso sanguine cresse,
sed uelut in cauea per se sibi uiuere solam;
conuenit ut sensu corpus tamen affluat omne.
—quare etiam atque etiam neque originis esse putandumst

expertis animas nec leti lege solutas.
*n*am neque tanto opere adnecti potuisse putandumst
corporibus nostris extrinsecus insinuatas
(quod fieri totum contra manifesta docet res;
*n*amque ita conexa est per uenas uiscera neruos
ossaque, uti dentes quoque sensu participentur;
morbus ut indicat et gelidai stringor aquai
et lapis oppressus subitis e frugibus asper)
nec, tam contextae cum sint, exire uidentur
incolumes posse et saluas exsoluere sese
omnibus e neruis atque ossibus articulisque.

Quod si forte putas extrinsecus insinuatam
permanare animam nobis per membra solere,
tanto quique magis cum corpore fusa peribit;
(quod permanat enim dissoluitur, interit ergo)
dispertitur enim per caulas corporis omnis.
*u*t cibus, in membra atque artus cum diditur omnis,
disperit atque aliam naturam sufficit ex se,
sic anima atque animus quamuis integra recens <in>
corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
dum quasi per caulas omnis diduntur in artus
particulae quibus haec animi natura creatur,
quae nunc in nostro dominatur corpore nata
ex illa quae tunc periit partita per artus.

DIE NATALI ANIMAM NON ESSE PRIVATAM

—quapropter neque natali priuata uidetur
esse die natura animae nec funeris expers.

Semina praeterea linquontur necne animai
corpore in exanimo? *q*uod si lincuntur et insunt,
haut erit ut merito inmortalis possit haberi,
partibus amissis quoniam libata recessit.

710 *vulg.* tum

sin ita sinceris membris ablata profugit
ut nullas partis in corpore liquerit ex se,
unde cadauera rancenti iam uiscere uermes
expirant atque unde animantum copia tanta
exos et exanguis tumidos perfluctuat artus?
—Quod si forte animas extrinsecus insinuari
uermibus et priuas in corpora posse uenire
credis nec reputas cur milia multa animarum
conueniant unde una recesserit, hoc tamen est ut
quaerendum uideatur et in discrimen agendum,
utrum tandem animae uenentur semina quaeque
uermiculorum ipsaeque sibi fabricentur ubi sint,
an quasi corporibus perfectis insinuentur.
—at neque cur faciant ipsae quareue laborent
dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cum sunt,
sollicitae uolitant morbis alguque fameque;
(corpus enim magis his uitiis adfine laborat
et mala multa animus contagi fungitur eius).
sed tamen his esto quamuis facere utile corpus
cui subeant; at qua possint uia nulla uidetur.
—haut igitur faciunt animae sibi corpora et artus.
—nec tamen est utqui perfectis insinuentur
corporibus; neque enim poterunt suptiliter esse
conexae neque consensu contagia fient.
Denique cur acris uiolentia triste leonum
seminium sequitur, uolpes dolus, et fuga ceruos?
—a patribus datur et patrius pauor incitat artus.
et iam cetera de genere hoc, cur omnia membris
ex ineunte aeuo generascunt ingenioque,
si non, certa suo quia semine seminioque

734 contage
736 cum
740 *vulg.* consensus

uis animi pariter crescit cum corpore quoque?
Quod si inmortalis foret et mutare soleret
corpora, permixtis animantes moribus essent,
effugeret canis Hyrcano de semine saepe
cornigeri incursum cerui tremeretque per auras
aeris accipiter fugiens ueniente columba,
desiperent homines, saperent fera saecla ferarum.
illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
inmortalem animam mutato corpore flecti.
(quod mutatur enim dissoluitur, interit ergo.)
traiciuntur enim partes atque ordine migrant.
—quare dissolui quoque debent posse per artus,
denique ut intereant una cum corpore cunctae.
Sic animas hominum dicent in corpora semper
ire humana; tamen quaeram cur e sapienti
stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus,
[si non certa suo quia semine seminioque]
nec tam doctus equae pullus quam fortis equi uis.
scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
confugient. quod si iam fit, fateare necessest
mortalem esse animam, quoniam mutata per artus
tanto opere amittit uitam sensumque priorem.
Quoue modo poterit pariter cum corpore quoque
confirmata cupitum aetatis tangere florem
uis animi, nisi erit consors in origine prima?
Quidue foras sibi uult membris exire senectis?
an metuit conclusa manere in corpore putri
et domus aetatis spatio ne fessa uetusto
obruat?—at non sunt immortali ulla pericla.

760 *vulg.* sin *fort.* Sic . . . si hominum
764 *fort.* pollus

Denique conubia ad Veneris partusque ferarum
esse animas praesto deridiculum esse uidetur,
expectare immortalis mortalia membra
innumero numero certareque praeproperanter
inter se quae prima potissimaque insinuetur;
si non forte ita sunt animarum foedera pacta
ut quae prima uolans aduenerit insinuetur
prima neque inter se contendant uiribus hilum.

Denique in aethere non arbor, non aequore in alto
nubes esse queunt nec pisces uiuere in aruis
nec cruor in lignis neque saxis sucus in esse.
certum ac dispositumst ubi quicquit crescat et insit.
sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a neruis et sanguine longius esse.
—Quod si posset enim, multo prius ipsa animi uis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quauis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem uase manere.
quod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque uidetur ubi esse et crescere possit
sorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus durare genique.
—quare, corpus ubi interiit, periisse necessest
confiteare animam distractam in corpore toto.
Quippe etenim mortale aeterno iungere et una
consentire putare et fungi mutua posse
desiperest; quid enim diuersius esse putandumst
aut magis inter se disiunctum discrepitansque,
quam mortale quod est inmmortali atque perenni
iunctum in concilio saeuas tolerare procellas?

790 *fort.* Quod si iam posset multo

<ALIA RATIO QVARE ANIMA SIT MORTALIS>

Praeterea quaecumque manent aeterna necessest
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante,
*a*ut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inanest
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
sicuti summarum summast aeterna neque extra
quis locus est quo diffugiant, neque corpora sunt quae
possint incidere et ualida dissoluere plaga.

Quod si forte ideo magis immortalis habendast,
quod uitalibus ab rebus munita tenetur,
aut quia non ueniunt omnino aliena salutis
aut quia quae ueniunt aliqua ratione recedunt
pulsa prius quam quid noceant sentire queamus

*

*p*raeter enim quam quod morbis cum corporis aegrit,
aduenit id quod eam de rebus saepe futuris
macerat inque metu male habet curisque fatigat
praeteritisque male admissis peccata remordent.
adde furorem animi proprium atque obliuia rerum,
adde quod in nigras lethargi mergitur undas.

Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,
quandoquidem natura animi mortalis habetur.

816 *vulg.* sicut
824 *vulg.* aegret

et velut anteacto nil tempore sensimus aegri,
ad confligendum uenientibus undique Poenis,
omnia cum belli trepido concussa tumultu
horrida contremuere sub altis aetheris oris,
in dubioque fuere utrorum ad regna cadendum
omnibus humanis esset terraque marique,
sic, ubi non erimus, cum corporis atque animai
discidium fuerit quibus e sumus uniter apti,
scilicet haud nobis quicquam, qui non erimus tum,
accidere omnino poterit sensumque mouere,
non si terra mari miscebitur et mare caelo.
—et si iam nostro sentit de corpore postquam
distractast animi natura animaeque potestas,
nil tamen est ad nos qui comptu coniugioque
corporis atque animae consistimus uniter apti.
nec, si materiam nostram collegerit aetas
post obitum rursumque redegerit ut sita nunc est
atque iterum nobis fuerint data lumina uitae,
pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,
interrupta semel cum sit repetentia nostri.
—et nunc nil ad nos de nobis attinet, ante
qui fuimus, <nil> iam de illis nos adficit angor.
nam cum respicias inmensi temporis omne
praeteritum spatium, tum motus materiai
multimodi quam sint, facile hoc adcredere possis,
semina saepe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta
haec eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse.
nec memori tamen id quimus repraehendere mente;
inter enim iectast vitai pausa vageque
deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.

853 *vulg.* neque
856 *vulg.* multimodis

*d*ebet enim, misere si forte aegreque futurumst,
ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit
accidere. id quoniam mors eximit, esseque prohibet
illum cui possint incommoda conciliari,
scire licet nobis nihil esse in morte timendum
nec miserum fieri qui non est posse neque hilum
differre an nullo fuerit iam tempore natus,
mortalem uitam mors cum inmortalis ademit.

Proinde ubi se uideas hominem indignarier ipsum,
post mortem fore ut aut putescat corpore posto

<TRINVS MOS SEPVLTVRAE>

aut flammis interfiat malisue ferarum,
scire licet non sincerum sonere atque subesse
caecum aliquem cordi stimulum, quamuis neget ipse
credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
—*n*on, ut opinor, enim dat quod promittit et unde,
nec radicitus e uita se tollit et eicit,
sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
*u*iuos enim sibi cum proponit quisque futurum,
corpus uti uolucres lacerent in morte feraeque,
ipse sui miseret; neque enim se diuidit illim
nec remouet satis a proiecto corpore et illum
se fingit sensuque suo contaminat astans.
—hinc indignatur se mortalem esse creatum
nec uidet in uera nullum fore morte alium se
cui possit uiuos sibi se lugere peremptum
stansque iacentem <se> lacerari uriue dolere.

<HYRCANI NON ERANT ACERBI>

*n*am si in morte malumst malis morsuque ferarum
tractari, non inuenio qui non sit acerbum

876 *fort.* abunde
886 *vulg.* qui

ignibus inpositum calidis torrescere flammis
aut in melle situm suffocari atque rigere
frigore, cum summo gelidi cubat aequore saxi,
urgeriue superne obtritum pondere terrae.

'Iam iam non domus accipiet te laeta, neque uxor
optima, nec dulces occurrent oscula nati
praeripere et tacita pectus dulcedine tangent.
non poteris factis florentibus esse, tuisque
praesidium. misero misere' aiunt 'omnia ademit
una dies infesta tibi tot praemia uitae.'
illud in his rebus non addunt 'nec tibi earum
iam desiderium rerum super insidet ullum.'
(quod bene si uideant animo dictisque sequantur,
dissoluant animi magno se angore metuque.)
'tu quidem ut es leto sopitus, sic eris aeui
quod superest cunctis priuatu' doloribus aegris:
at nos horrifico cinefactum te prope busto
insatiabiliter defleuimus, aeternumque
nulla dies nobis maerorem ex pectore demet.'
—illud ab hoc igitur quaerendum est, quid sit amari
tanto opere, ad somnum si res redit atque quietem,
cur quisquam aeterno possit tabescere luctu.

<QVID AGEBANT POST FVNVS ALICVIVS>

Hoc etiam faciunt ubi discubuere tenentque
pocula saepe homines et inumbrant ora coronis,
ex animo ut dicant 'breuis hic est fructus homullis;
iam fuerit neque post umquam reuocare licebit.'
tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
quod sitis exurat miseros atque arida torrat,

893 obrutum *fort.* a bruto
901 una
908 et

aut aliae cuius desiderium insideat rei.
—*n*ec sibi enim quisquam tum se uitamque requiret,
cum pariter mens et corpus sopita quiescunt;
nam licet aeternum per nos sic esse soporem,
nec desiderium nostri nos adficit ullum.
—et tamen haudquaquam nostros tunc illa per artus
longe ab sensiferis primordia motibus errant,
cum correptus homo ex somno se colligit ipse.
multo igitur mortem minus ad nos esse putandumst
(si minus esse potest quam quod nihil esse uidemus);
*m*aior enim turbae disiectus materiai
consequitur leto nec quisquam expergitus exstat,
frigida quem semel est uitai pausa secuta.

Denique si uocem rerum natura repente
mittat et hoc alicui nostrum sic increpet ipsa
'quid tibi tanto operest, mortalis, quod nimis aegris
luctibus indulges? quid mortem congemis ac fles?
nam gratis fuit <haec> tibi uita anteacta priorque,
et non omnia pertusum congesta quasi in uas
commoda perfluxere atque ingrata interiere;
cur non ut plenus uitae conuiua recedis
aequo animoque capis securam, stulte, quietem?
*s*in ea quae fructus cumque es periere profusa
uitaque in offensast, cur amplius addere quaeris,
rursum quod pereat male et ingratum occidat omne,
non potius uitae finem facis atque laboris?
nam tibi praeterea quod machiner inueniamque,
quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
si tibi non annis corpus iam marcet et artus

919 *vulg.* requirit
935 *fort.* <id>
941 *alii* offensust

confecti languent, eadem tamen omnia restant,
omnia si perges uiuendo uincere saecla,
atque etiam potius, si numquam sis moriturus'
—quid respondemus, <ni>si iustam intendere litem
naturam et ueram uerbis exponere causam?
—Grandior hic uero si iam seniorque queratur 955
atque obitum lamentetur miser amplius aequo, 952
non merito inclamet magis et uoce increpet acri?
'aufer abhinc lacrimas, balatro, et compesce querellas. 954
omnia perfunctus uitai praemia marces.
sed quia semper aues quod abest, praesentia temnis,
inperfecta tibi elapsast ingrataque uita
et nec opinanti mors ad caput adstitit ante
quam satur ac plenus possis disce<de>re rerum.
*n*unc aliena tua tamen aetate omnia mitte
aequo animoque agedum †magnis concede: necessest.'
—iure, ut opinor, agat, iure increpet inciletque;
(cedit enim rerum nouitate extrusa uetustas
semper, et ex aliis aliud reparare necessest)
nec quisquam in barathrum nec Tartara deditur atra:
materies opus est ut crescant postera saecla;
quae tamen omnia te uita perfuncta sequentur;
nec minus ergo ante haec quam tu cecidere, cadentque.
—sic alit ex alio numquam desistet oriri
uitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
*r*espice item quam nil ad nos anteacta uetustas
temporis aeterni fuerit, quam nascimur ante.
—hoc igitur speculum nobis natura futuri
temporis exponit post mortem denique nostram.
numquid ibi horribile apparet, num triste uidetur

948 *vulg.* pergas
954 baratre *fort.* blatero
962 *fort.* age nunc annis

quicquam, non omni somno securius exstat?

QVAE AD INFEROS DICANTVR EA VITAE VITIA ESSE

Atque ea nimirum quaecumque Acherunte profundo
prodita sunt esse, in uita sunt omnia nobis.
—*n*ec miser inpendens magnum timet aere saxum
Tantalus, ut famast, cassa formidine torpens;
sed magis in uita diuom metus urget inanis
mortalis casumque timent quem cuique ferat fors.
*n*ec Tityon uolucres ineunt Acherunte iacentem
nec, quod sub magno scrutentur pectore, quicquam
perpetuam aetatem possunt reperire profecto.
(quamlibet immani proiectu corporis exstet,
qui non sola nouem dispessis iugera membris
optineat, sed qui terrai totius orbem,
non tamen aeternum poterit perferre dolorem
nec praebere cibum proprio de corpore semper.)
—sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
quem uolucres lacerant atque exest anxius angor
aut alia quauis scindunt cuppedine curae.
*S*isyphus in uita quoque nobis ante oculos est
qui petere a populo fasces saeuasque secures
imbibit et semper uictus tristisque recedit.
—nam petere imperium quod inanest nec datur umquam,
atque in eo semper durum sufferre laborem,
hoc est aduerso nixantem trudere monte
saxum quod tamen <e> summo iam uertice rusum
uoluitur et plani raptim petit aequora campi.
—*d*einde animi ingratam naturam pascere semper
atque explere bonis rebus satiareque numquam,
(quod faciunt nobis annorum tempora, circum
cum redeunt fetusque ferunt uariosque lepores,

993 *fort.* liuor lacerat

nec tamen explemur uitai fructibus umquam)
hoc, ut opinor, id est, aeuo florente puellas
quod memorant laticem pertusum congerere in uas,
quod tamen expleri nulla ratione potestur.
*C*erberus (et furiae iam uero, et lucis egestas)
Tartarus horriferos eructans faucibus aestus,
—qui neque sunt usquam nec possunt esse profecto,
sed metus in uita poenarum pro male factis
est insignibus insignis, scelerisque luela,
carcer et horribilis de saxo iactu' deorsum,
uerbera carnifices robur pix lammina taedae,
—quae tamen etsi absunt, at mens sibi conscia factis
praemetuens adhibet stimulos torretque flagellis
nec uidet interea qui terminus esse malorum
possit nec quae sit poenarum denique finis
atque eadem metuit magis haec ne in morte grauescant.
—hic Acherusia fit stultorum denique uita.

Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis
'lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit
qui melior multis quam tu fuit, improbe, rebus.
inde alii multi reges rerumque potentes
occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
*i*lle quoque ipse, uiam qui quondam per mare magnum
strauit iterque dedit legionibus ire per altum
ac pedibus salsas docuit superire lucunas
et contemsit equis insultans murmura ponti,
lumine adempto animam moribundo corpore fudit.
*S*cipiadas, belli fulmen, Carthaginis horror,
ossa dedit terrae proinde ac famul infimus esset.
*a*dde repertores doctrinarum atque leporum,

1011*1012 *vulg.*

adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus
sceptra potitus eadem aliis sopitu' quietest.
*d*enique Democritum postquam matura uetustas
admonuit memores motus languescere mentis,
sponte sua leto caput obuius optulit ipse.
*i*pse Epicurus obit decurso lumine uitae,
qui genus humanum ingenio superauit et omnis
restinxit, stellas exortus ut aerius sol.
—*t*u uero dubitabis et indignabere obire?
mortua cui uita est prope iam uiuo atque uidenti,
qui somno partem maiorem conteris aeui
et uigilans stertis nec somnia cernere cessas
sollicitamque geris cassa formidine mentem
nec reperire potes tibi quid sit saepe mali, cum
ebrius urgeris multis miser undique curis
atque animi incerto fluitans errore uagaris.'

Si possent homines, proinde ac sentire uidentur
pondus inesse animo quod se grauitate fatiget,
e quibus id fiat causis quoque noscere et unde
tanta mali tamquam moles in pectore constet,
haut ita uitam agerent, ut nunc plerumque uidemus
quid sibi quisque uelit nescire et quaerere semper
commutare locum quasi onus deponere possit.
*e*xit saepe foras magnis ex aedibus ille,
esse domi per quem taesumst, subitoque <remigrat>,
quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
currit agens mannos ad uillam praecipitanter,
auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans;
oscitat extemplo, tetigit cum limina uillae,
aut abit in somnum grauis atque obliuia quaerit,

1044 *vulg.* aetherius
1061 *vulg.* revertit

aut etiam properans urbem petit atque reuisit.
—hoc se quisque modo fugit: at quem, scilicet, ut fit,
effugere haut potis est, ingratius haeret et odit
propterea, morbi quia causam non tenet aeger;
quam bene si uideat, iam rebus quisque relictis
naturam primum studeat cognoscere rerum,
temporis aeterni quoniam, non unius horae,
ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
aetas post mortem quae restat cumque manenda.

Denique tanto opere in dubiis trepidare periclis
quae mala nos subigit uitai tanta cupido?
*c*erte equidem finis uitae mortalibus adstat
nec deuitari letum pote quin obeamus.
*p*raeterea uersamur ibidem atque insumus usque
nec noua uiuendo procuditur ulla uoluptas;
sed dum abest quod auemus, id exsuperare uidetur
cetera; post aliut, cum contigit illud, auemus
et sitis aequa tenet uitai semper hiantis.
posteraque in dubiost fortunam quam uehat aetas,
quidue ferat nobis casus quiue exitus instet.
*n*ec prorsum uitam ducendo demimus hilum
tempore de mortis nec delibare ualemus,
quo minus esse diu possimus forte perempti.
—*p*roinde licet quod uis uiuendo condere saecla;
mors aeterna tamen nihilo minus illa manebit,
nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
lumine qui finem uitai fecit, et ille
mensibus atque annis qui multis occidit ante.

1068 *vulg.* fugitat
1069 *vulg.* ingratis
1078 *vulg.* certa quidem

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Qvartvs

SIBI IVCVNDISSIMVM ESSE QVOD CLARAM LVCEM MORTALIBVS OSTENDAT

Auia Pieridum peragro loca nullius ante
trita solo, iuuat integros accedere fontis
atque haurire, iuuatque nouos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam
unde prius nulli uelarint tempora musae;
*p*rimum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsoluere pergo,
*d*einde quod obscura de re tam lucida pango
carmina, musaeo contingens cuncta lepore.
—id quoque enim non ab nulla ratione uidetur;
*n*am ueluti pueris apsinthia taetra medentes
cum dare conantur, prius oras pocula circum
contingunt mellis dulci flauoque liquore,
ut puerorum aetas inprouida ludificetur
labrorum tenus, interea perpotet amarum
apsinthi laticem deceptaque non capiatur,
sed potius tali pacto recreata ualescat,
*s*ic ego nunc, quoniam haec ratio plerumque uidetur
tristior esse quibus non est tractata, retroque
uolgus abhorret ab hac, uolui tibi suauiloquenti
carmine Pierio rationem exponere nostram
et quasi musaeo dulci contingere melle,

si tibi forte animum tali ratione tenere
uersibus in nostris possem, dum percipis omnem
naturam rerum ac persentis utilitatem.

Atque animi quoniam docui natura quid esset
et quibus e rebus cum corpore compta uigeret
quoue modo distracta rediret in ordia prima,

DE SIMVLACRIS

*n*unc agere incipiam tibi, quod vementer ad has res
attinet, esse ea quae rerum simulacra uocamus:
quae, quasi membranae summo de corpore rerum
dereptae, uolitant ultroque citroque per auras,
atque eadem nobis uigilantibus obuia mentes
terrificant atque in somnis, cum saepe figuras
contuimur miras simulacraque luce carentum,
quae nos horrifice languentis saepe sopore
excierunt: ne forte animas Acherunte reamur
effugere aut umbras inter uiuos uolitare
neue aliquid nostri post mortem posse relinqui,
cum corpus simul atque animi natura perempta
in sua discessum dederint primordia quaeque.
Dico igitur rerum effigias tenuisque figuras
mittier ab rebus, summo de cortice eorum,
—id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.

||Sed quoniam docui cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam uariis distantia formis
sponte sua uolitent aeterno percita motu
quoque modo possit res ex his quaeque creari,
nunc agere incipiam tibi, quod uehementer ad has res

43 *uulg.* corpore rerum

attinet, esse ea quae rerum simulacra uocamus:
quae quasi membranae vel cortex nominitandast,
quod speciem ac formam similem gerit eius imago
cuiuscumque cluet de corpore fusa uagari.||

Principio quoniam mittunt in rebus apertis
corpora res multae, partim diffusa solute,
robora ceu fumum mittunt ignesque uaporem,
et partim contexta magis condensaque, ut olim
cum teretis ponunt tunicas aestate cicadae,
et uituli cum membranas de corpore summo
nascentes mittunt, et item cum lubrica serpens
exuit in spinis uestem (nam saepe uidemus
illorum spoliis uepres uolitantibus auctas):
—quae quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
ab rebus mitti summo de corpore rerum.
*n*am cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenuia sunt, hiscendist nulla potestas;
praesertim cum sint in summis corpora rebus
multa minuta, iaci quae possint ordine eodem
quo fuerint et formai seruare figuram,
et multo citius, quanto minus indupediri
pauca queunt et <iam> sunt prima fronte locata.
*n*am certe iacere ac largiri multa uidemus,
non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
uerum de summis ipsum quoque saepe colorem.
et uolgo faciunt id lutea russaque uela
et ferrugina, cum magnis intenta theatris

63 *fort.* debet tenuis
71 *vulg.* <quae>
72 *fort.* ad iaculari acies permulta

per malos uolgata trabesque trementia fluctant;
(namque ibi consessum caueai supter et omnem
scaenai speciem, patrum coetumque decorum
inficiunt coguntque suo fluitare colore.
et quanto circum mage sunt inclausa theatri
moenia, tam magis haec intus perfusa lepore
omnia conrident correpta luce diei).
*e*rgo lintea de summo cum corpore fucum
mittunt, effigias quoque debent mittere tenuis
res quaeque, ex summo quoniam iaculantur utraque.
—sunt igitur iam formarum uestigia certa
quae uolgo uolitant suptili praedita filo
nec singillatim possunt secreta uideri.
—*p*raeterea omnis odor fumus uapor atque aliae res
consimiles ideo diffuse rebus abundant,
ex alto quia dum ueniunt, extrinsecus ortae
scinduntur per iter flexum, nec recta uiarum
ostia sunt qua contendant exire coortae.
—at contra tenuis summi membrana coloris
cum iacitur, nihil est quod eam discerpere possit,
in promptu quoniam est in prima fronte locata.

DE IMAGINIBVS

—*p*ostremo speculis in aqua splendoreque in omni
quaecumque apparent nobis simulacra, necessest,
quandoquidem simili specie sunt praedita rerum
ex <ea> imaginibus missis consistere eorum.
[nam cur illa cadant magis ab rebusque recedant
quam quae tenuia sunt hiscendist nulla potestas.]
—sunt igitur tenues formarum dissimilesque

77 *fort.* uolitata *vulg.* flutant
79 *fort.* matrumque decorem
91 *vulg.* diffusae <e>
101 *alii alia*
104 *alii alia*

effigiae, singillatim quas cernere nemo
cum possit, tamen adsiduo crebroque repulsu
reiectae reddunt speculorum ex aequore uisum,
nec ratione alia seruari posse uidentur,
tanto opere ut similes reddantur cuique figurae.

Nunc age quam tenui natura constet imago
percipe. et in primis, quoniam primordia tantum
sunt infra nostros sensus tantoque minora
quam quae primum oculi coeptant non posse tueri,
nunc tamen id quoque uti confirmem, exordia rerum
cunctarum quam sint suptilia percipe paucis.

QVAM PARVA SINT ANIMALIA

—*p*rimum animalia sunt iam partim tantula, eorum
tertia pars nulla possit ratione uideri.
horum intestinum quoduis quale esse putandumst!
quid cordis globus aut oculi? quid membra? quid artus?
quantula sunt! quid praeterea primordia quaeque
unde anima atque animi constet natura necessumst?
nonne uides quam sint subtilia quamque minuta?
*p*raeterea quaecumque suo de corpore odorem
expirant acrem, panaces absinthia taetra
habrotonique graues et tristia centaurea,
quorum unum quiduis leuiter si forte duobus

*

<ESSE ITEM MAIORA>

quin potius noscas rerum simulacra uagari
multa modis multis nulla ui cassaque sensu?
Sed ne forte putes ea demum sola uagari,

117 *fort.* integra

quaecumque ab rebus rerum simulacra recedunt,

DE NVBIBVS ET SIMVLACRA GIGNI

sunt etiam quae sponte sua gignuntur et ipsa
constituuntur in hoc caelo qui dicitur aer,
—ut nubes facile interdum concrescere in alto
cernimus et mundi speciem uiolare serenam
quae multis formata modis sublime feruntur
aera mulcentes motu: (nam saepe Gigantum
ora uolare uidentur et umbram ducere late,
interdum magni montes auolsaque saxa
montibus anteire et solem succedere praeter,
inde alios trahere atque inducere belua nimbos.)
*n*ec speciem mutare suam liquentia cessant
et cuiusque modi formarum uertere in oras.

Nunc ea quam facili et celeri ratione gerantur
perpetuoque fluant ab rebus lapsaque cedant
<expediam: tu te dictis praebere memento>.
—*s*emper enim summum quicquid de rebus abundat
quod iaculentur. et hoc alias cum peruenit in res,
transit, ut in primis uestem. sed ubi aspera saxa
aut in materiam ligni peruenit, ibi iam
scinditur ut nullum simulacrum reddere possit.
*a*t cum splendida quae constant opposta fuerunt
densaque, ut in primis speculum est, nihil accidit horum;
(nam neque, uti uestem, possunt transire, neque autem
scindi; quam meminit leuor praestare salutem).
—quapropter fit ut hinc nobis simulacra redundent.
—*e*t quamuis subito, quouis in tempore, quamque
rem contra speculum ponas, apparet imago;
perpetuo fluere ut noscas e corpore summo

143 *vulg.* genantur
146 *fort.* laxas

texturas rerum tenuis tenuisque figuras.
—ergo multa breui spatio simulacra geruntur,
ut merito celer his rebus dicatur origo.
—et quasi multa breui spatio summittere debet
lumina sol ut perpetuo sint omnia plena,
sic ab rebus item simili ratione necessest
temporis in puncto rerum simulacra ferantur
multa modis multis in cunctas undique partis.
—quandoquidem speculum quocumque obuertimus oris,
res ibi respondent simili forma atque colore.
||praeterea modo cum fuerit liquidissima caeli
tempestas, perquam subito fit turbida foede,
undique uti tenebras omnis Acherunta rearis
liquisse et magnas caeli complesse cauernas.
usque adeo taetra nimborum nocte coorta
inpendent atrae formidinis ora superne.
—quorum quantula pars sit imago dicere nemost
qui possit neque eam rationem reddere dictis.||

DE CELERITATE SIMVLACRORVM

Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur
et quae mobilitas ollis tranantibus auras
reddita sit, longo spatio ut breuis hora teratur,
in quem quaeque locum diuerso numine tendit,
suauidicis potius quam multis uersibus edam;
(paruus ut est cygni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri).
—principio persaepe leuis res atque minutis
corporibus factas celeris licet esse uidere.
in quo iam genere est solis lux et uapor eius
propterea quia sunt e primis facta minutis

159 *vulg.* genuntur
166 *fort.* ocius
178 feratur *fort.* petatur

quae quasi cuduntur perque aeris interuallum
non dubitant transire sequenti concita plaga.
*s*uppeditatur enim confestim lumine lumen
et quasi protelo stimulatur fulgere fulgur.
—quapropter simulacra pari ratione necessest
inmemorabile per spatium transcurrere posse
temporis in puncto, *p*rimum quod paruola causa
est procul a tergo quae prouehat atque propellat,
quod superest, ubi tam uolucri leuitate ferantur;
*d*einde quod usque adeo textura praedita rara
mittuntur, facile ut quasuis penetrare queant res
et quasi permanare per aeris interuallum.
—*p*raeterea si quae penitus corpuscula rerum
ex altoque foras mittuntur, solis uti lux
ac uapor, haec puncto cernuntur lapsa diei
per totum caeli spatium diffundere sese,
perque uolare mare ac terras caelumque rigare,
quid quae sunt igitur iam prima fronte parata,
cum iaciuntur et emissum res nulla moratur?
*n*onne uides citius debere et longius ire
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis peruolgant lumina caelum?
—*h*oc etiam in primis specimen uerum esse uidetur
quam celeri motu rerum simulacra ferantur,
quod simul ac primum sub diu splendor aquai
ponitur, extemplo caelo stellante serena
sidera respondent in aqua radiantia mundi.
—iamne uides igitur quam puncto tempore imago
aetheris ex oris in terrarum accidat oras?
||quare etiam atque etiam mitti fateare necessest

206 quone
216 mira

<TACTV VIDERI>
corpora, quae feriant oculos uisumque lacessant.
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores
(frigus ut a fluuiis, calor ab sole, aestus ab undis
aequoris exesor moerorum litora circum).
nec uariae cessant uoces uolitare per auras.
*d*enique in os salsi uenit umor saepe saporis,
cum mare uersamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
—usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partes
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
cernere odorari licet et sentire sonare.||

Praeterea quoniam manibus tractata figura
in tenebris quaedam cognoscitur esse eadem quae
cernitur in luce et claro candore, necessest
consimili causa tactum uisumque moueri.
*n*unc igitur si quadratum temptamus et id nos
commouet in tenebris, in luci quae poterit res
accidere ad speciem quadrata nisi eius imago?
—esse in imaginibus quapropter causa uidetur
cernundi neque posse sine his res ulla uideri.

Nunc ea quae dico rerum simulacra feruntur
undique et in cunctas iaciuntur didita partis;
uerum nos oculis quia solis cernere quimus,
propterea fit uti, speciem quo uertimus, omnes
res ibi eam contra feriant forma atque colore.
—*e*t quantum quaeque ab nobis res absit, imago
efficit ut uideamus et internoscere curat;

*n*am cum mittitur, extemplo protrudit agitque
aera qui inter se cumque est oculosque locatus,
isque ita per nostras acies perlabitur omnis
et quasi perterget pupillas atque ita transit.
(propterea fit uti uideamus quam procul absit
res quaque.) et quanto plus aeris ante agitatur
et nostros oculos perterget longior aura,
tam procul esse magis res quaeque remota uidetur.
—scilicet haec summe celeri ratione geruntur,
quale sit ut uideamus et una quam procul absit.

Illud in his rebus minime mirabile habendumst,
cur, ea quae feriant oculos simulacra uideri
singula cum nequeant, res ipsae perspiciantur.
*v*entus enim quoque paulatim cum uerberat et cum
acre fluit frigus, non priuam quamque solemus
particulam uenti sentire et frigoris eius,
sed magis unorsum, fierique perinde uidemus
corpore tum plagas in nostro tamquam aliquae res
uerberet atque sui det sensum corporis extra.
*p*raeterea lapidem digito cum tundimus, ipsum
tangimus extremum saxi summumque colorem,
nec sentimus eum tactu, uerum magis ipsam
duritiem penitus saxi sentimus in alto.

VLTRA SPECVLVM CVR VIDEATVR

Nunc age, cur ultra speculum uideatur imago
percipe; nam certe penitus remota uidetur.
—*q*uod genus illa foris quae uere transpiciuntur,
ianua cum per se transpectum praebet apertum,
multa facitque foris ex aedibus ut uideantur.

270 *vulg.* semota

(is quoque enim duplici geminoque fit aere uisus.)
*p*rimus enim citra postes tum cernitur aer,
inde fores ipsae dextra laeuaque secuntur,
post extraria lux oculos perterget et aer
alter et illa foris quae uere transpiciuntur.
*s*ic ubi se primum speculi proiecit imago,
dum uenit ad nostras acies, protrudit agitque
aera qui inter se cumquest oculosque locatus,
et facit ut prius hunc omnem sentire queamus
quam speculum. *s*ed ubi speculum quoque sensimus ipsum,
continuo a nobis in idem quae fertur imago
peruenit et nostros oculos reiecta reuisit
atque alium prae se propellens aera uoluit
et facit ut prius hunc quam se uideamus, eoque
distare a speculo tantum semota uidetur.
—quare etiam atque etiam minime mirarier est par

*

illis quae reddunt speculorum ex aequore uisum,
aeribus binis quoniam res confit utraque.

Nunc ea quae nobis membrorum dextera pars est,
in speculis fit ut in laeua uideatur eo quod
planitiem ad speculi ueniens cum offendit imago,
non conuertitur incolumis, sed recta retrorsum
sic eliditur, ut siquis, prius arida quam sit
cretea persona, adlidat pilaeue trabiue,
atque ea continuo rectam si fronte figuram
seruet et elisam retro sese exprimat ipsa.
—fiet ut ante oculus fuerit qui dexter, ut idem
nunc sit laeuus, et e laeuo sit mutua dexter.

284 eum *fort.* tum
288 *vulg.* ab
290 *fort.* si quae illic *sine lacuna*
324 *vulg.* fiet ita *fort.* ibidem

PLVRES IMAGINES CVR FIANT

—*f*it quoque de speculo in speculum ut tradatur imago,
quinque, etiam sex ut fieri simulacra suerint.
*n*am quaecumque retro parte interiore latebunt,
inde tamen, quamuis torte penitusque remota,
omnia per flexos aditus educta licebit
pluribus haec speculis uideantur in aedibus esse.
usque adeo <e> speculo in speculum translucet imago,
et cum laeua data est, fit rusum ut dextera fiat,
inde retro rursum redit et conuertit eodem.
—*q*uin etiam quaecumque latuscula sunt speculorum
adsimili lateris flexura praedita nostri,
dextera eapropter nobis simulacra remittunt,
aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
inde ad nos elisa bis aduolat, aut etiam quod
circum agitur, cum uenit, imago propterea quod
flexa figura docet speculi conuertier ad nos.

Indugredi porro pariter simulacra pedemque
ponere nobiscum credas gestumque imitari
propterea quia, de speculi qua parte recedas,
continuo nequeant illinc simulacra reuerti.
—omnia quandoquidem cogit natura referri
ac resilire ab rebus ad aequos reddita flexus.

Splendida porro oculi fugitant uitantque tueri.
sol etiam caecat, contra si tendere pergas,
propterea quia uis magnast ipsius et alte
aera per purum grauiter simulacra feruntur
et feriunt oculos turbantia compositturas.

327 *vulg.* <aut> sex
332 adeo speculo
345 *vulg.* nequeunt

*p*raeterea splendôr quicumque est acer adurit
saepe oculos ideo quod semina possidet ignis
multa, dolorem oculis quae gignunt insinuando.
Lurida praeterea fiunt quaecumque tuentur
arquati, quia luroris de corpore eorum
semina multa fluunt simulacris obuia rerum,
multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
quae contage sua palloribus omnia pingunt.

EX TENEBRIS IN LVCE QVAE SINT VIDERI ET RVSVM EX LVCE QVAE SVNT IN TENEBRIS VIDERI NON POSSE

E tenebris autem quae sunt in luce tuemur
propterea quia, cum propior caliginis aer
ater init oculos prior et possedit apertos,
insequitur candens confestim lucidus aer
qui quasi purgat eos ac nigras discutit umbras
aeris illius; (nam multis partibus hic est
mobilior multisque minutior et mage pollens).
qui simul atque uias oculorum luce repleuit
atque patefecit quas ante obsederat ater,
continuo rerum <quaedam> simulacra secuntur
quae sita sunt in luce, lacessuntque ut uideamus.
—quod contra facere in tenebris e luce nequimus
propterea quia posterior caliginis aer
crassior insequitur qui cuncta foramina complet
obsiditque uias oculorum, ne simulacra
possint ullarum rerum coniecta mouere.

DE TVRRIBVS

Quadratasque procul turris cum cernimus urbis,
propterea fit uti uideantur saepe rutundae,
angulus optusus quia longe cernitur omnis
siue etiam potius non cernitur ac perit eius

320 *vulg.* aer
321 *vulg.* <ater>

plaga nec ad nostras acies perlabitur ictus,
aera per multum quia dum simulacra feruntur,
cogit hebescere eum crebris offensibus aer.
*h*oc ubi suffugit sensum simul angulus omnis,
fit quasi ut ad turnum saxorum structa tuantur.
non tamen ut coram quae sunt uereque rutunda,
sed quasi adumbratim paulum simulata uidentur.

DE VMBRA HOMINIS

Vmbra uidetur item nobis in sole moueri
et uestigia nostra sequi gestumque imitari;
aera si credis priuatum lumine posse
indugredi, motus hominum gestumque sequentem;
(nam nihil esse potest aliut nisi lumine cassus
aer id quod nos umbram perhibere suemus).
—nimirum quia terra locis ex ordine certis
lumine priuatur solis quacumque meantes
officimus, repletur item quod liquimus eius,
propterea fit uti uideatur, quae fuit umbra
corporis, e regione eadem nos usque secuta.
*s*emper enim noua se radiorum lumina fundunt
primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
propterea facile et spoliatur lumine terra
et repletur item nigrasque sibi abluit umbras.

Nec tamen hic oculos falli concedimus hilum.
nam quocumque loco sit lux atque umbra tueri
illorum est; eadem uero sint lumina necne,
umbraque quae fuit hic eadem nunc transeat illuc,
an potius fiat paulo quod diximus ante,
hoc animi demum ratio discernere debet,

361 *vulg.* tornum . . . terantur

nec possunt oculi naturam noscere rerum.
—proinde animi uitium hoc oculis adfingere noli.

DE VISV

*q*ua uehimur naui, fertur, cum stare uidetur;
quae manet in statione, ea praeter creditur ire.
et fugere ad puppim colles campique uidentur
quos agimus praeter nauem uelisque uolamus.
*s*idera cessare aetheriis adfixa cauernis
cuncta uidentur, et adsiduo sunt omnia motu,
quandoquidem longos obitus exorta reuisunt,
cum permensa suo sunt caelum corpore claro.
*s*olque pari ratione manere et luna uidetur
in statione,—ea quae ferri res indicat ipsa.
*e*xstant usque procul medio de gurgite montis,
classibus inter quos liber patet exitus ingens,
insula coniunctis tamen ex his una uidetur.
*a*tria uersari et circumcursare columnae
usque adeo fit uti pueris uideantur, ubi ipsi
desierunt uerti, uix ut iam credere possint
non supra sese ruere omnia tecta minari.
*i*amque rubrum tremulis iubar ignibus erigere alte
cum coeptat natura supraque extollere montes,
quos ibi tum supra sol montis esse uidetur
comminus ipse suo contingens feruidus igni,
uix absunt nobis missus bis mille sagittae,
uix etiam cursus quingentos saepe ueruti:
inter eos solemque iacent immania ponti
aequora substrata aetheriis ingentibus oris,
interiectaque sunt terrarum milia multa
quae uariae retinent gentes et saecla ferarum.

386 *fort.* adfigere
395 *vulg.* videntur
397 exstantisque
406 ubi *vulg.* tibi

*a*t conlectus aquae digitum non altior unum,
qui lapides inter sistit per strata uiarum,
despectum praebet sub terras inpete tanto,
a terris quantum caeli patet altus hiatus;
nubila despicere et caelum ut uideare uidere,
corpora mirande sub terras abdita caelo.
*d*enique ubi in medio nobis ecus acer obhaesit
flumine et in rapidas amnis despeximus undas,
stantis equi corpus transuersum ferre uidetur
uis et in aduersum flumen contrudere raptim,
et quocumque oculos traiecimus omnia ferri
et fluere adsimili nobis ratione uidentur.
*p*orticus aequali quamuis est denique ductu
stansque in perpetuum paribus suffulta columnis,
longa tamen parte ab summa cum tota uidetur,
paulatim trahit angusti fastigia coni,
tecta solo iungens atque omnia dextera laeuis
donec in obscurum coni conduxit acumen.
*i*n pelago nautis ex undis ortus in undis
sol fit uti uideatur obire et condere lumen;
(quippe ubi nil aliud nisi aquam caelumque tuentur;
ne leuiter credas labefactari undique sensus.)
*a*t maris ignaris in portu clauda uidentur
nauigia aplustris fractas ob nitier undas.
nam quaecumque supra rorem salis edita pars est
remorum, recta est, et recta superne guberna:
quae demersa liquore obeunt, refracta uidentur
omnia conuerti sursumque supina reuerti
et reflexa prope in summo fluitare liquore.

414 coniectus
418 *vulg.* caeli ut
419 *vulg.* caerula
437 *vulg.* fractis obnitier undis
440 *vulg.* liquorem

raraque per caelum cum uenti nubila portant
tempore nocturno, tum splendida signa uidentur
labier aduersum nimbos atque ire superne
longe aliam in partem ac ue<ra> ratione feruntur.
at si forte oculo manus uni subdita supter
pressit eum, quodam sensu fit uti uideantur
omnia quae tuimur fieri tum bina tuendo,
bina lucernarum florentia lumina flammis
binaque per totas aedis geminare supellex
et duplicis hominum facies et corpora bina.

Denique cum suaui deuinxit membra sopore
somnus et in summa corpus iacet omne quiete,
tum uigilare tamen nobis et membra mouere
nostra uidemur, et in noctis caligine caeca
cernere censemus solem lumenque diurnum,
conclusoque loco caelum mare flumina montis
mutare et campos pedibus transire uidemur,
et sonitus audire, seuera silentia noctis
undique cum constent, et reddere dicta tacentes.
cetera de genere hoc mirande multa uidemus,
quae uiolare fidem quasi sensibus omnia quaerunt,
—nequiquam, quoniam pars horum maxima fallit
propter opinatus animi quos addimus ipsi,
pro uisis ut sint quae non sunt sensibu' uisa.
(nam nihil aegrius est quam res secernere apertas
ab dubiis, animus quas ab se protinus addit.)

Denique nil sciri siquis putat, id quoque nescit
an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.
hunc igitur contra mittam contendere causam,
qui capite ipse suo in statuit uestigia sese.

472 *vulg.* sua

—*e*t tamen hoc quoque uti concedam scire, at id ipsum
quaeram, cum in rebus ueri nil uiderit ante,
unde sciat quid sit scire et nescire uicissim,

DE VERO SENSV QVARE COGNOSCATVR

notitiam ueri quae res falsique crearit
et dubium certo quae res differre probarit.

Inuenies primis ab sensibus esse creatam
notitiem ueri neque sensus posse refelli.
—*n*am maiore fide debet reperirier illud,
sponte sua ueris quod possit uincere falsa.
*q*uid maiore fide porro quam sensus haberi
debet? an ab sensu falso ratio orta ualebit
dicere eos contra, quae tota ab sensibus orta est?
qui nisi sunt ueri, ratio quoque falsa fit omnis.
—*a*n poterunt oculos aures reprehendere, an aures
tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris,
an confutabunt nares oculiue reuincent?
non, ut opinor, ita est. *n*am seorsum cuique potestas
diuisast, sua uis cuiquest, ideoque necesse est
et quod molle sit et gelidum feruensue uideri;
et seorsum uarios rerum sentire colores
et quaecumque coloribu' sint coniuncta necessest.
*s*eorsus item sapor oris habet uim, seorsus odores
nascuntur, sorsum sonitus. ideoque necesse est
non possint alios alii conuincere sensus.
—*n*ec porro poterunt ipsi reprehendere sese,
aequa fides quoniam debebit semper haberi.
proinde quod in quoquest his uisum tempore, uerumst.
*e*t si non poterit ratio dissoluere causam,

491 *vulg.* seorsum
493 *vulg.* uidere

cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint
uisa rutunda, tamen praestat rationis egentem
reddere mendose causas utriusque figurae,
quam manibus manifesta suis emittere quoquam
et uiolare fidem primam et conuellere tota
fundamenta quibus nixatur uita salusque.
*n*on modo enim ratio ruat omnis, uita quoque ipsa
concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
praecipitisque locos uitare et cetera quae sint
in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint.
—illa tibi est igitur uerborum copia cassa
omnis quae contra sensus instructa paratast.

DE FALSO SENSV

(denique ut in fabrica, si prauast regula prima,
normaque si fallax rectis regionibus exit,
et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
omnia mendose fieri atque obstipa necessust
praua cubantia prona supina atque absona tecta,
iam ruere ut quaedam uideantur uelle, ruantque
prodita iudiciis fallacibus omnia primis,
sic igitur ratio tibi rerum praua necessest
falsaque sit, falsis quaecumque ab sensibus ortast.)

Nunc alii sensus quo pacto quisque suam rem
sentiat, haudquaquam ratio scruposa relicta est.

DE AVDITIS

Principio auditur sonus et uox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.

516 *vulg.* necesse est

CORPOREAM ESSE VOCEM

Corpoream quoque enim <uocem> constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt inpellere sensus.
—*p*raeterea radit uox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor.
quippe per angustum turba maiore coorta
ire foras ubi coeperunt primordia uocum,
scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
—haud igitur dubiumst quin uoces uerbaque constent
corporeis e principiis, ut laedere possint.
Nec te fallit item quid corporis auferat et quid
detrahat ex hominum neruis ac uiribus ipsis
perpetuus sermo nigrai noctis ad umbram
aurorae perductus ab exoriente nitore,
praesertim si cum summost clamore profusus.
—ergo corpoream uocem constare necessest,
multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
*a*speritas autem uocis fit ab asperitate 551
principiorum et item leuor leuore creatur.
nec simili penetrant auris primordia forma, 542
cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit
et reboat raucum retrocita barbara bombum,
et ualidi cycni cantu oris ex Heliconis
cum liquidam tollunt lugubri uoce querellam.

Hasce igitur penitus uoces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulat uerborum daedala lingua
formaturaque labrorum pro parte figurat.
—*h*oc, ubi non longum spatiumst unde illa profecta 553

532 *vulg.* expleti
544 *vulg.* Berecyntia
545 validis necti tortis
553 *vulg.* una

perueniat uox, quaeque necessest uerba quoque ipsa
plane exaudiri discernique articulatim;
seruat enim formaturam seruatque figuram.
*a*t si interpositum spatium sit longius aequo,
aera per multum confundi uerba necessest
et conturbari uocem, dum transuolat auras.
—ergo fit, sonitum ut possis sentire neque illam
internoscere, uerborum sententia quae sit:
usque adeo confusa uenit uox inque pedita.
—*p*raeterea uerbum saepe unum perciet auris
omnibus in populo, missum praeconis ab ore.
in multas igitur uoces uox una repente
diffugit, in priuas quoniam se diuidit auris,
obsignans formam uerbis clarumque sonorem.
*a*t quae pars uocum non auris incidit ipsas,
praeterlata perit frustra diffusa per auras.
pars solidis adlisa locis reiecta sonorem
reddit et interdum frustratur imagine uerbi.

DE VOCIS IMAGINIBVS

—*q*uae bene cum uideas, rationem reddere possis
tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
saxa paris formas uerborum ex ordine reddant,
palantis comites cum montis inter opacos
quaerimus et magna dispersos uoce ciemus.
sex etiam aut septem loca uidi reddere uocis,
unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
uerba repulsantes iterabant dicta referri.
(haec loca capripedes satyros nymphasque tenere
finitimi fingunt et faunos esse locuntur
quorum noctiuago strepitu ludeque iocanti
adfirmant uolgo taciturna silentia rumpi

567 *vulg.* verbi
579 *vulg.* docta

chordarumque sonos fieri dulcisque querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
et genus agricolum late sentiscere, quom Pan
pinea semiferi capitis uelamina quassans
unco saepe labro calamos percurrit hiantis,
fistula siluestrem ne cesset fundere musam.
cetera de genere hoc monstra ac portenta loquontur,
ne loca deserta ab diuis quoque forte putentur
sola tenere. ideo iactant miracula dictis
aut aliqua ratione alia ducuntur, ut omne
humanum genus est auidum nimis auricularum.)

QVA VISVS NON TRANET VOCEM TRANARE

Quod superest, non est mirandum qua ratione,
per loca quae nequeunt oculi res cernere apertas,
haec loca per uoces ueniant aurisque lacessant;
conloquium <ut> clausis foribus quoque saepe uidemus.
—*n*imirum quia uox per flexa foramina rerum
incolumis transire potest, simulacra renutant;
(perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant,
qualia sunt uitrei, species qua trauolat omnis).
*p*raeterea partis in cunctas diuiditur uox,
ex aliis aliae quoniam gignuntur, ubi una
dissuluit semel in multas exorta, quasi ignis
saepe solet scintilla suos se spargere in ignis.
—ergo replentur loca uocibus abdita retro,
omnia quae circum fuerunt sonituque cientur.
*a*t simulacra uiis derectis omnia tendunt
ut sunt missa semel; quapropter cernere nemo
saepe supra potis est, at uoces accipere extra.

594 *fort.* auscultare
608 *vulg.* fervunt
611 *fort.* saepe potest per saepta

—et tamen ipsa quoque haec, dum transit clausa <domorum>,
uox optunditur atque auris confusa penetrat
et sonitum potius quam uerba audire uidemur.

DE SAPORE

Nunc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum
plusculum habent in se rationis plus operae<que>.
—*p*rincipio sucum sentimus in ore, cibum cum
mandendo exprimimus, ceu plenam spongiam aquai
siquis forte manu premere ac siccare coepit.
inde quod exprimimus per caulas omne palati
diditur et rarae per flexa foramina linguae.
*h*oc ubi leuia sunt manantis corpora suci,
suauiter attingunt et suauiter omnia tractant
umida linguai circum sudantia templa.
—at contra pungunt sensum lacerantque coorta,
quanto quaeque magis sunt asperitate repleta.
*d*einde uoluptas est e suco fine palati;
cum uero deorsum per fauces praecipitauit,
nulla uoluptas est, dum diditur omnis in artus.
nec refert quicquam quo uictu corpus alatur,
dummodo quod capias concoctum didere possis
artubus et stomachi umidulum seruare tenorem.

QVARE ALIA ALIIS CONTRARIA SINT

Nunc aliis alius qui sit cibus ut uideamus
expediam, quareue, aliis quod triste et amarumst,
hoc tamen esse aliis possit perdulce uideri.
(tantaque <in> his rebus distantia differitasquest,
ut quod ali cibus est aliis fuat acre uenenum;

615 Hoc *vulg.* Nec
616 *vulg.* ve
621 perplexa
632 *vulg.* umectum

est itaque ut serpens, hominis quae tacta saliuis
disperit ac sese mandendo conficit ipsa.
*p*raeterea nobis ueratrum est acre uenenum,
at capris adipes et coturnicibus auget.)
—*i*d quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
principio meminisse decet quae diximus ante,
semina multimodis in rebus mixta teneri.
*p*orro omnes quaecumque cibum capiunt animantes,
ut sunt dissimiles extrinsecus et generatim
extima membrorum circumcaesura coercet,
proinde et seminibus constant uariantque figura.
—*s*emina cum porro distent, differre necessest
interualla uiasque, foramina quae perhibemus,
omnibus in membris et in ore ipsoque palato.
*e*sse minora igitur quaedam maioraque debent,
esse triquetra aliis, aliis quadrata necessest,
multa rutunda, modis multis multangula quaedam.
(namque figurarum ratio ut motusque reposcunt,
proinde foraminibus debent differre figurae,
et uariare uiae proinde ac textura coercet.)
*h*oc ubi quod suaue est aliis aliis fit amarum,
illi, cui suaue est, leuissima corpora debent
contractabiliter caulas intrare palati,
at contra quibus est eadem res intus acerba,
aspera nimirum penetrant amataque fauces.
—*n*unc facile est ex his rebus cognoscere quaeque.
quippe ubi cui febris bili superante coorta est
aut alia ratione aliquast uis excita morbi,
perturbatur ibi iam totum corpus et omnes
commutantur ibi positurae principiorum;

638 *fort.* Vescitur
648 *vulg.* ex . . . variante
659 *fort.* illis

fit prius ad sensum <ut> quae corpora conueniebant
nunc non conueniant, et cetera sint magis apta,
quae penetrata queunt sensum progignere acerbum;
(utraque enim sunt in mellis commixta sapore;
id quod iam supera tibi saepe ostendimus ante).

DE ODORE

Nunc age quo pacto naris adiectus odoris
tangat agam. *p*rimum res multas esse necessest
unde fluens uoluat uarius se fluctus odorum,
et fluere et mitti uolgo spargique putandumst;
uerum aliis alius magis est animantibus aptus
dissimilis propter formas. ideoque per auras
mellis apes quamuis longe ducuntur odore,
uolturiique cadaueribus. tum fissa ferarum
ungula quo tulerit gressum promissa canum uis
ducit, et humanum longe praesentit odorem
Romulidarum arcis seruator candidus anser.
—sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
pabula ducit et a taetro resilire ueneno
cogit, eoque modo seruantur saecla ferarum.

Hic odor ipse igitur, naris quicumque lacessit,
est alio ut possit permitti longius alter;
sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum
quam sonitus, quam uox, mitto iam dicere quam res
quae feriunt oculorum acies uisumque lacessunt.
—*e*rrabundus enim tarde uenit ac perit ante
paulatim facilis distractus in aeris auras;
ex alto primum quia uix emittitur ex re:
(nam penitus fluere atque recedere rebus odores
significat quod fracta magis redolere uidentur

omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta):
*d*einde uidere licet maioribus esse creatum
principiis quam uox, quoniam per saxea saepta
non penetrat, qua uox uolgo sonitusque feruntur.
—quare etiam quod olet non tam facile esse uidebis
inuestigare in qua sit regione locatum;
refrigescit enim cunctando plaga per auras,
nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.
errant saepe canes itaque et uestigia quaerunt.

||Nec tamen hoc solis in odoribus atque saporum
in generest, sed item species rerum atque colores
non ita conueniunt ad sensus omnibus omnes,
ut non sint aliis quaedam magis acria uisu.
*q*uin etiam gallum, noctem explaudentibus alis
auroram clara consuetum uoce uocare,
noenu queunt rapidi contra constare leones
inque tueri: ita continuo meminere fugai,
nimirum quia sunt gallorum in corpore quaedam
semina, quae cum sunt oculis inmissa leonum,
pupillas interfodiunt acremque dolorem
praebent, ut nequeant contra durare feroces;
cum tamen haec nostras acies nil laedere possint,
aut quia non penetrant aut quod penetrantibus illis
exitus ex oculis liber datur, in remorando
laedere ne possint ex ulla lumina parte.||

DE ANIMI MOTV

Nunc age quae moueant animum res accipe, et unde

704 *fort.* valida
712 *vulg.* rabidi *fort.* pavidi
719 ilus *fort.* hibus

quae ueniunt ueniant in mentem percipe paucis.
Principio hoc dico, rerum simulacra uagari
multa modis multis in cunctas undique partis
tenuia, quae facile inter se iunguntur in auris,
obuia cum ueniunt, ut aranea bratteaque auri.
—quippe etenim multo magis haec sunt tenuia textu
quam quae percipiunt oculos uisumque lacessunt,
corporis haec quoniam penetrant per rara cientque
tenuem animi naturam intus sensumque lacessunt.
—Centauros itaque et Scyllarum membra uidemus
Cerbereasque canum facies simulacraque eorum
quorum morte obita tellus amplectitur ossa;
omnigenus quoniam passim simulacra feruntur,
partim sponte sua quae fiunt aere in ipso,
partim quae uariis ab rebus cumque recedunt
et quae confiunt ex horum facta figuris.
nam certe ex uiuo Centauri non fit imago,
nulla fuit quoniam talis natura anima<ta>;
uerum ubi equi atque hominis casu conuenit imago,
haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
propter subtilem naturam et tenuia texta.
—cetera de genere hoc eadem ratione creantur.
quae cum mobiliter summa leuitate feruntur,
ut prius ostendi, facile uno commouet ictu
quaelibet una animum nobis suptilis imago;
(tenuis enim mens est et mire mobilis ipsa).

Haec fieri ut memoro, facile hinc cognoscere possis.
quatenus hoc simile est illi, quod mente uidemus
atque oculis, simili fieri ratione necesse est.

735 *vulg.* omne genus
740 *vulg.* animantis

—*n*unc igitur quoniam docui me forte leonem
cernere per simulacra, oculos quaecumque lacessunt,
scire licet mentem simili ratione moueri,
per simulacra leonem <et> cetera quae uidet aeque
nec minus atque oculi, nisi quod mage tenuia cernit.
*n*ec ratione alia, cum somnus membra profudit,
mens animi uigilat, nisi quod simulacra lacessunt
haec eadem nostros animos quae cum uigilamus,
usque adeo, certe ut uideamur cernere eum quem
concessa uita iam mors et terra potitast.
(hoc ideo fieri cogit natura, quod omnes
corporis offecti sensus per membra quiescunt
nec possunt falsum ueris conuincere rebus.)
—*p*raeterea meminisse iacet languetque sopore
nec dissentit eum mortis letique potitum
iam pridem, quem mens uiuom se cernere credit.
Quod superest, non est mirum simulacra moueri
brachiaque in numerum iactare et cetera membra;
nam fit ut in somnis facere hoc uideatur imago.
(quippe, ubi prima perit alioque est altera nata
inde statu, prior hic gestum mutasse uidetur.)
—scilicet id fieri celeri ratione putandumst:
tanta est mobilitas et rerum copia tanta
tantaque sensibili quouis est tempore in uno
copia particularum, ut possit suppeditare.

Multaque in his rebus quaeruntur multaque nobis
clarandumst, plane si res exponere auemus.

QVARE QVOD LIBVERIT STATIM COGITEMVS

Quaeritur in primis quare, quod cuique libido

761 reddita *vulg.* rellicta
772, 801 *fort.* indu

uenerit, extemplo mens cogitet eius id ipsum.
*a*nne uoluntatem nostram simulacra tuentur
et simul ac uolumus nobis occurrit imago,
si mare, si terram cordist, si denique caelum?
conuentus hominum pompam conuiuia pugnas,
omnia sub uerbone creat natura paratque?
—cum praesertim aliis eadem in regione locoque
longe dissimilis animus res cogitet omnis.
—*q*uid porro, in numerum procedere cum simulacra
cernimus in somnis et mollia membra mouere
mollia mobiliter cum alternis brachia mittunt
et repetunt oculis gestum pede conuenienti?
—scilicet arte madent simulacra et docta uagantur,
nocturno facere ut possint in tempore ludos.
*a*n magis illud erit uerum? quia tempore in uno,
quod sentimus, id est, cum uox emittitur una,
tempora multa latent, ratio quae comperit esse,
propterea fit uti quouis in tempore quaeque
praesto sint simulacra locis in quisque parata:
tantast mobilitas et rerum copia tanta.
—hoc, ubi prima perit alioque est altera nata
inde statu, prior hic gestum mutasse uidetur.
*e*t quia tenuia sunt, nisi quae contendit, acute
cernere non potis est animus: proinde omnia quae sunt
praeterea pereunt, nisi <si> ad quae se ipse parauit.
ipse parat sese porro speratque futurum
ut uideat quod consequitur rem quamque; fit ergo.
—*n*onne uides oculos etiam, cum tenuia quae sunt
[praeterea pereunt nisi quae ex se ipse parauit]
cernere coeperunt, contendere se atque parare,

795 consentimus
802 *fort.* nisi contra tendit
804 quae ex se ipse *fort.* quae ipse <sibi> esse

nec sine eo fieri posse ut cernamus acute?
et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
si non aduertas animum, proinde esse quasi omni
tempore semotum fuerit longeque remotum.
—cur igitur mirumst, animus si cetera perdit
praeterquam quibus est in rebus deditus ipse?
deinde adopinamur de signis maxima paruis
ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsi.
    Fit quoque ut interdum non suppeditetur imago
eiusdem generis, sed femina quae fuit ante,
in manibus uir uti factus uideatur adesse,
aut alia ex alia facies aetasque sequatur.
quod ne miremur sopor atque obliuia curant. 826

    Illud in his rebus uitium vehementer auessis 822
effugere, errorem uitareque praemetuenter,
lumina ne facias oculorum clara creata,
prospicere ut possimus, et ut proferre quea<mus>
proceros passus, ideo fastigia posse
surarum ac feminum pedibus fundata plicari,
brachia tum porro ualidis ex apta lacertis
esse manusque datas utraque <ex> parte ministras,
ut facere ad uitam possemus quae foret usus.
cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur,
omnia peruersa praepostera sunt ratione,
nil ideo quoniam natum est in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum.

PRIVS OCVLOS LINGVAM AVRES ESSE NATA QVAM EORVM VSVM

—*n*ec fuit ante uidere oculorum lumina nata

822 inesse *fort.* rebus possis vitium vehementer
825 *vulg.* possemus

nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo
sermonem multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus.
—haud igitur potuere utendi crescere causa.
—*a*t contra conferre manu certamina pugnae
et lacerare artus foedareque membra cruore
ante fuit multo quam lucida tela uolarent,
et uolnus uitare prius natura coegit
quam daret obiectum parmai laeua per artem.
*s*cilicet et fessum corpus mandare quieti
multo antiquius est quam lecti mollia strata,
et sedare sitim prius est quam pocula natum.
—haec igitur possunt utendi cognita causa
credier, ex usu quae sunt uitaque reperta.
—*i*lla quidem seorsum sunt omnia quae prius ipsa
nata dedere suae post notitiam utilitatis.
(quo genere in primis sensus et membra uidemus.)
—quare etiam atque etiam procul est ut credere possis
utilitatis ob officium potuisse creari.

||Illud item non est mirandum, corporis ipsa
quod natura cibum quaerit cuiusque animantis.
*q*uippe etenim fluere atque recedere corpora rebus
multa modis multis docui, sed plurima debent
ex animalibu'. <quae> quia sunt exercita motu,
multa per os exhalantur, cum languida anhelant, 864
multaque per sudorem ex alto pressa feruntur. 863
—his igitur rebus rarescit corpus et omnis

subruitur natura; dolor quam consequitur rem.
propterea capitur cibus ut suffulciat artus
et recreet uires interdatus atque patentem
per membra ac uenas ut amorem opturet edendi.
—*u*mor item discedit in omnia quae loca cumque
poscunt umorem; glomerataque multa uaporis
corpora, quae stomacho praebent incendia nostro,
dissupat adueniens liquor ac restinguit ut ignem,
urere ne possit calor amplius aridus artus.
—sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
abluitur, sic expletur ieiuna cupido.||

DE MOTV MEMBRORVM HOC EST DE AMBVLANDO

Nunc qui fiat uti passus proferre queamus,
cum uolumus, uarieque datum sit membra mouere,
et quae res tantum hoc oneris protrudere nostri
corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
Dico animo nostro primum simulacra meandi
accedere atque animum pulsare, ut diximus ante.
inde uoluntas fit; neque enim facere incipit ullam
rem quisquam, <quam> mens prouidit quid uelit ante.
id quod prouidet, illius rei constat imago.
—ergo animus cum sese ita commouet ut uelit ire
inque gredi, ferit extemplo quae in corpore toto
per membra atque artus animai dissita uis est.
(et facilest factu, quoniam coniuncta tenetur.)
*i*nde ea proporro corpus ferit, atque ita tota
paulatim moles protruditur atque mouetur.
Praeterea tum rarescit quoque corpus et aer
(scilicet ut debet qui semper mobilis extat)
per patefacta uenit penetratque foramina largus

878 vareque *fort.* quareve

et dispargitur ad partis ita quasque minutas
corporis. hic igitur rebus fit utrimque duabus,
corpus ut ac nauis uelis uentoque feratur.
—*n*ec tamen illud in his rebus mirabile constat,
tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
contorquere et onus totum conuertere nostrum.
*q*uippe etenim uentus suptili corpore tenuis
trudit agens magnam magno molimine nauem
et manus una regit quantouis impete euntem
atque gubernaclum contorquet quolibet unum,
multaque, per trocleas et tympana, pondere magno
commouet atque leui sustollit machina nisu.

DE SOMNO QVEMADMODVM FIAT

Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
inriget atque animi curas e pectore soluat,
suauidicis potius quam multis uersibus edam;
paruus ut est cygni melior canor, ille gruum quam
clamor in aetheriis dispersus nubibus austri.
*t*u mihi da tenuis auris animumque sagacem,
ne fieri negites quae dicam posse retroque
uera repulsanti discedas pectore dicta,
tutimet in culpa cum sis neque cernere possis.
Principio somnus fit ubi est distracta per artus
uis animae partimque foras eiecta recessit
et partim contrusa magis concessit in altum;
dissoluuntur enim tum demum membra fluuntque.
*n*am dubium non est, animai quin opera sit
sensus hic in nobis, quem cum sopor inpedit esse,
tum nobis animam perturbatam esse putandumst

896 *fort.* sic
897 corporis ut ac *fort.* scilicet ut nauis

eiectamque foras, non omnem, namque iaceret
aeterno corpus perfusum frigore leti.
—quippe, ubi nulla latens animai pars remaneret
in membris, cinere ut multa latet obrutus ignis,
unde reconflari sensus per membra repente
posset, ut ex igni caeco consurgere flamma?

Sed quibus haec rebus nouitas confiat et unde
perturbari anima et corpus languescere possit,
expediam: tu fac ne uentis uerba profundam.
—principio externa corpus de parte necessum est,
aeriis quoniam uicinum tangitur auris,
tundier atque eius crebro pulsarier ictu,
propterea que fere res omnes aut corio sunt
aut etiam conchis aut callo aut cortice tectae.
interiorem etiam partem spirantibus aer
uerberat hic idem, cum ducitur atque reflatur.
—quare utrimque secus cum corpus uapulet et cum
perueniant plagae per parua foramina nobis
corporis ad primas partis elementaque prima,
fit quasi paulatim nobis per membra ruina.
(conturbantur enim positurae principiorum
corporis atque animi.) fit uti pars inde animai
eiciatur et introrsum pars abdita cedat,
pars etiam distracta per artus non queat esse
coniuncta inter se neque motu mutua fungi;
(inter enim saepit coetus natura uiasque)
ergo sensus abit mutatis motibus alte.
et quoniam non est quasi quod suffulciat artus,
debile fit corpus languescuntque omnia membra,
bracchia palpebraeque cadunt poplitesque cubanti
saepe tamen submittuntur uirisque resoluunt.

—*d*einde cibum sequitur somnus, quia, quae facit aer,
haec eadem cibus, in uenas dum diditur omnis,
efficit. et multo sopor ille grauissimus exstat
quem satur aut lassus capias, quia plurima tum se
corpora conturbant magno contusa labore.
*f*it ratione eadem coniectus parte animai
altior, atque foras eiectus largior eius,
et diuisior inter se ac distractior intus.

DE SOMNIIS

Et quo quisque fere studio deuinctus adhaeret
aut quibus in rebus multum sumus ante morati
atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque uidemur obire.
—*c*ausidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire,
nautae contractum cum uentis degere duellum,
nos agere hoc autem et naturam quaerere rerum
semper et inuentam patriis exponere chartis.
cetera sic studia atque artes plerumque uidentur
in somnis animos hominum frustrata tenere.
—*e*t quicumque dies multos ex ordine ludis
adsiduas dederunt operas, plerumque uidemus,
cum iam destiterunt ea sensibus usurpare,
relicuas tamen esse uias in mente patentis,
qua possint eadem rerum simulacra uenire.
per multos itaque illa dies eadem obuersantur
ante oculos, etiam uigilantes ut uideantur
cernere saltantis et mollia membra mouentis
et citharae liquidum carmen chordasque loquentis
auribus accipere et consessum cernere eundem
scenaique simul uarios splendere decores.

959 *vulg.* partim

—*u*sque adeo magni refert studium atque uoluntas,
et quibus in rebus consuerint esse operati
non homines solum sed uero animalia cuncta.
*q*uippe uidebis equos fortis, cum membra iacebunt,
in somnis sudare tamen spirareque semper
et quasi de palma summas contendere uiris
aut quasi carceribus patefactis [saepe quiete]
*u*enantumque canes in molli saepe quiete 999
iactant crura tamen subito uocisque repente 991
mittunt et crebro reducunt naribus auras,
ut uestigia si teneant inuenta ferarum,
expergefactique secuntur inania saepe
ceruorum simulacra, fugae quasi dedita cernant,
donec discussis redeant erroribus ad se.
*a*t consueta domi catulorum blanda propago
discutere et corpus de terra corripere instant 998
[iactant crura tamen subito uocesque repente
mittunt et crebro reducunt naribus auras,
ut uestigia si teneant inuenta ferarum
expergefactique secuntur inania saepe]
proinde quasi ignotas facies atque ora tuantur.
et quo quaeque magis sunt aspera seminiorum,
tam magis in somnis eadem saeuire necessumst.
*a*t uariae fugiunt uolucres pinnisque repente
sollicitant diuom nocturno tempore lucos,
accipitres somno in leni si proelia pugnas
edere sunt persectantes uisaeque uolantes.
*p*orro hominum mentes, magnis quae motibus edunt
magna, itidem saepe in somnis faciuntque geruntque,

984 *vulg.* voluptas
990 *fort.* saepe micare
1006 *vulg.* necessust
1011 montibus *fort.* molibus

reges expugnant, capiuntur, proelia miscent.
tollunt clamorem quasi si iugulentur ibidem.
multi depugnant gemitusque doloribus edunt
et quasi pantherae morsu saeuiue leonis
mandantur magnis clamoribus omnia complent.
multi de magnis per somnum rebu' loquontur
indicioque sui facti persaepe fuere.
multi mortem obeunt. multi, de montibus altis
ut qui praecipitent ad terram corpore toto,
exterrentur et ex somno quasi mentibu' capti
uix ad se redeunt permoti corporis aestu.
flumen item sitiens aut fontem propter amoenum
adsidet et totum prope faucibus occupat amnem.
puri saepe lacum propter si ac dolia curta
somno deuincti credunt se extollere uestem,
totius umorem saccatum corpori' fundunt,
cum Babylonica magnifico splendore rigantur.

DE REBVS VENERIIS

*t*um quibus aetatis freta primitus insinuatur
semen, ubi ipsa dies membris matura creauit,
conueniunt simulacra foris e corpore quoque
nuntia praeclari uoltus pulchrique coloris,
qui ciet inritans loca turgida semine multo,
ut quasi transactis saepe omnibu' rebu' profundant
fluminis ingentis fluctus uestemque cruentent.

Sollicitatur id <in> nobis, quod diximus ante,
semen, adulta aetas cum primum roborat artus.
(namque alias aliud res commouet atque lacessit;

1013 *fort.* arces
1022 exterruntur
1026 *fort.* poti

ex homine humanum semen ciet una hominis uis.)
*q*uod simul atque suis eiectum sedibus exit,
per membra atque artus decedit corpore toto
in loca conueniens neruorum certa cietque
continuo partis genitalis corporis ipsas.
inritata tument loca semine fitque uoluntas
eicere id quo se contendit dira lubido,
[incitat inritans loca turgida semine multo]
idque petit corpus, mens unde est saucia amore.
*n*amque omnes plerumque cadunt in uolnus et illam
emicat in partem sanguis unde icimur ictu,
et si comminus est, hostem ruber occupat umor.
—sic igitur Veneris qui telis accipit ictus,
siue puer membris muliebribus hunc iaculatur
seu mulier toto iactans e corpore amorem,
unde feritur, eo tendit gestitque coire
et iacere umorem in corpus de corpore ductum;
namque uoluptatem praesagit muta cupido.

Haec Venus est nobis; hinc autemst nomen amoris,
hinc illaec primum Veneris dulcedinis in cor
stillauit gutta et successit frigida cura.
(nam si abest quod aues, praesto simulacra tamen sunt
illius et nomen dulce obuersatur ad auris.)
—*s*ed fugitare decet simulacra et pabula amoris
absterrere sibi atque alio conuortere mentem
et iacere umorem conlectum in corpora quaeque
nec retinere, semel conuersum unius amore,
et seruare sibi curam certumque dolorem.
*u*lcus enim uiuescit et inueterascit alendo

1057 *fort.* cita
1058 *vulg.* momen
1061 ames

inque dies gliscit furor atque aerumna grauescit,
si non prima nouis conturbes uolnera plagis
uolgiuagaque uagus Venere ante recentia cures
aut alio possis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is qui uitat amorem,
sed potius quae sunt sine poena commoda sumit;
nam certe purast sanis magis inde uoluptas
quam miseris. *e*tenim potiundi tempore in ipso
fluctuat incertis erroribus ardor amantum
nec constat quid primum oculis manibusque fruantur.
quod petiere, premunt arte faciuntque dolorem
corporis et dentes inlidunt saepe labellis,
osculaque adfligunt, quia non est pura uoluptas
et stimuli subsunt qui instigant laedere id ipsum
quodcumque est, rabies unde illaec germina surgunt.
*s*ed leuiter poenas frangit Venus inter amorem
blandaque <re>frenat morsus admixta uoluptas.
(namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.)
—*q*uod fieri contra totum natura repugnat;
unaque res haec est, cuius quam plurima habemus,
tam magis ardescit dira cuppedine pectus.
(nam cibus atque umor membris adsumitur intus;
quae quoniam certas possunt obsidere partis,
hoc facile expletur laticum frugumque cupido.)
*e*x hominis uero facie pulchroque colore
nil datur in corpus praeter simulacra fruendum
tenuia; quae uento spes raptat saepe misella.
—ut bibere in somnis sitiens quom quaerit et umor
non datur, ardorem qui membris stinguere possit,
sed laticum simulacra petit frustraque laborat

1096 *fort.* ventus spe

in medioque sitit torrenti flumine potans,
sic in amore Venus simulacris ludit amantis
nec satiare queunt spectando corpora coram
nec manibus quicquam teneris abradere membris
possunt errantes incerti corpore toto.
—*d*enique cum membris conlatis flore fruuntur
aetatis, iam cum praesagit gaudia corpus
atque in eost Venus ut muliebria conserat arua,
adfigunt auide corpus iunguntque saliuas
oris et inspirant pressantes dentibus ora,
—nequiquam, quoniam nihil inde abradere possunt
nec penetrare et abire in corpus corpore toto;
nam facere interdum uelle et certare uidentur:
(usque adeo cupide in Veneris compagibus haerent,
membra uoluptatis dum ui labefacta liquescunt).
*t*andem ubi se erupit neruis conlecta cupido,
parua fit ardoris uiolenti pausa parumper.
inde redit rabies eadem et furor ille reuisit,
cum sibi quod cupiant ipsi contingere quaerunt,
nec reperire malum id possunt quae machina uincat;
usque adeo incerti tabescunt uolnere caeco.

Adde quod absumunt uiris pereuntque labore,
adde quod alterius sub nutu degitur aetas.
*l*abitur interea res et Babylonica fiunt,
languent officia atque aegrotat fama uacillans.
† unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident,
scilicet et grandes uiridi cum luce zmaragdi
auro includuntur teriturque thalassina uestis
adsidue et Veneris sudorem exercita potat.
et bene parta patrum fiunt anademata, mitrae,

1118 *vulg.* quid
1125 *fort.* sandalia

interdum in pallam atque Alidensia Ciaque uertunt.
eximia ueste et uictu conuiuia, ludi,
pocula crebra, unguenta coronae serta parantur,
—nequiquam, quoniam medio de fonte leporum
surgit amari aliquit quod in ipsis floribus angat,
aut cum conscius ipse animus se forte remordet
desidiose agere aetatem lustrisque perire,
aut quod in ambiguo uerbum iaculata reliquit
quod cupido adfixum cordi uiuescit ut ignis,
aut nimium iactare oculos aliumue tueri
quod putat in uoltuque uidet uestigia risus.

Atque in amore mala haec proprio summeque secundo
inueniuntur; in aduerso uero atque inopi sunt,
prendere quae possis oculorum lumine operto,
innumerabilia; ut melius uigilare sit ante,
qua docui ratione, cauereque ne inliciaris.
*n*am uitare, plagas in amoris ne iaciamur,
non ita difficile est quam captum retibus ipsis
exire et ualidos Veneris perrumpere nodos.
—*e*t tamen implicitus quoque possis inque peditus
effugere infestum, nisi tute tibi obuius obstes
et praetermittas animi uitia omnia primum
aut quae corpori' sunt eius, quam praepetis ac uis.
*n*am faciunt homines plerumque cupidine caeci
et tribuunt ea quae non sunt his commoda uere.
multimodis igitur prauas turpisque uidemus
esse in deliciis summoque in honore uigere.
atque alios alii inrident Veneremque suadent
ut placent, quoniam foedo adflictentur amore,
nec sua respiciunt miseri mala maxima saepe.
*n*igra melichrus est; inmunda et fetida acosmos;

caesia Palladium; neruosa et lignea dorcas;
paruola pumilio chariton mia tota merum sal;
magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris.
balba loqui non quit, traulizi; muta pudens est;
at flagrans odiosa loquacula Lampadium fit.
ischnon eromenion tum fit, cum uiuere non quit
prae macie; rhadine uerost iam mortua tussi.
at tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho;
simula Silena ac Saturast; labeosa philema.
cetera de genere hoc longum est si dicere coner.
—*s*ed tamen esto iam quantouis oris honore,
cui Veneris membris uis omnibus exoriatur:
nempe aliae quoque sunt; nempe hac sine uiximus ante;
nempe eadem facit, et scimus facere, omnia turpi,
et miseram taetris se suffit odoribus ipsa
quam famulae longe fugitant furtimque cachinnant.
—*a*t lacrimans exclusus amator limina saepe
floribus et sertis operit postisque superbos
unguit amaracino et foribus miser oscula figit;
quem si, iam <ad>missum, uenientem offenderit aura
una modo, causas abeundi quaerat honestas,
et meditata diu cadat alte sumpta querella,
stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
plus uideat quam mortali concedere par est.
*n*ec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae
omnia summo opere hos uitae postscaenia celant
quos retinere uolunt adstrictosque esse in amore,
—nequiquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
protrahere in lucem atque omnis inquirere risus
et, si bello animost et non odiosa, uicissim
praetermittere <et> humanis concedere rebus.

1168 iamina *fort.* plena

Nec mulier semper ficto suspirat amore
quae conplexa uiri corpus cum corpore iungit
et tenet adsuctis umectans oscula labris.
(nam facit ex animo saepe et communia quaerens 1195
gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.)
—*n*ec ratione alia uolucres armenta feraeque
et pecudes et equae maribus subsidere possent,
si non, ipsa quod illarum subat ardet abundans
natura et Venerem salientum laeta retractat. 1200
*n*onne uides etiam quos mutua saepe uoluptas
uinxit, ut in uinclis communibus excrucientur?
in triuiis cum saepe canes, discedere auentis,
diuorsi cupide summis ex uiribu' tendunt, 1210
quom interea ualidis Veneris compagibus haerent. 1204
quod facerent numquam nisi mutua gaudia nossent
quae iacere in fraudem possent uinctosque tenere.
—quare etiam atque etiam, ut dico, est communi' uoluptas.

Et commiscendo quom semine forte uirili
femina uim uicit subita ui corripuitque, 1209
tum similes matrum materno semine fiunt, 1211
ut patribus patrio. sed quos utriusque figurae
esse uides, iuxtim miscentes uulta parentum,
corpore de patrio et materno sanguine crescunt,
semina cum Veneris stimulis excita per artus 1215
obuia conflixit conspirans mutuus ardor,
et neque utrum superauit eorum nec superatumst.
—*f*it quoque ut interdum similes existere auorum
possint et referant proauorum saepe figuras

1199 illorum
1203 *vulg.* quam
1208 *alii* uirilem

propterea quia multa modis primordia multis
mixta suo celant in corpore saepe parentis,
quae patribus patres tradunt a stirpe profecta;
inde Venus uaria producit sorte figuras
maiorumque refert uoltus uocesque comasque;
quandoquidem nihilo magis haec <de> semine certo
fiunt quam facies et corpora membraque nobis.
—*e*t muliebre oritur patrio de semine saeclum
maternoque mares existunt corpore creti;
semper enim partus duplici de semine constat,
atque utri similest magis id quodcumque creatur,
eius habet plus parte aequa; quod cernere possis,
siue uirum suboles siuest muliebris origo.

Nec diuina satum genitalem numina cuiquam
absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
appelletur et ut sterili Venere exigat aeuom
(quod plerumque putant et multo sanguine maesti
conspergunt aras adolentque altaria donis,
ut grauidas reddant uxores semine largo);
—nequiquam diuom numen sortisque fatigant.
—*n*am steriles nimium crasso sunt semine partim
et liquido praeter iustum tenuique uicissim.
tenue locis quia non potis est adfigere adhaesum,
liquitur extemplo et reuocatum cedit ab ortu.
*c*rassius hinc porro quoniam concretius aequo
mittitur, aut non tam prolixo prouolat ictu
aut penetrare locos aeque nequit aut penetratum
aegre admiscetur muliebri semine semen.
(nam multum harmoniae Veneris differre uidentur,

1222 *vulg.* ab
1243 *vulg.* abortu
1244 *vulg.* his

atque alias alii complent magis ex aliisque
succipiunt aliae pondus magis inque grauescunt.)
—*e*t multae steriles Hymenaeis ante fuerunt
pluribus et nactae post sunt tamen unde puellos
suscipere et partu possent ditescere dulci.
et quibus ante domi fecundae saepe nequissent
uxoris parere, inuentast illis quoque compar
natura, ut possent gnatis munire senectam.
—usque adeo magni refert, ut semina possint
seminibus commisceri genitaliter apta,
crassaque conueniant liquidis et liquida crassis.
—*a*tque in eo refert quo uictu uita colatur;
*n*amque aliis rebus concrescunt semina membris
atque aliis extenuantur tabentque uicissim.
et quibus ipsa modis tractetur blanda uoluptas,
id quoque permagni refert; nam more ferarum
quadrupedumque magis ritu plerumque putantur
concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
pectoribus positis, sublatis semina lumbis.
—*n*ec molles opu' sunt motus uxoribus hilum.
*n*am mulier prohibet se concipere atque repugnat,
clunibus ipsa uiri Venerem si laeta retractat
atque exossato ciet omni pectore fluctus;
(eicit enim sulcum recta regione uiaque
uomeris atque locis auertit seminis ictum).
*i*dque sua causa consuerunt scorta moueri,
ne complerentur crebro grauidaeque iacerent,
et simul ipsa uiris Venus ut concinnior esset;
—coniugibus quod nil nostris opus esse uidetur.

Nec diuinitus interdum Venerisque sagittis
deteriore fit ut forma muliercula ametur.

*n*am facit ipsa suis interdum femina factis
morigerisque modis et munde corpore culto,
ut facile insuescat <te> secum degere uitam.
—*q*uod superest, consuetudo concinnat amorem;
nam leuiter quamuis quod crebro tunditur ictu,
uincitur in longo spatio tamen atque labascit.
—nonne uides etiam guttas in saxa cadentis
umoris longo in spatio pertundere saxa?

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Qvintvs

Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
condere, pro rerum maiestate hisque repertis?
quisue ualet uerbis tantum qui fingere laudes
pro meritis eius possit qui talia nobis
pectore parta suo quaesitaque praemia liquit?
nemo, ut opinor, erit mortali corpore cretus.
*n*am si, ut ipsa petit maiestas cognita rerum,
dicendum est, deus ille fuit, deus, inclyte Memmi,
qui princeps uitae rationem inuenit eam quae
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis uitam tantisque tenebris
in tam tranquillo et tam clara luce locauit.

<PLVS HOMINIBVS PROFVISSE QVI SAPIENTIAM INVENERIT QVAM CEREREM LIBERVM HERCVLEM>

—Confer enim diuina aliorum antiqua reperta.
*n*amque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
uitigeni laticem mortalibus instituisse;
cum tamen his posset sine rebus uita manere,
ut fama est aliquas etiam nunc uiuere gentis.
—at bene non poterat sine puro pectore uiui;
quo magis hic merito nobis deus esse uidetur,
ex quo nunc etiam per magnas didita gentis
dulcia permulcent animos solacia uitae.
—*H*erculis antistare autem si facta putabis,

longius a uera multo ratione ferere.
quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus
ille leonis obesset et horrens Arcadius sus?
denique quid Cretae taurus Lernaeaque pestis
hydra uenenatis posset uallata colubris?
quidue tripectora tergemini uis Geryonai
et Diomedis equi, spirantes naribus ignem, 29
Thracis Bistoniasque plagas atque Ismara propter, 31
tanto opere officerent nobis? Stymphala colentes? 30
aureaque Hesperidum seruans fulgentia mala,
asper, acerba tuens, immani corpore serpens
arboris amplexus stirpem quid denique obesset
propter Atlanteum litus pelagique seuera,
quo neque noster adit quisquam nec barbarus audet?
*c*etera de genere hoc quae sunt portenta perempta,
sei non uicta forent, quid tandem uiua nocerent?
nil, ut opinor: ita ad satiatem terra ferarum
nunc etiam scatit et trepido terrore repleta est
per nemora ac montes magnos siluasque profundas;
quae loca uitandi plerumque est nostra potestas.
—*at* nisi purgatumst pectus, quae proelia nobis
atque pericula sunt ingratis insinuanda!
quantae tum scindunt hominem cuppedinis acres
sollicitum curae quantique perinde timores!
quidue superbia spurcitia ac petulantia? quantas
efficiunt clades! quid luxus desidiaeque?
—haec igitur qui cuncta subegerit ex animoque
expulerit dictis, non armis, nonne decebit
hunc hominem numero diuom dignarier esse?
*c*um bene praesertim multa ac diuinitus ipsis
immortalibu' de diuis dare dicta suerit

44 *vulg.* tumst—insinuandum

atque omnem rerum naturam pandere dictis.

Cuius ego ingressus uestigia dum rationes
persequor ac doceo dictis, quo quaeque creata
foedere sint, in eo quam sit durare necessum
nec ualidas ualeant aeui rescindere leges,

ANIMAM NATIVAM ESSE

(quo genere in primis animi natura reperta est
natiuo primum consistere corpore creta
nec posse incolumis magnum durare per aeuom,
sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
cernere cum uideamur eum quem uita reliquit),

MVNDVM ET NATVM ET MORTALEM ESSE

quod superest, nunc <me> huc rationis detulit ordo,
*u*t mihi mortali consistere corpore mundum
natiuomque simul ratio reddunda sit esse;
*e*t quibus ille modis congressus materiai
fundarit terram caelum mare sidera solem
lunaique globum; *t*um quae tellure animantes
extiterint, et quae nullo sint tempore natae;
*q*uoue modo genus humanum uariante loquela
coeperit inter se uesci per nomina rerum;
*e*t quibus ille modis diuom metus insinuarit
pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
fana lacus lucos aras simulacraque diuom.

DE SOLIS ET LVNAE CVRSV

—*p*raeterea solis cursus lunaeque meatus
expediam qua ui flectat natura gubernans;
*n*e forte haec inter caelum terramque reamur
libera sponte sua cursus lustrare perennis
morigera ad fruges augendas atque animantis,
neue aliqua diuom uolui ratione putemus.

—*n*am bene qui didicere deos securum agere aeuom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religiones
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens.

Quod superest, ne te in promissis plura moremur,

MARE CAELVM TERRAM INTERITVRA

*p*rincipio maria ac terras caelumque tuere;
quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
tris species tam dissimilis, tria talia texta,
una dies dabit exitio, multosque per annos
sustentata ruet moles et machina mundi.
(nec me animi fallit quam res noua miraque menti
accidat exitium caeli terraeque futurum,
et quam difficile id mihi sit peruincere dictis;
ut fit ubi insolitam rem adportes auribus ante
nec tamen hanc possis oculorum subdere uisu
nec iacere indu manus, uia qua munita fidei
proxima fert humanum in pectus templaque mentis.
*s*ed tamen effabor: dictis dabit ipsa fidem res
forsitan et grauiter terrarum motibus ortis
omnia conquassari in paruo tempore cernes.
—quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,
et ratio potius quam res persuadeat ipsa
succidere horrisono posse omnia uicta fragore.)

Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
sanctius et multo certa ratione magis quam
Pythia quae tripode a Phoebi lauroque profatur,
multa tibi expediam doctis solacia dictis;
relligione refrenatus ne forte rearis
terras et solem et caelum, mare sidera lunam,
corpore diuino debere aeterna meare
(proptereaque putes ritu par esse Gigantum
pendere eos poenas inmani pro scelere omnis
qui ratione sua disturbent moenia mundi
praeclarumque uelint caeli restinguere solem
inmortalia mortali sermone notantes);
quae procul usque adeo diuino a numine distent,
inque deum numero quae sint indigna uideri,
notitiam potius praebere ut posse putentur
quid sit uitali motu sensuque remotum.
—quippe etenim non est, cum quouis corpore ut esse
posse animi natura putetur consiliumque;
(sicut in aethere non arbor, non aequore salso
nubes esse queunt neque pisces uiuere in aruis
nec cruor in lignis neque saxis sucus in esse).
certum ac dispositumst ubi quicquid crescat et insit.

ANIMVM ET ANIMAM NON POSSE SINE CORPORE ESSE

—sic animi natura nequit sine corpore oriri
sola neque a neruis et sanguine longius esse.
quod si posset enim, multo prius ipsa animi uis
in capite aut umeris aut imis calcibus esse
posset et innasci quauis in parte soleret,
tandem in eodem homine atque in eodem uase manere.

116 *vulg.* manere
133 *vulg.* longiter

—*q*uod quoniam nostro quoque constat corpore certum
dispositumque uidetur ubi esse et crescere possit
seorsum anima atque animus, tanto magis infitiandum
totum posse extra corpus formamque animalem
putribus in glebis terrarum aut solis <in> igni
aut in aqua durare aut altis aetheris oris.
—haud igitur constant diuino praedita sensu,
quandoquidem nequeunt uitaliter esse animata.

MVNDVM NON ESSE AB DIS CONSTITVTVM

Illud item non est ut possis credere, sedes
esse deum sanctas in mundi partibus ullis.
*t*enuis enim natura deum longeque remota
sensibus ab nostris animi uix mente uidetur;
quae quoniam manuum tactum suffugit et ictum,
tactile nil nobis quod sit contingere debet.
*t*angere enim non quit quod tangi non licet ipsum.
—quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
dissimiles debent, tenues de corpore eorum;
quae tibi posterius largo sermone probabo.

Dicere porro hominum causa uoluisse parare
praeclaram mundi naturam propterea que
adlaudabile opus diuom laudare decere
aeternumque putare atque inmortale futurum
nec fas esse, deum quod sit ratione uetusta
gentibus humanis fundatum perpetuo aeuo,
sollicitare suis ulla ui ex sedibus umquam
nec uerbis uexare et ab imo euertere summa,
cetera de genere hoc adfingere et addere, Memmi,
desiperest. *q*uid enim inmortalibus atque beatis
gratia nostra queat largirier emolumenti,
ut nostra quicquam causa gerere adgrediantur?

154 *fort.* ut corpora

*q*uidue noui potuit tanto post ante quietos
inlicere ut cuperent uitam mutare priorem?
—nam gaudere nouis rebus debere uidetur
cui ueteres obsunt; sed cui nihil accidit aegri
tempore in anteacto, cum pulchre degeret aeuom,
*q*uid potuit nouitatis amorem accendere tali?
*q*uidue mali fuerat nobis non esse creatis?
*a*n, credo, in tenebris uita ac maerore iacebat,
donec diluxit rerum genitalis origo?
(natus enim debet quicumque est uelle manere
in uita, donec retinebit blanda uoluptas.)
*q*ui numquam uero uitae gustauit amorem
nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?
—Exemplum porro gignundis rebus et ipsa
notities diuis hominum unde est insita primum,
quid uellent facere ut scirent animoque uiderent,
quoue modost umquam uis cognita principiorum
quidque inter se<se> permutato ordine possent,
si non ipsa dedit speciem natura creandi?
*n*amque ita multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possint congressa creare,
ut non sit mirum si in talis dispositturas
deciderunt quoque et in talis uenere meatus,
qualibus haec rerum geritur nunc summa nouando.
Quod si iam rerum ignorem primordia quae sint,
hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim
confirmare aliisque ex rebus reddere multis,

175 *vulg.* at
186 *vulg.* specimen
191 *vulg.* possent

nequaquam nobis diuinitus esse paratam
naturam rerum: tanta stat praedita culpa.

DIVISIO TERRAE VEL VITIVM

—*p*rincipio quantum caeli tegit impetus ingens,
inde auidam partem montes siluaeque ferarum
possedere, tenent rupes uastaeque paludes
et mare quod late terrarum distinet oras.
inde duas porro prope partis feruidus ardor
adsiduusque geli casus mortalibus aufert.
quod superest arui, tamen id natura sua ui
sentibus obducat, ni uis humana resistat
uitai causa ualido consueta bidenti
ingemere et terram pressis proscindere aratris;
si non fecundas uertentes uomere glebas
terraique solum subigentes cimus ad ortus,
sponte sua nequeant liquidas existere in auras;
—et tamen interdum magno quaesita labore
cum iam per terras frondent atque omnia florent,
aut nimiis torret feruoribus aetherius sol
aut subiti peremunt imbris gelidaeque pruinae,
flabraque uentorum uiolento turbine uexant.
*p*raeterea genus horriferum natura ferarum
humanae genti infestum terraque marique
cur alit atque auget? cur anni tempora morbos
adportant? quare mors inmatura uagatur?
*t*um porro puer, ut saeuis proiectus ab undis
nauita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
uitali auxilio, cum primum in luminis oras
nixibus ex aluo matris natura profudit,
uagituque locum lugubri complet, ut aecumst
cui tantum in uita restet transire malorum.

201 *alii alia*
227 *fort.* restat

—at uariae crescunt pecudes armenta feraeque
nec crepitacillis opus est nec cuiquam adhibendast
almae nutricis blanda atque infracta loquela
nec uarias quaerunt uestes pro tempore caeli.
*d*enique non armis opus est, non moenibus altis,
qui sua tutentur, quando omnibus omnia large
tellus ipsa parit naturaque daedala rerum.

Principio quoniam terrai corpus et umor
aurarumque leues animae calidique uapores,
e quibus haec rerum consistere summa uidetur,
omnia natiuo ac mortali corpore constant,
debet eodem omnis mundi natura putari.

QVOI PARS NATIVA SIT TOTVM NATIVVM ESSE

—*q*uippe etenim quorum partis et membra uidemus
corpore natiuo ac mortalibus esse figuris,
haec eadem ferme mortalia cernimus esse
et natiua simul.—quapropter maxima mundi
cum uideam membra ac partis consumpta regigni,
scire licet caeli quoque item terraeque fuisse
principiale aliquod tempus clademque futuram.

Illud in his rebus ne corripuisse rearis
me mihi, quod terram atque ignem mortalia sumpsi
esse neque umorem dubitaui aurasque perire
atque eadem gigni rursusque augescere dixi,

DE TERRA

—*p*rincipio pars terrai nonnulla, perusta
solibus adsiduis, multa pulsata pedum ui,
pulueris exalat nebulam nubesque uolantis
quas ualidi toto dispergunt aere uenti.
pars etiam glebarum ad diluuiem reuocatur
imbribus et ripas radentia flumina rodunt.

praeterea pro parte sua, quodcumque alit auget,
redditur; et quoniam dubio procul esse uidetur
omniparens eadem rerum commune sepulcrum,
ergo terra tibi libatur et aucta recrescit.

DE AQVA

—Quod superest, umore nouo mare flumina fontes
semper abundare et latices manare perennis
nil opus est uerbis: magnus decursus aquarum
undique declarat. sed primum quidquid aquai
tollitur in summaque fit ut nihil umor abundet,
partim quod ualidi uerrentes aequora uenti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
partim quod supter per terras diditur omnis.
(percolatur enim uirus retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
conuenit, inde super terras fluit agmine dulci
qua uia secta semel liquido pede detulit undas).

DE AERE SIVE ANIMA

—Aera nunc igitur dicam, qui corpore toto
innumerabiliter priuas mutatur in horas.
semper enim, quodcumque fluit de rebus, id omne
aeris in magnum fertur mare; qui nisi contra
corpora retribuat rebus recreetque fluentis,
omnia iam resoluta forent et in aera uersa.
—haut igitur cessat gigni de rebus et in res
reccidere, adsidue quoniam fluere omnia constat.

DE IGNI ET SOLE

—Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol,
inrigat adsidue caelum candore recenti
suppeditatque nouo confestim lumine lumen.
nam primum quicquid fulgoris disperit ei,
quocumque accidit.—id licet hinc cognoscere possis,

257 *vulg.* alid

quod simul ac primum nubes succedere soli
coepere et radios inter quasi rumpere lucis,
extemplo inferior pars horum disperit omnis
terraque inumbratur qua nimbi cumque feruntur;
ut noscas splendore nouo res semper egere
et primum iactum fulgoris quemque perire
nec ratione alia res posse in sole uideri,
perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.

DE LAMPADE ET LVCERNA

—*q*uin etiam nocturna tibi terrestria quae sunt
lumina, pendentes lychni claraeque coruscis
fulguribus pingues multa caligine taedae
consimili properant ratione, ardore ministro,
suppeditare nouom lumen, tremere ignibus instant,
instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
exitium celeri celeratur origine flammae.
—sic igitur solem lunam stellasque putandum
ex alio atque alio lucem iactare subortu
et primum quidquid flammarum perdere semper;
inuiolabilia haec ne credas forte uigere.

DE AEDIFICIIS QVEMADMODVM INTEREANT

Denique non lapides quoque uinci cernis ab aeuo,
non altas turris ruere et putrescere saxa,
non delubra deum simulacraque fessa fatisci,
nec sanctum numen fati protollere finis
posse neque aduersus naturae foedera niti?
*d*enique non monimenta uirum dilapsa uidemus
†quaerere proporro sibi cumque senescere credas †
non ruere auolsos silices a montibus altis
nec ualidas aeui uires perferre patique

301 *vulg.* celatur
312 *fort.* conquerier porro sibi cumque senescere petras

finiti? neque enim caderent auolsa repente,
ex infinito quae tempore pertolerassent
omnia tormenta aetatis priuata fragore.
||Denique iam tuere hoc, circum supraque quod omnem
continet amplexu terram: si procreat ex se
omnia, quod quidam memorant, recipitque perempta,
totum natiuo ac mortali corpore constat.
*n*am quodcumque alias ex se res auget alitque,
deminui debet, recreari, cum recipit res.||

QVARE NATIVA OMNIA DICAT

—Praeterea si nulla fuit genitalis origo
terrarum et caeli semperque aeterna fuere,
cur supera bellum Thebanum et funera Troiae
non alias alii quoque res cecinere poetae?
quo tot facta uirum totiens cecidere neque usquam
aeternis famae monimentis insita florent?
*u*erum, ut opinor, habet nouitatem summa recensque
naturast mundi neque pridem exordia cepit.
—quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
nunc etiam augescunt; nunc addita nauigiis sunt
multa, modo organici melicos peperere sonores.
*d*enique natura haec rerum ratioque repertast
nuper, et hanc primus cum primis ipse repertus
nunc ego sum in patrias qui possim uertere uoces.
—*q*uod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
sed periisse hominum torrenti saecla uapore,
aut cecidisse urbis magno uexamine mundi,
aut ex imbribus adsiduis exisse rapaces
per terras amnes atque oppida cooperuisse,
tanto quique magis uictus fateare necessest
exitium quoque terrarum caelique futurum.

328 *fort.* cur

nam cum res tantis morbis tantisque periclis
temptarentur, ibi si tristior incubuisset
causa, darent late cladem magnasque ruinas.
nec ratione alia mortales esse uidemur,
inter nos nisi quod morbis aegrescimus idem
atque illi quos a uita natura remouit.

QVARE AETERNITAS ESSE POSSIT

Praeterea quaecumque manent aeterna necessust
aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus
nec penetrare pati sibi quicquam quod queat artas
dissociare intus partis, ut materiai
corpora sunt quorum naturam ostendimus ante,
aut ideo durare aetatem posse per omnem,
plagarum quia sunt expertia, sicut inane est
quod manet intactum neque ab ictu fungitur hilum,
aut etiam quia nulla loci fit copia circum,
quo quasi res possint discedere dissoluique,
(sicut summarum summa est aeterna neque extra
qui locus est quo dissiliant neque corpora sunt quae
possint incidere et ualida dissoluere plaga).
—at neque, uti docui, solido cum corpore mundi
naturast, quoniam admixtumst in rebus inane,
nec tamen est ut inane, neque autem corpora desunt,
ex infinito quae possint forte coorta
corruere hanc rerum uiolento turbine summam
aut aliam quamuis cladem inportare pericli,
nec porro natura loci spatiumque profundi
deficit, exspargi quo possint moenia mundi,
aut alia quauis possunt ui pulsa perire.
—haut igitur leti praeclusa est ianua caelo
nec soli terraeque neque altis aequoris undis,

349 *vulg.* isdem

sed patet immani et uasto respectat hiatu.

ET NATIVA ESSE CVM SINT MORTALIA

*q*uare etiam natiua necessumst confiteare
haec eadem; neque enim, mortali corpore quae sunt,
ex infinito iam tempore adhuc potuissent
inmensi ualidas aeui contemnere uires.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi
pugnent membra, pio nequaquam concita bello,
—*n*onne uides aliquam longi certaminis ollis
posse dari finem, vel cum sol et uapor omnis
omnibus epotis umoribus exsuperarint?
quod facere intendunt, neque adhuc conata patrarunt:
tantum suppeditant amnes ultraque minantur
omnia diluuiare ex alto gurgite ponti,
—nequiquam, quoniam uerrentes aequora uenti
deminuunt radiisque retexens aetherius sol,
et siccare prius confidunt omnia posse
quam liquor incepti possit contingere finem.
—*t*antum spirantes aequo certamine bellum
<inter se> magnis de rebus cernere certant,
cum semel interea fuerit superantior ignis
et semel, ut fama est, umor regnarit in aruis.
(ignis enim superauit et ambens multa perussit,

DE PHAETHONTE SOLIS FILIO

auia cum Phaethonta rapax uis solis equorum
aethere raptauit toto terrasque per omnis.
*a*t pater omnipotens ira tum percitus acri
magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu
deturbauit equis in terram, solque cadenti
obuius aeternam succepit lampada mundi

385 patrantur
393 *alii* magnis <inter se> *vel* rebus <inter se>
396 *vulg.* superat et lambens

disiectosque redegit equos iunxitque trementis,
inde suum per iter recreauit cuncta gubernans,
—scilicet ut ueteres Graium cecinere poetae.
quod procul a uera nimis est ratione repulsum.)
*i*gnis enim superare potest ubi materiai
ex infinito sunt corpora plura coorta;
inde cadunt uires aliqua ratione reuictae,
aut pereunt res exustae torrentibus auris.
*u*mor item quondam coepit superare coortus,
ut fama est, hominum uitas quando obruit undis.
inde ubi uis aliqua ratione auersa recessit,
ex infinito fuerat quaecumque coorta,
constiterunt imbres et flumina uim minuerunt.

Sed quibus ille modis coniectus materiai
fundarit terram et caelum pontique profunda,
solis lunai cursus, ex ordine ponam.

ORIGO MVNDI ET OMNIVM

*n*am certe neque consilio primordia rerum
ordine se suo quaeque sagaci mente locarunt
nec quos quaeque darent motus pepigere profecto,
sed quia multa modis multis primordia rerum
ex infinito iam tempore percita plagis
ponderibusque suis consuerunt concita ferri
omnimodisque coire atque omnia pertemptare,
quaecumque inter se possent congressa creare,
—propterea fit uti magnum uolgata per aeuom
omnigenus coetus et motus experiundo
tandem conueniant ea quae conuenta repente
magnarum rerum fiunt exordia saepe,

412 multas *fort.* vultus *vulg.* urbis
428 *vulg.* omne genus
429 *vulg.* convecta

terrai maris et caeli generisque animantum.
Hic neque tum solis rota cerni lumine largo
altiuolans poterat nec magni sidera mundi
nec mare nec caelum nec denique terra neque aer
nec similis nostris rebus res ulla uideri,
sed noua tempestas quaedam molesque coorta
omnigenis e principiis, discordia quorum
interualla uias conexus pondera plagas
concursus motus turbabat proelia miscens,
propter dissimilis formas uariasque figuras
quod non omnia sic poterant coniuncta manere
nec motus inter sese dare conuenientis.
*d*iffugere inde loci partes coepere paresque 437
cum paribus iungi res et discludere mundum
membraque diuidere et magnas disponere partes, 439
hoc est, a terris altum secernere caelum,
et sorsum mare, uti secreto umore pateret,
seorsus item puri secretique aetheris ignes.
Quippe etenim primum terrai corpora quaeque,
propterea quod erant grauia et perplexa, coibant
in medio atque imas capiebant omnia sedes;
quae quanto magis inter se perplexa coibant,
tam magis expressere ea quae mare sidera solem
lunamque efficerent et magni moenia mundi.
*o*mnia enim magis haec e leuibus atque rutundis
seminibus multoque minoribu' sunt elementis
quam tellus.
Ideo per rara foramina terrae
partibus erumpens primus se sustulit aether
ignifer et multos secum leuis apstulit ignis,

440 *vulg.* omne genus de
458 *fort.* faucibus

non alia longe ratione ac saepe uidemus
aurea cum primum gemmantis rore per herbas
matutina rubent radiati lumina solis;
exalantque lacus nebulam fluuiique perennes,
ipsaque ut interdum tellus fumare uidetur;
omnia quae sursum cum conciliantur in alto
corpore concreto subtexunt nubila caelum.
—sic igitur tum se leuis ac diffusilis aether
corpore concreto circumdatus undique saepsit
et late diffusus in omnis undique partis
omnia sic auido complexu cetera saepsit.

DE SOLIS ET LVNAE MAGNITVDINE ET MOTV EORVM ET QVEMADMODVM NASCVNTVR

Hunc exordia sunt solis lunaeque secuta,
interutrasque globi quorum uertuntur in auris;
quae neque terra sibi adsciuit nec maximus aether,
quod neque tam fuerunt grauia ut depressa sederent,
nec leuia ut possent per summas labier oras,
et tamen interutrasque ita sunt, ut corpora uiua
uersent et partes ut mundi totius extent;
(quod genus in nobis quaedam licet in statione
membra manere, tamen cum sint ea quae moueantur).
His igitur rebus retractis terra repente,
maxuma qua nunc se ponti plaga caerula tendit,
succidit et salso suffudit gurgite fossas.
inque dies quanto circum magis aetheris aestus
et radii solis cogebant undique terram
uerberibus crebris extrema ad limina raptim,
in medio ut propulsa suo condensa coiret,
tam magis expressus salsus de corpore sudor

468 *vulg.* flexit
470 *fort.* cepit
485 partem *vulg.* in artum

augebat mare manando camposque natantis,
et tanto magis illa foras elapsa uolabant
corpora multa uaporis et aeris altaque caeli
densabant procul a terris fulgentia templa.
*s*idebant campi, crescebant montibus altis
ascensus; neque enim poterant subsidere saxa
nec pariter tantundem omnes succumbere partis.

Sic igitur terrae concreto corpore pondus
constitit atque omnis mundi quasi limus in imum
confluxit grauis et subsedit funditus ut faex;
inde mare inde aer inde aether ignifer ipse
corporibus liquidis sunt omnia pura relicta,
*e*t leuiora aliis alia, et liquidissimus aether
atque leuissimus aerias super influit auras,
nec liquidum corpus turbantibus aeris auris
commiscet; sinit haec uiolentis omnia uerti
turbinibus, sinit incertis turbare procellis,
ipse suos ignis certo fert impete labens.
(nam modice fluere atque uno posse aethera nisu
significat Ponti mare certo quod fluit aestu
unum labendi conseruans usque tenorem.)

Motibus astrorum nunc quae sit causa canamus.
Principio magnus caeli si uortitur orbis,
ex utraque polum parti premere aera nobis
dicendum est extraque tenere et claudere utrimque;
inde alium supra fluere atque intendere eodem
quo uoluenda micant aeterni sidera mundi;
aut alium supter, contra qui subuehat orbem,
ut fluuios uersare rotas atque haustra uidemus.

491 *vulg.* densebant
507 Ponto *vulg.* Pontos
514 *fort.* nocturni

—*e*st etiam quoque uti possit caelum omne manere
in statione, tamen cum lucida signa ferantur;
*s*iue quod inclusi rapidi sunt aetheris aestus
quaerentesque uiam circum uersantur et ignes
passim per caeli uoluont summania templa;
*s*iue aliunde fluens alicunde extrinsecus aer
uersat agens ignis; *s*iue ipsi serpere possunt
quo cuiusque cibus uocat atque inuitat euntis,
flammea per caelum pascentis corpora passim.
—nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
difficile est; sed quid possit fiatque per omne
in uariis mundis uaria ratione creatis,
id doceo plurisque sequor disponere causas,
motibus astrorum quae possint esse per omne;
e quibus una tamen siet hic quoque causa necessest
quae uigeat motum signis; sed quae sit earum
praecipere hautquaquamst pedetemtim progredientis.
Terraque ut in media mundi regione quiescat,
euanescere paulatim et decrescere pondus
conuenit, atque aliam naturam supter habere
ex ineunte aeuo coniunctam atque uniter aptam
partibus aeriis mundi quibus insita uiuit.
—*p*ropterea non est oneri neque deprimit auras;
ut sua cuique homini nullo sunt pondere membra
nec caput est oneri collo nec denique totum
corporis in pedibus pondus sentimus inesse;
at quaecumque foris ueniunt inpostaque nobis
pondera sunt laedunt, permulto saepe minora;
usque adeo magni refert quid quaeque queat res.
—sic igitur tellus non est aliena repente
allata atque auris aliunde obiecta alienis,
sed pariter prima concepta ab origine mundi

532 *vulg.* vegeat

certaque pars eius, quasi nobis membra uidentur.
*p*raeterea grandi tonitru concussa repente,
terra supra quae se sunt concutit omnia motu:
quod facere haut ulla posset ratione, nisi esset
partibus aeriis mundi caeloque reuincta.
(nam communibus inter se radicibus haerent
ex ineunte aeuo coniuncta atque uniter apta.)
—nonne uides etiam quam magno pondere nobis
sustineat corpus tenuissima uis animai
propterea quia tam coniuncta atque uniter apta est?
*d*enique iam saltu pernici tollere corpus
quid potis est nisi uis animae quae membra gubernat?
—iamne uides quantum tenuis natura ualere
possit, ubi est coniuncta graui cum corpore, ut aer
coniunctus terris et nobis est animi uis?

DE SOLIS MAGNITVDINE

Nec nimio solis maior rota nec minor ardor
esse potest, nostris quam sensibus esse uidetur.
—*n*am quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt
adicere et calidum membris adflare uaporem,
nil <illa> his interuallis de corpore libant
flammarum, nil ad speciem est contractior ignis.
*p*roinde, calor quoniam solis lumenque profusum 573
perueniunt nostros ad sensus et loca fulgent,
forma quoque hinc solis debet filumque uideri,
nil adeo ut possis plus aut minus addere, uere. 572
[perueniunt nostros ad sensus et loca fulgent]

<DE LVNA>

—*l*unaque siue notho fertur loca lumine lustrans
siue suam proprio iactat de corpore lucem,
quidquid id est, nihilo fertur maiore figura

560 quis
570 *fort.* purgant *vulg.* mulcent

quam, nostris oculis qua cernimus, esse uidetur.
(nam prius omnia, quae longe semota tuemur
aera per multum, specie confusa uidentur
quam mi<nui> filum.) *q*uapropter luna necesse est,
quandoquidem claram speciem certamque figuram
praebet, ut est oris extremis cumque notata,
quantaque quantast, hinc nobis uideatur in alto.
—*p*ostremo quoscumque uides hinc aetheris ignes,
quandoquidem quoscumque in terris cernimus <ignes>,
dum tremor <est> clarus, dum cernitur ardor eorum,
perparuom quiddam interdum mutare uidentur
alteram utram in partem filum, quo longius absint,
—scire licet perquam pauxillo posse minores 594
esse uel exigua maioris parte breuique.

DE CALORE SOLIS

—Illud item non est mirandum, qua ratione 590
tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
quod maria ac terras omnis caelumque rigando
compleat et calido perfundat cuncta uapore. 593
[quantaquoquest tanta hinc nobis uidetur in alto] 596
*n*am licet hinc mundi patefactum totius unum
largifluum fontem scatere atque erumpere lumen,
ex omni mundo quia sic elementa uaporis
undique conueniunt et sic coniectus eorum
confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
—nonne uides etiam quam late paruus aquai
prata riget fons interdum campisque redundet?
*e*st etiam quoque uti non magno solis ab igni
aera percipiat calidis feruoribus ardor,

581 *fort.* mitti
584 *fort.* tantaque
588 *alii* uidetur
589 absit *vulg.* absunt
601 *fort.* hinc

oportunus ita est si forte et idoneus aer,
ut queat accendi paruis ardoribus ictus;
(quod genus interdum segetes stipulamque uidemus
accedere ex una scintilla incendia passim).
*f*orsitan et rosea sol alte lampade lucens
possideat multum caecis feruoribus ignem
circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
aestifer ut tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex <et> recta patescit,
quo pacto aestiuis e partibus aegocerotis
brumalis adeat flexus atque inde reuertens
canceris ut uertat metas ad solstitialis,
lunaque mensibus id spatium uideatur obire,
annua sol in quo consumit tempora cursu.
non, inquam, simplex his rebus reddita causast.

DEMOCRITI DE SOLE

—*n*am fieri uel cum primis id posse uidetur,
Democriti quod sancta uiri sententia ponit,
quanto quaeque magis sint terram sidera propter,
tanto posse minus cum caeli turbine ferri;
(euanescere enim rapidas illius et acris
imminui subter uiris, ideoque relinqui
paulatim solem cum posterioribu' signis,
inferior multo quod sit quam feruida signa).

DE LVNAE CVRSV

*e*t magis hoc lunam: quanto demissior eius
cursus abest procul a caelo terrisque propinquat,
tanto posse minus cum signis tendere cursum.
flaccidiore etiam quanto iam turbine fertur
inferior quam sol, tanto magis omnia signa
hanc adipiscuntur circum praeterque feruntur.
—propterea fit ut haec ad signum quodque reuerti

617 *vulg.* cancri se

mobilius uideatur, ad hanc quia signa reuisunt.
—*f*it quoque ut e mundi transuersis partibus aer
alternis certo fluere alter tempore possit,
qui queat aestiuis solem detrudere signis
brumalis usque ad flexus gelidumque rigorem,
et qui reiciat gelidis a frigoris umbris
aestiferas usque in partis et feruida signa.
et ratione pari lunam stellasque putandumst,
quae uoluunt magnos in magnis orbibus annos,
aeribus posse alternis e partibus ire.
*n*onne uides etiam diuersis nubila uentis
diuersas ire in partis inferna supernis?
—qui minus illa queant per magnos aetheris orbis
aestibus inter se diuersis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,
*a*ut ubi de longo cursu sol ultima caeli
impulit atque suos efflauit languidus ignis
concussos itere et labefactos aere multo,
*a*ut quia sub terras cursum conuortere cogit
uis eadem, supra quae terras pertulit orbem.
—Tempore item certo roseam natura per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,
*a*ut quia sol idem, sub terras ille reuertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
*a*ut quia conueniunt ignes et semina multa
confluere ardoris consuerunt tempore certo,
quae faciunt solis noua semper lumina gigni;

EX IDA VISIO SOLIS

—quod genus Idaeis fama est e montibus altis
dispersos ignis orienti lumine cerni,
inde coire globum quasi in unum et conficere orbem.

656 atura *vulg.* Matuta

—*n*ec tamen illud in his rebus mirabile debet
esse, quod haec ignis tam certo tempore possint
semina confluere et solis reparare nitorem.
*m*ulta uidemus enim, certo quae tempore fiunt
omnibus in rebus. florescunt tempore certo
arbusta et certo dimittunt tempore florem.
nec minus in certo dentes cadere imperat aetas
tempore et inpubem molli pubescere ueste
et pariter mollem malis demittere barbam.
fulmina postremo nix imbres nubila uenti
non nimis incertis fiunt in partibus anni.
—namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
consequiae quoque iam suerunt ex ordine certo.

DE DIE LONGO ET NOCTE BREVI

—Crescere itemque dies licet et tabescere noctes,
et minui luces, cum sumant augmina noctes,
*a*ut quia sol idem sub terras atque superne
imparibus currens amfractibus aetheris oras
partit et in partis non aequas diuidit orbem,
et quod ab alterutra detraxit parte, reponit
eius in aduersa tanto plus parte relatus,
donec ad id signum caeli peruenit, ubi anni
nodus nocturnas exaequat lucibus umbras.
(nam, medio cursu flatus aquilonis et austri,
distinet aequato caelum discrimine metas
propter signiferi posituram totius orbis,
annua sol in quo concludit tempora serpens,
obliquo terras et caelum lumine lustrans,
ut ratio declarat eorum qui loca caeli

667 possit *vulg.* possunt
679 *vulg.* conseque . . . redeunt
690 *fort.* sol tum
692 contudit *fort.* contrudit

omnia dispositis signis ornata notarunt.)
*a*ut quia crassior est certis in partibus aer,
sub terris ideo tremulum iubar haesitat ignis
nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus.
propterea noctes hiberno tempore longae
cessant, dum ueniat radiatum insigne diei.
*a*ut etiam, quia sic alternis partibus anni
tardius et citius consuerunt confluere ignes
qui faciunt solem certa de surgere parte.
—propterea fit uti uideantur dicere uerum.

DE LVNAE LVMINE

Luna potest solis radiis percussa nitere
inque dies magis <hinc> lumen conuertere nobis
ad speciem, quantum solis secedit ab orbi.
donique eum contra pleno bene lumine fulsit
atque oriens obitus eius super edita uidit;
inde minutatim retro quasi condere lumen
debet item, quanto propius iam solis ad ignem
labitur ex alia signorum parte per orbem;
ut faciunt, lunam qui fingunt esse pilai
consimilem cursusque uiam sub sole tenere.
—*e*st etiam quare proprio cum lumine possit
uoluier et uarias splendoris reddere formas.
*c*orpus enim licet esse aliud quod fertur et una
labitur omnimodis occursans officiensque
nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
*u*ersarique potest, globus ut, si forte, pilai
dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
*u*ersandoque globum uariantis edere formas,
donique eam partem, quaecumque est ignibus aucta,
ad speciem uertit nobis oculosque patentis;

704*705 *vulg.*
706 *vulg.* <id>

inde minutatim retro contorquet et aufert
luciferam partem glomeraminis atque pilai
(ut Babylonica Chaldaeum doctrina refutans
astrologorum artem contra conuincere tendit,
proinde quasi id fieri nequeat quod pugnat uterque
aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis).
—*d*enique cur nequeat semper noua luna creari
ordine formarum certo certisque figuris
inque dies priuos aborisci quaeque creata
atque alia illius reparari in parte locoque,
difficilest ratione docere et uincere uerbis,
ordine cum <quierint> tam certo multa creari.

DE ANNI TEMPORIBVS

*i*t uer et Venus, et Veneris praenuntius ante
pennatus graditur, zephyri uestigia propter
Flora quibus mater praespargens ante uiai
cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.
inde loci sequitur calor aridus et comes una
puluerulenta Ceres <et> etesia flabra aquilonum.
inde autumnus adit, graditur simul Euhius Euan.
inde aliae tempestates uentique secuntur,
altitonans Volturnus et auster fulmine pollens.
tandem bruma niues adfert pigrumque rigorem
reddit hiemps, sequitur crepitans hanc dentibus algor.
—quo minus est mirum si certo tempore luna
gignitur et certo deletur tempore rusus,
cum fieri possint tam certo tempore multa.

<DE ECLIPSI>

Solis item quoque defectus lunaeque latebras
pluribus e causis fieri tibi posse putandumst.

736 *vulg.* <possint>
747 redit *fort.* cedit

*n*am cur luna queat terram secludere solis
lumine et a terris altum caput obstruere ei,
obiciens caecum radiis ardentibus orbem;
tempore eodem aliut facere id non posse putetur
corpus quod cassum labatur lumine semper?
*s*olque suos etiam dimittere languidus ignis
tempore cur certo nequeat recreareque lumen,
cum loca praeteriit flammis infesta per auras,
quae faciunt ignis interstingui atque perire?
—*e*t cur terra queat lunam spoliare uicissim
lumine et oppressum solem super ipsa tenere,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;
tempore eodem aliut nequeat succurrere lunae
corpus uel supra solis perlabier orbem,
quod radios interrumpat lumenque profusum?
—et tamen ipsa suo si fulget luna nitore,
cur nequeat certa mundi languescere parte,
dum loca luminibus propriis inimica per exit,
menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras?

(Quod superest, quoniam magni per caerula mundi
qua fieri quicquid posset ratione resolui,

DE SOLIS ET LVNAE OFFECTIONE

solis uti uarios cursus lunaeque meatus
noscere possemus quae uis et causa cieret,
quoue modo <possent> offecto lumine obire
et neque opinantis tenebris obducere terras,
cum quasi coniuent et aperto lumine rursum
omnia conuisunt clara loca candida luce,

DE NOVITATE MVNDI ET DISPOSITIONE RERVM QVAE IN EO SVNT

*n*unc redeo ad mundi nouitatem et mollia terrae

753 possis

arua, nouo fetu quid primum in luminis oras
tollere et incertis credunt committere uentis.)

Principio genus herbarum uiridemque nitorem
terra dedit circum collis camposque per omnis,
florida fulserunt uiridanti prata colore,
arboribusque datumst uariis exinde per auras
crescendi magnum inmissis certamen habenis.
ut pluma atque pili primum saetaeque creantur
quadripedum membris et corpore pennipotentum.
*s*ic noua tum tellus herbas uirgultaque primum
sustulit, inde loci mortalia saecla creauit
multa modis multis uaria ratione coorta.
(nam neque de caelo cecidisse animalia possunt
nec terrestria de salsis exisse lacunis.
linquitur ut merito maternum nomen adepta
terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
*m*ultaque nunc etiam existunt animalia terris
imbribus et calido solis concreta uapore;
quo minus est mirum si tum sunt plura coorta
et maiora, noua tellure atque aethere adulta.)
—*p*rincipio genus alituum uariaeque uolucres
ova relinquebant, exclusae tempore uerno,
folliculos ut nunc teretis aestate cicadae
lincunt sponte sua uictum uitamque petentes.
*t*um tibi terra dedit primum mortalia saecla.
multus enim calor atque umor superabat in aruis.
hoc ubi quaeque loci regio oportuna dabatur,
crescebant uteri terram radicibus apti;
quos ubi tempore maturo patefecerat aestus

782 *vulg.* crerint *fort.* certarint credere
809 aestas *vulg.* aetas *fort.* auctus

infantum fugiens umorem aurasque petessens,
conuertebat ibi natura foramina terrae
et sucum uenis cogebat fundere apertis
consimilem lactis; sicut nunc femina quaeque
cum peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
impetus in mammas conuertitur ille alimenti.
terra cibum pueris, uestem uapor, herba cubile
praebebat multa et molli lanugine abundans.
—at nouitas mundi nec frigora dura ciebat
nec nimios aestus nec magnis uiribus auras.
omnia enim pariter crescunt et robora sumunt.

Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
terra tenet merito, quoniam genus ipsa creauit
humanum atque animal prope certo tempore fudit
omne quod in magnis bacchatur montibu' passim,
aeriasque simul uolucres uariantibu' formis.
*s*ed quia finem aliquam pariendi debet habere,
destitit, ut mulier spatio defessa uetusto.
—mutat enim mundi naturam totius aetas
ex alioque alius status excipere omnia debet,
nec manet ulla sui similis res: omnia migrant,
omnia commutat natura et uertere cogit.
*n*amque aliut putrescit et aeuo debile languet,
porro aliut <pul>crescit et <e> contemptibus exit.
—sic igitur mundi naturam totius aetas
mutat et ex alio terram status excipit alter;
quod potuit queat ut, possit quod non tulit ante.
Multaque tum tellus etiam portenta creare
conatast mira facie membrisque coorta,

823 *fort.* provecto
833 *vulg.* clarescit
836 potuit nequeat

androgynem, interutrasque nec utrum, utrimque remotum,
orba pedum partim, manuum uiduata uicissim,
muta sine ore etiam, sine uoltu caeca reperta,
uinctaque membrorum per totum corpus adhaesu,
nec facere ut possent quicquam nec cedere quoquam
nec uitare malum nec sumere quod foret usus.
*c*etera de genere hoc monstra ac portenta creabat,
—nequiquam, quoniam natura absterruit auctum
nec potuere cupitum aetatis tangere florem
nec reperire cibum nec iungi per Veneris res.
*m*ulta uidemus enim rebus concurrere debere
ut propagando possint procudere saecla;
pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
semina qua possint membris manare remissis;
feminaque ut maribus coniungi possit, habere
mutua qui mutent inter se gaudia uterque.
—Multaque tum interiisse animantum saecla necessest
nec potuisse propagando procudere prolem.
(nam quaecumque uides uesci uitalibus auris,
aut dolus aut uirtus aut denique mobilitas est
ex ineunte aeuo genus id tuta<ta> reseruans.)
—*m*ultaque sunt, nobis ex utilitate sua quae
commendata manent, tutelae tradita nostrae.
*p*rincipio genus acre leonum saeuaque saecla
tutatast uirtus, uolpes dolus et fuga cervos.
at leuisomna canum fido cum pectore corda
et genus omne quod est ueterino semine partum
lanigeraeque simul pecudes et bucera saecla
omnia sunt hominum tutelae tradita, Memmi.
(nam cupide fugere feras pacemque secuta

839 *vulg.* androgynum
841 multa
852 *vulg.* remissa

sunt et larga suo sine pabula parta labore,
quae damus utilitatis eorum praemia causa.)
*a*t quis nil horum tribuit natura, nec ipsa
sponte sua possent ut uiuere nec dare nobis
utilitatem aliquam quare pateremur eorum
praesidio nostro pasci genus esseque tutum,
scilicet haec aliis praedae lucroque iacebant
indupedita suis fatalibus omnia uinclis,
donec ad interitum genus id natura redegit.

DE CENTAVRIS

Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in ullo
esse queunt duplici natura et corpore bino,
ex alienigenis membris compacta potestas,
hinc illinc par uis ut sat par esse potissit.
id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
*p*rincipio circum tribus actis impiger annis
floret ecus, puer hautquaquam; nam saepe etiam nunc
ubera mammarum in somnis laetantia quaeret.
post ubi ecum ualidae uires aetate senecta
membraque deficiunt fugienti languida uita,
tum demum puerili aeuo florente iuuentas
sufficit et molli uestit lanugine malas.
—ne forte ex homine et ueterino semine equorum
confieri credas Centauros posse neque esse,

DE SCYLLA

aut rabidis canibus succinctas semimarinis
corporibus Scyllas et cetera de genere horum,
inter se quorum discordia membra uidemus;
*q*uae neque florescunt pariter nec robora sumunt
corporibus neque proficiunt aetate senecta

881 ut non sit pars
885 *vulg.* lactantia
888 *vulg.* pueris
889 officit *vulg.* occipit
896 *vulg.* proiciunt

nec simili Venere ardescunt nec moribus unis
conueniunt neque sunt eadem iucunda per artus.
—quippe uidere licet pinguescere saepe cicuta
barbigeras pecudes, homini quae est acre uenenum.

DE CHIMAERA

—*f*lamma quidem <uero> cum corpora fulua leonum
tam soleat torrere atque urere quam genus omne
uisceris in terris quodcumque et sanguinis extet,
qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
(prima leo, postrema draco, media ipsa) Chimaera
ore foras acrem flaret de corpore flammam?
—quare etiam tellure noua caeloque recenti
talia qui fingit potuisse animalia gigni,
nixus in hoc uno nouitatis nomine inani,
multa licet simili ratione effutiat ore,
aurea tum dicat per terras flumina uolgo
fluxisse et gemmis florere arbusta suesse
aut hominem tanto membrorum esse impete natum,
trans maria alta pedum nisus ut ponere posset
et manibus totum circum se uertere caelum.

NON POTVISSE CHIMAERAM ET SCYLLAM
ET SIMILIA EORVM GIGNI

*n*am quod multa fuere in terris semina rerum
tempore quo primum tellus animalia fudit,
nil tamen est signi mixtas potuisse creari
inter se pecudes compactaque membra animantum,
propterea quia quae de terris nunc quoque abundant
herbarum genera ac fruges arbustaque laeta
non tamen inter se possunt complexa creari,
sed si<bi> quaeque suo ritu procedit et omnes
foedere naturae certo discrimina seruant.

923 *alii alia*

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
durius, ut decuit, tellus quod dura creasset,
et maioribus et solidis magis ossibus intus
fundatum, ualidis aptum per uiscera neruis,
nec facile ex aestu nec frigore quod caperetur
nec nouitate cibi nec labi corporis ulla.
—*m*ultaque per caelum solis uoluentia lustra
uolgiuago uitam tractabant more ferarum.
*n*ec robustus erat curui moderator aratri
quisquam, nec scibat ferro molirier arua
nec noua defodere in terram uirgulta neque altis
arboribus ueteres decidere falcibu' ramos.
*q*uod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
sponte sua, satis id placabat pectora donum.
glandiferas inter curabant corpora quercus
plerumque; et quae nunc hiberno tempore cernis
arbita puniceo fieri matura colore,
plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
*m*ultaque praeterea nouitas tum florida mundi
pabula dura tulit, miseris mortalibus ampla.
*a*t sedare sitim fluuii fontesque uocabant,
ut nunc montibus e magnis decursus aquai
claricitat late sitientia saecla ferarum.
*d*enique nota uagi siluestria templa tenebant
nympharum, quibus e scibant umori' fluenta
lubrica proluuie larga lauere umida saxa,
umida saxa, super uiridi stillantia musco,
et partim plano scatere atque erumpere campo.
*n*ecdum res igni scibant tractare neque uti

925 *vulg.* At
947 *vulg.* claru'citat

pellibus et spoliis corpus uestire ferarum,
sed nemora atque cauos montis siluasque colebant 955
et frutices inter condebant squalida membra
uerbera uentorum uitare imbrisque coacti.
*n*ec commune bonum poterant spectare neque ullis
moribus inter se scibant nec legibus uti.
quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat 960
sponte sua sibi quisque ualere et uiuere doctus.
*e*t Venus in siluis iungebat corpora amantum;
conciliabat enim uel mutua quamque cupido
uel uiolenta uiri uis atque inpensa libido
uel pretium, glandes atque arbita uel pira lecta. 965
*e*t manuum mira freti uirtute pedumque
consectabantur silvestria saecla ferarum
missilibus saxis et magno pondere clauae; 975
multaque uincebant, uitabant pauca latebris; 968
*s*aetigerisque pares subus siluestria membra
nuda <da>bant terrae nocturno tempore capti, 970
circum se foliis ac frondibus inuoluentes.
—*n*ec plangore diem magno solemque per agros
quaerebant pauidi palantes noctis in umbris,
sed taciti respectabant somnoque sepulti, 974
dum rosea face sol inferret lumina caelo.
a paruis quod enim consuerant cernere semper
alterno tenebras et lucem tempore gigni,
non erat ut fieri posset mirarier umquam
nec diffidere ne terras aeterna teneret 980
nox in perpetuum detracto lumine solis.
*s*ed magis illud erat curae, quod saecla ferarum
infestam miseris faciebant saepe quietem.
eiectique domo fugiebant saxea tecta
spumigeri suis aduentu ualidique leonis 985

atque intempesta cedebant nocte pauentes
hospitibus saeuis instrata cubilia fronde.
    Nec nimio tum plus quam nunc mortalia saecla
dulcia linquebant lamentis lumina uitae.
*u*nus enim tum quisque magis deprensus eorum
pabula uiua feris praebebat, dentibus haustus,
et nemora ac montis gemitu siluasque replebat
uiua uidens uiuo sepeliri uiscera busto.
*a*t quos effugium seruarat corpore adeso,
posterius tremulas super ulcera tetra tenentes
palmas horriferis accibant uocibus Orcum,
donique eos uita priuarant uermina saeua
expertis opis, ignaros quid uolnera uellent.
*a*t non multa uirum sub signis milia ducta
una dies dabat exitio nec turbida ponti
aequora lidebant nauis ad saxa uirosque.
nec temere in cassum frustra mare saepe coortum
saeuibat leuiterque minas ponebat inanis,
nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
subdola pellicere in fraudem ridentibus undis.
improba nauigii ratio tum caeca iacebat.
*t*um penuria deinde cibi languentia leto
membra dabat, contra nunc rerum copia mersat.
illi prudentes ipsi sibi saepe uenenum
uergebant, nunc dant <uinum> sollertius ipsi.

    Inde casas postquam ac pellis ignemque pararunt.
—*e*t mulier coniuncta uiro concessit in unum
† cognita sunt prolemque ex se uidere creatam,
tum genus humanum primum mollescere coepit.

989 *fort.* languentis
1002 *vulg.* hic
1009 *vulg.* inprudentes
1010 *vulg.* <aliis>
1013 *fort.* congressum

ignis enim curauit ut alsia corpora frigus
non ita iam possent caeli sub tegmine ferre,
et Venus imminuit uiris puerique parentum
blanditiis facile ingenium fregere superbum.
—tunc et amicitiem coeperunt iungere auentes
finitimi inter se nec laedere nec uiolare,
et pueros commendarunt muliebreque saeclum,
uocibus et gestu cum balbe significarent
imbecillorum esse aecum misererier omnis.
nec tamen omnimodis poterat concordia gigni,
sed bona magnaque pars seruabat foedera caste;
aut genus humanum iam tum foret omne peremptum
nec potuisset adhuc perducere saecla propago.
At uarios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa uidetur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstret.
—sentit enim uis quisque suas quod possit abuti.
cornua nata prius uitulo quam frontibus extent,
illis iratus petit atque infestus inurget.
at catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus iam tum morsuque repugnant,
uix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
alituum porro genus alis omne uidemus
fidere et a pinnis tremulum petere auxiliatum.
—proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse uocabula prima,
desiperest. nam cur hic posset cuncta notare

1020 *vulg.* violari
1032 *vulg.* monstrent
1033 *vulg.* quoad
1038 *fort.* prope iam

uocibus et uarios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur?
praeterea si non alii quoque uocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid uellet facere ut sciret animoque uideret?
cogere item pluris unus uictosque domare
non poterat, rerum ut perdiscere nomina uellent;
nec ratione docere ulla suadereque surdis,
quid sit opus facto, facilest; neque enim paterentur
nec ratione ulla sibi ferrent amplius auris
uocis inauditos sonitus obtundere frustra.
postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui uox et lingua uigeret,
pro uario sensu uaria res uoce notaret?
cum pecudes mutae, cum denique saecla ferarum
dissimilis soleant uoces uariasque ciere,
cum metus aut dolor est et cum iam gaudia gliscunt.
—quippe etenim <id> licet in rebus cognoscere apertis.
inritata canum cum primum magna Molossum
mollia ricta fremunt duros nudantia dentes,
longe alio sonitu rabie <re>stricta minantur,
et cum iam latrant et uocibus omnia complent.
at catulos blande cum lingua lambere temptant
aut ubi eos lactant pedibus morsuque petentes
suspensis teneros imitantur dentibus haustus,
longe alio pacto gannitu uocis adulant,
et cum deserti baubantur in aedibus aut cum
plorantis fugiunt summisso corpore plagas.
denique non hinnitus item differre uidetur,

1062 *vulg.* etenim licet id rebus
1065 *fort.* <vox> . . . minatur
1067 *vulg.* et *fort.* aut

inter equas ubi equos florenti aetate iuuencus
pinnigeri saeuit calcaribus ictus amoris
et fremitum patulis sub naribus edit ad arma,
et cum sic alias concussis artibus hinnit?
*p*ostremo genus alituum uariaeque uolucres,
(accipitres atque ossifragae mergique marinis
fluctibus in salso uictum uitamque petentes)
longe alias alio iaciunt in tempore uoces,
et quom de uictu certant praeda atque repugnant.
et partim mutant cum tempestatibus una
raucisonos cantus, cornicum ut saecla uetusta
coruorumque gregis ubi aquam dicuntur et imbris
poscere et interdum uentos aurasque uocare.
—ergo si uarii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, uarias emittere uoces,
quanto mortalis magis aecum est tum potuisse
dissimilis alia atque alia res uoce notare!

Illud in his rebus tacitus ne forte requiras,
fulmen detulit in terram mortalibus ignem
primitus, inde omnis flammarum diditur ardor.
*m*ulta uidemus enim caelestibus insita flammis
fulgere, cum caeli donauit plaga uapore.
*e*t ramosa tamen cum uentis pulsa uacillans
aestuat in ramos incumbens arboris arbor,
exprimitur ualidis extritus uiribus ignis,
emicat interdum flammai feruidus ardor,
mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.
quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem.
*i*nde cibum coquere ac flammae mollire uapore

1076 *vulg.* ubi
1082 praedataque *vulg.* praedaque
1094 *vulg.* incita
1099 *vulg.* et micat

sol docuit, quoniam mitescere multa uidebant
uerberibus radiorum atque aestu uicta per agros.
Inque dies magis hi uictum uitamque priorem
commutare nouis monstrabant rebus et igni,
ingenio qui praestabant et corde uigebant.
Condere coeperunt urbis arcemque locare
praesidium reges ipsi sibi perfugiumque,
et pecus atque agros diuisere atque dedere
pro facie cuiusque et uiribus ingenioque;
(nam facies multum ualuit uiresque uigebant).
*p*osterius res inuentast aurumque repertum,
quod facile et ualidis et pulchris dempsit honorem;
(diuitioris enim sectam plerumque secuntur
quamlubet et fortes et pulchro corpore creti.
*q*uod siquis uera uitam ratione gubernet,
diuitiae grandes homini sunt uiuere parce
aequo animo; neque enim est umquam penuria parui).
*a*t claros homines uoluerunt se atque potentes,
ut fundamento stabili fortuna maneret
et placidam possent, opulenti, degere uitam,
—nequiquam, quoniam ad summum succedere honorem
certantes iter infestum fecere uiai,
et tamen e summo, quasi fulmen, deicit ictos
inuidia interdum contemptim in Tartara taetra;
(inuidia quoniam, ceu fulmine, summa uaporant
plerumque et quae sunt aliis magis edita cumque;
ut satius multo iam sit parere quietum
quam regere imperio res uelle et regna tenere).
—*p*roinde sine incassum defessi sanguine sudent,
angustum per iter luctantes ambitionis;

1105 in *fort.* mage sic
1106 *fort.* ipsi

quandoquidem sapiunt alieno ex ore petuntque
res ex auditis potius quam sensibus ipsis,
nec magis id nunc est neque erit mox quam fuit ante.
—Ergo regibus occisis subuersa iacebat
pristina maiestas soliorum et sceptra superba,
et capitis summi praeclarum insigne cruentum
sub pedibus uolgi magnum lugebat honorem;
(nam cupide conculcatur nimis ante metutum).
—res itaque ad summam faecem turbasque redibat,
imperium sibi cum ac summatum quisque petebat.
*i*nde magistratum partim docuere creare
iuraque constituere, ut uellent legibus uti.
(nam genus humanum, defessum ui colere aeuom,
ex inimicitiis languebat; quo magis ipsum
sponte sua cecidit sub leges artaque iura.)
*a*crius ex ira quod enim se quisque parabat
ulcisci quam nunc concessumst legibus aequis,
hanc ob rem est homines pertaesum ui colere aeuom.
—*i*nde metus maculat poenarum praemia uitae.
circumretit enim uis atque iniuria quemque
atque, unde exortast, ad eum plerumque reuertit,
nec facilest placidam ac pacatam degere uitam
qui uiolat factis communia foedera pacis.
*e*tsi fallit enim diuom genus humanumque,
perpetuo tamen id fore clam diffidere debet;
quippe ubi se multi per somnia saepe loquentes
aut morbo delirantes protraxe ferantur
et celata <tot> in medium et peccata dedisse.

QVOMODO HOMINIBVS INNATA SIT DEORVM OPINIO

Nunc quae causa deum per magnas numina gentis
peruolgarit et ararum compleuerit urbis

1160 *vulg.* <diu>

suscipiendaque curarit sollemnia sacra,
quae nunc in magnis florent sacra rebu' locisque,
unde etiam nunc est mortalibus insitus horror
qui delubra deum noua toto suscitat orbi
terrarum et festis cogit celebrare diebus,
non ita difficilest rationem reddere uerbis.
—*q*uippe etenim iam tum diuom mortalia saecla
egregias animo facies uigilante uidebant
et magis in somnis mirando corporis auctu.
*h*is igitur sensum tribuebant propterea quod
membra mouere uidebantur uocesque superbas
mittere pro facie praeclara et uiribus amplis.
*a*eternamque dabant uitam, quia semper eorum
subpeditabatur facies et forma manebat,
et tamen omnino quod tantis uiribus auctos
non temere ulla ui conuinci posse putabant.
*f*ortunisque ideo longe praestare putabant,
quod mortis timor haut quemquam uexaret eorum,
et simul in somnis quia multa et mira uidebant
efficere et nullum capere ipsos inde laborem.
—*p*raeterea caeli rationes ordine certo
et uaria annorum cernebant tempora uerti
nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
ergo perfugium sibi habebant omnia diuis
tradere et illorum nutu facere omnia flecti.
*i*n caeloque deum sedes et templa locarunt,
per caelum uolui quia nox et luna uidetur,
luna dies et nox et noctis signa seuera
noctiuagaeque faces caeli flammaeque uolantes,
nubila sol imbres nix uenti fulmina grando

1164 *fort.* florent templisque
1190 *fort.* quies
1192 *fort.* nubila hiemps

et rapidi fremitus et murmura magna minarum.
—O genus infelix humanum, talia diuis
cum tribuit facta atque iras adiunxit acerbas!
quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
uolnera, quas lacrimas peperere minoribu' nostris!
*n*ec pietas ullast uelatum saepe uideri
uertier ad lapidem atque omnis accedere ad aras
nec procumbere humi prostratum et pandere palmas
ante deum delubra nec aras sanguine multo
spargere quadrupedum nec uotis nectere uota,
sed mage pacata posse omnia mente tueri.
—*n*am cum suspicimus magni caelestia mundi
templa, super stellisque micantibus aethera fixum,
et uenit in mentem solis lunaeque uiarum,
tunc aliis oppressa malis in pectora cura
illa quoque expergefactum caput erigere infit,
nequae forte deum nobis inmensa potestas
sit, uario motu quae candida sidera uerset.
(temptat enim dubiam mentem rationis egestas,
ecquaenam fuerit mundi genitalis origo,
et simul ecquae sit finis quoad moenia mundi
et taciti motus hunc possint ferre laborem,
an diuinitus aeterna donata salute
perpetuo possint aeui labentia tractu
inmensi ualidas aeui contemnere uiris.)
—*p*raeterea cui non animus formidine diuom
contrahitur, cui non correpunt membra pauore,
fulminis horribili cum plaga torrida tellus
contremit et magnum percurrunt murmura caelum?
non populi gentesque tremunt, regesque superbi
corripiunt divom percussi membra timore,

1214 *vulg.* sollicititi

ne quod ob admissum foede dictumue superbe
poenarum graue sit soluendi tempus adauctum?
*s*umma etiam cum uis uiolenti per mare uenti
induperatorem classis super aequora uerrit
cum ualidis pariter legionibus atque elephantis,
non diuom pacem uotis adit ac prece quaesit
uentorum pauidus paces animasque secundas,
—nequiquam, quoniam uiolento turbine saepe
correptus nihilo fertur minus ad uada leti?
(usque adeo res humanas uis abdita quaedam
opterit et pulchros fascis saeuasque secures
proculcare ac ludibrio sibi habere uidetur.)
*d*enique sub pedibus tellus cum tota uacillat
concussaeque cadunt urbes dubiaeque minantur,
quid mirum si se temnunt mortalia saecla
atque potestatis magnas mirasque relinqunt
in rebus uiris diuom, quae cuncta gubernent?

QVEMADMODVM AVRVM ARGENTVM PLVMBVM REPERTVM SIT

Quod superest, aes atque aurum ferrumque repertumst
et simul argenti pondus plumbique potestas,
ignis ubi ingentis siluas ardore cremarat
montibus in magnis, seu caelo fulmine misso,
siue quod inter se bellum siluestre gerentes
hostibus intulerant ignem formidinis ergo,
siue quod inducti terrae bonitate uolebant
pandere agros pinguis et pascua reddere rura,
siue feras interficere et ditescere praeda.
(nam fouea atque igni prius est uenarier ortum
quam saepire plagis saltum canibusque ciere.)

1224 *vulg.* nequid
1225 *alii alia*
1241 superest aeque
1244 *vulg.* caeli

quidquid id est, quacumque e causa flammeus ardor
horribili sonitu siluas exederat altis
ab radicibus et terram percoxerat igni,
manabat uenis feruentibus in loca terrae
concaua conueniens argenti riuus et auri,
aeris item et plumbi. quae cum concreta uidebant
posterius claro in terris splendere colore,
tollebant nitido capti leuique lepore
et simili formata uidebant esse figura
atque lacunarum fuerant uestigia cuique.
tum penetrabat eos posse haec liquefacta calore
quamlibet in formam et faciem decurrere rerum
et prorsum quamuis in acuta ac tenuia posse
mucronum duci fastigia procudendo,
ut sibi tela parent, siluasque ut caedere possint
materiemque dolare et leuia radere tigna
et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
—nec minus argento facere haec auroque parabant
quam ualidi primum uiolentis uiribus aeris,
—nequiquam, quoniam cedebat uicta potestas,
nec poterant pariter durum sufferre laborem.
nam fuit in pretio magis <aes> aurumque iacebat
propter inutilitatem hebeti mucrone retusum.
nunc iacet aes, aurum in summum successit honorem.
—sic uoluenda aetas commutat tempora rerum:
quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
porro aliut succedit et <e> contemptibus exit
inque dies magis adpetitur floretque repertum
laudibus et miro est mortalis inter honore.

1258 terras *vulg.* terra
1267 dolaret levare ac radere *fort.* dolare ac levare arida
1273 *vulg.* tum

QVEMADMODVM FERRVM INVENTVM SIT

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
sit facilest ipsi per te cognoscere, Memmi.
Arma antiqua manus ungues dentesque fuerunt
et lapides et item siluarum fragmina rami,
et flamma atque ignes, postquam sunt cognita primum.
posterius ferri uis est aerisque reperta.
et prior aeris erat quam ferri cognitus usus,
quo facilis magis est natura et copia maior.
aere solum terrae tractabant, aereque belli
miscebant fluctus et uulnera uasta serebant
et pecus atque agros adimebant; (nam facile ollis
omnia cedebant armatis nuda et inerma).
inde minutatim processit ferreus ensis
uersaque in obprobrium species est falcis ahenae,
et ferro coepere solum proscindere terrae
exaequataque sunt creperi certamina belli.
et prius est armatum in equi conscendere costas
et moderarier hunc frenis dextraque uigere
quam biiugo curru belli temptare pericla.
et biiugos prius est quam bis coniungere binos
et quam falciferos armatum escendere currus.
inde boues lucas turrito corpore, tetras,
anguimanus, belli docuerunt uolnera Poeni
sufferre et magnas Martis turbare cateruas.
—sic alit ex alio peperit discordia tristis,
horribile humanis quod gentibus esset in armis,
inque dies belli terroribus addidit augmen.
—Temptarunt etiam tauros in moenere belli
expertique sues saeuos sunt mittere in hostis.
et ualidos partim prae se misere leones

1300 biiugo

cum doctoribus armatis saeuisque magistris
qui moderarier his possent uinclisque tenere,
—nequiquam, quoniam permixta caede calentes
turbabant saeui nullo discrimine turmas,
terrificas capitum quatientis undique cristas,
nec poterant equites fremitu perterrita equorum
pectora mulcere et frenis conuertere in hostis.
inritata leae iaciebant corpora saltu
undique et aduersum uenientibus ora petebant
et nec opinantis a tergo deripiebant
deplexaeque dabant in terram uolnere uictos,
morsibus adfixae ualidis atque unguibus uncis.
iactabantque suos tauri pedibusque terebant
et latera ac uentres hauribant supter equorum
cornibus et terram minitanti mente ruebant.
et ualidis socios caedebant dentibus apri
tela infracta suo tinguentes sanguine saeui,
in se fracta suo tinguentes sanguine tela,
permixtasque dabant equitum peditumque ruinas.
nam transuersa feros exibant dentis adactus
iumenta aut pedibus uentos erecta petebant,
—nequiquam, quoniam ab neruis succisa uideres
concidere atque graui terram consternere casu.
siquos ante domi domitos satis esse putabant,
efferuescere cernebant in rebus agundis
uolneribus clamore fuga terrore tumultu,
nec poterant ullam partem redducere eorum;
diffugiebat enim uarium genus omne ferarum;
ut nunc saepe boues lucae ferro male mactae
diffugiunt, fera facta suis cum multa dedere.
(si fuit ut facerent: sed uix adducor ut ante

1325 *vulg.* fronte *fort.* mento minitante

non quierint animo praesentire atque uidere
quam commune malum fieret foedumque, futurum;
—et magis id possis factum contendere in omni,
in uariis mundis uaria ratione creatis,
quam certo atque uno terrarum quolibet orbi.)
sed facere id non tam uincendi spe uoluerunt,
quam dare quod gemerent hostes, ipsique perire,
qui numero diffidebant armisque uacabant.

Nexilis ante fuit uestis quam textile tegmen.
textile post ferrumst, quia ferro tela paratur,
nec ratione alia possunt tam leuia gigni
insilia ac fusi radii scapique sonantes.
et facere ante uiros lanam natura coegit
quam muliebre genus (nam longe praestat in arte
et sollertius est multo genus omne uirile),
agricolae donec uitio uertere seueri;
ut muliebribus id manibus concedere uellent
atque ipsi pariter durum sufferre laborem,
atque opere in duro durarent membra manusque.

At specimen sationis et insitionis origo
ipsa fuit rerum primum natura creatrix,
arboribus quoniam bacae glandesque caducae
tempestiua dabant pullorum examina supter;
unde etiam libitumst stirpis committere ramis
et noua defodere in terram uirgulta per agros.
inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
temptabant fructusque feros mansuescere terra
cernebant indulgendo blandeque colendo.
inque dies magis in montem succedere siluas
cogebant infraque locum concedere cultis,
prata lacus riuos segetes uinetaque laeta

1368 *vulg.* terram

collibus et campis ut haberent, atque olearum
caerula distinguens inter plaga currere posset
per tumulos et conuallis camposque profusa;
(ut nunc esse uides uario distincta lepore
omnia, quae pomis intersita dulcibus ornant
arbustisque tenent felicibus opsita circum).

At liquidas auium uoces imitarier ore
ante fuit multo quam leuia carmina cantu
concelebrare homines possent aurisque iuuare.
et zephyri, caua per calamorum, sibila primum
agrestis docuere cauas inflare cicutas.
*i*nde minutatim dulcis didicere querellas,
tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
auia per nemora ac siluas saltusque reperta,
per loca pastorum deserta atque otia dia.
[sic unumquicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis eruit oras]
—haec animos ollis mulcebant atque iuuabant
cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
*s*aepe itaque inter se prostrati in gramine molli
propter aquae riuom sub ramis arboris altae
non magnis opibus iucunde corpora habebant,
praesertim cum tempestas ridebat et anni
tempora pingebant uiridantis floribus herbas.
tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
consuerant (agrestis enim tum musa uigebat);
*t*um caput atque umeros plexis redimire coronis
floribus et foliis lasciuia laeta monebat,
atque extra numerum procedere membra mouentes
duriter et duro terram pede pellere matrem;
unde oriebantur risus dulcesque cachinni,

1386 *fort.* repleta

omnia quod noua tum magis haec et mira uigebant.
—*e*t uigilantibus hinc aderant solacia somno
ducere multimodis uoces et flectere cantus
et supera calamos unco percurrere labro.
—unde etiam uigiles nunc haec accepta tuentur
et numerum seruare genus didicere, neque hilo
maiorem interea capiunt dulcedini' fructum
quam siluestre genus capiebat terrigenarum.
(nam quod adest praesto, nisi quid cognouimus ante
suauius, in primis placet et pollere uidetur,
posteriorque fere melior res illa reperta
perdit et immutat sensus ad pristina quaeque.)
*s*ic odium coepit glandis, sic illa relicta
strata cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
—*p*ellis item cecidit uestis contempta ferinae;
quam reor inuidia·tali tunc esse repertam,
ut letum insidiis qui gessit primus obiret,
et tamen inter eos distractam sanguine multo
disperiisse neque in fructum conuertere quisse.
*t*unc igitur pelles, nunc aurum et purpura curis
excercent hominum uitam belloque fatigant;
quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit.
*f*rigus enim nudos sine pellibus excruciabat
terrigenas; at nos nil laedit ueste carere
purpurea atque auro signisque ingentibus apta,
dum plebeia tamen sit quae defendere possit.
—ergo hominum genus in cassum frustraque laborat
semper et <in> curis consumit inanibus aeuom,
*n*imirum quia non cognouit quae sit habendi
finis et omnino quoad crescat uera uoluptas.

1409 *alii alia*
1428 *fort.* exstantibus

idque minutatim uitam prouexit in altum
et belli magnos commouit funditus aestus.
At uigiles mundi magnum uersatile templum
sol et luna suo lustrantes lumine circum
perdocuere homines annorum tempora uerti
et certa ratione geri rem atque ordine certo.
Iam ualidis saepti degebant turribus aeuom
et diuisa colebatur discretaque tellus.
*t*um mare ueliuolis florebat <nauibus atque>
auxilia ac socios iam pacto foedere habebant,
carminibus cum res gestas coepere poetae
tradere; nec multo priu' sunt elementa reperta.
—propterea quid sit prius actum respicere aetas
nostra nequit, nisi qua ratio uestigia monstrat.

Nauigia atque agri culturas moenia leges
arma uias uestes <et> cetera de genere horum,
praemia, delicias quoque uitae funditus omnis,
carmina picturas, et daedala signa polire,
usus et impigrae simul experientia mentis
paulatim docuit pedetemtim progredientis.
—sic unumquicquid paulatim protrahit aetas
in medium ratioque in luminis erigit oras.
namque alid ex alio clarescere corde uidebant,
artibus ad summum donec uenere cacumen.

1442 *vulg.* iam
1451 polito *fort.* dolanda

T. LVCRETI CARI

DE RERVM NATVRA

Liber Sextvs

Primae frugiparos fetus mortalibus aegris
dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae
et recreauerunt uitam legesque rogarunt,
et primae dederunt solacia dulcia uitae,
cum genuere uirum tali cum corde repertum,
omnia ueridico qui quondam ex ore profudit;
cuius et extincti propter diuina reperta
diuolgata uetus iam ad caelum gloria fertur.
nam cum uidit hic ad uictum quae flagitat usus
omnia iam ferme mortalibus esse parata
et, proquam possent, uitam consistere tutam,
diuitiis homines et honore et laude potentis
adfluere atque bona gnatorum excellere fama,
nec minus esse domi cuiquam tamen anxia corda,
atque animi ingratis uitam uexare querellis
pausa atque infestis cogei saeuire querellis,
intellegit ibi uitium uas efficere ipsum
omniaque illius uitio corrumpier intus
quae conlata foris et commoda cumque uenirent;
partim quod fluxum pertusumque esse uidebat,
ut nulla posset ratione explerier umquam;
partim quod taetro quasi conspurcare sapore

11 *vulg.* posset
14 cordi *fort.* cordis
15 *vulg.* <sine ulla>
16 *fort.* causam

omnia cernebat, quaecumque receperat, intus.
ueridicis igitur purgauit pectora dictis
et finem statuit cuppedinis atque timoris
exposuitque bonum summum quo tendimus omnes
quid foret, atque uiam monstrauit, tramite paruo
qua possemus ad id recta contendere cursu,
quidue mali foret in rebus mortalibu' passim,
quod fieret naturali uarieque uolaret
seu casu seu ui, quod sic natura parasset,
et quibus e portis occurri cuique deceret,
et genus humanum frustra plerumque probauit
uoluere curarum tristis in pectore fluctus.
nam ueluti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
interdum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pauitant finguntque futura.
—hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest
non radii solis nec lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.
—quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

Et quoniam docui mundi mortalia templa
esse <et> natiuo consistere corpore caelum,
et quaequomque in eo fiunt fierique necessest,
pleraque dissolui, quae restant percipe porro,
quondoquidem semel insignem conscendere currum
[QVI PROCVRATIONEM DIS ATTRIBVIT MVNDI SIBI IPSVM DE DIS IMMORTALIBVS SOLLICITVDINES CONSTITVERE]
uentorum exirtant, placentur omnia rursum
quae fuerint sint placato conuersa fauore.

28 *vulg.* recto
45–49 *nondum sanatus*

Cetera quae fieri in terris caeloque tuentur
mortales, pauidis cum pendent mentibu' saepe,
et faciunt animos humilis formidine diuom
depressosque premunt ad terram propterea quod
ignorantia causarum conferre deorum
cogit ad imperium res et concedere regnum.
[quorum operum causas nulla ratione uidere
possunt ac fieri diuino numine rentur]
*n*am bene qui didicere deos securum agere aeuom,
si tamen interea mirantur qua ratione
quaeque geri possint, praesertim rebus in illis
quae supera caput aetheriis cernuntur in oris,
rursus in antiquas referuntur religionis
et dominos acris adsciscunt, omnia posse
quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
quid nequeat, finita potestas denique cuique
quanam sit ratione atque alte terminus haerens;
—quo magis errantes caeca ratione feruntur.
*q*uae nisi respuis ex animo longeque remittis
dis indigna putare alienaque pacis eorum,
delibata deum per te tibi numina sancta
saepe oberunt; non quo uiolari summa deum uis
possit, ut ex ira poenas petere inbibat acris,
sed quia tute tibi placida cum pace quietos
constitues magnos irarum uoluere fluctus,
nec delubra deum placido cum pectore adibis,
nec de corpore quae sancto simulacra feruntur
in mentes hominum diuinae nuntia formae,
suscipere haec animi tranquilla pace ualebis.
—inde uidere licet qualis iam uita sequatur.

66 rationi
71 oderunt

—*q*uam quidem ut a nobis ratio uerissima longe
reiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
multa tamen restant et sunt ornanda politis
uersibus; est ratio caeli <fremitu>sque tenenda,
sunt tempestates et fulmina clara canenda,
quid faciant et qua de causa cumque ferantur;
ne trepides caeli diuisis partibus amens,
unde uolans ignis peruenerit aut in utram se
uerterit hinc partim, quo pacto per loca saepta
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
(quorum operum causas nulla ratione uidere
possunt ac fieri diuino numine rentur.)
*t*u mihi supremae praescribta ad candida calcis
currenti spatium praemonstra, callida musa
Calliope, requies hominum diuomque uoluptas,
te duce ut insigni capiam cum laude coronam.

DE TONITRV

Principio tonitru quatiuntur caerula caeli
propterea quia concurrunt sublime uolantes
aetheriae nubes contra pugnantibu' uentis.
*n*ec fit enim sonitus caeli de parte serena,
uerum ubicumque magis denso sunt agmine nubes,
tam magis hinc magno fremitus fit murmure saepe.
*p*raeterea neque tam condenso corpore nubes
esse queunt quam sunt lapides ac ligna, neque autem
tam tenues quam sunt nebulae fumique uolantes;
nam cadere aut bruto deberent pondere pressae
ut lapides, aut ut fumus constare nequirent

83 *vulg.* speciesque
103 pepides ac iigna *fort.* petrae lapidesque

nec cohibere niues gelidas et grandinis imbris.
*d*ant etiam sonitum patuli super aequora mundi,
carbasus ut condam magnis intenta theatris
dat crepitum malos inter iactata trabesque,
interdum perscissa furit petulantibus auris
et fragilis <sonitus> chartarum commeditatur.
(id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
aut ubi suspensam uestem chartasque uolantis
uerberibus uenti uersant planguntque per auras.)
*f*it quoque enim interdum <ut> non tam concurrere nubes
frontibus aduersis possint quam de latere ire
diuerso motu radentes corpora tractim,
aridus unde auris terget sonus ille diuque
ducitur, exierunt donec regionibus artis.

Hoc etiam pacto tonitru concussa uidentur
omnia saepe graui tremere et diuolsa repente
maxima dissiluisse capacis moenia mundi,
cum subito ualidi uenti conlecta procella
nubibus intorsit sese conclusaque ibidem
turbine uersanti magis ac magis undique nubem
cogit uti fiat spisso caua corpore circum,
post ubi conminuit uis eius et impetus acer,
tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
—nec mirum, cum plena animae uensicula parua
saepe ita dat magnum sonitum displosa repente.

Est etiam ratio, cum uenti nubila perflant,
ut sonitus faciant. *e*tenim ramosa uidemus
nubila saepe modis multis atque aspera ferri;
scilicet ut, crebram siluam cum flamina cauri
perflant, dant sonitum frondes ramique fragorem.

128. *fort.* communit   uiss *fort.* vis se
129 *vulg.* scissa

*f*it quoque ut interdum ualidi uis incita uenti
perscindat nubem perfringens impete recto.
—nam quid possit ibi flatus manifesta docet res,
hic, ubi lenior est, in terra cum tamen alta
arbusta euoluens radicibus haurit ab imis.
*s*unt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
dant in frangendo grauiter; quod item fit in altis
fluminibus magnoque mari, cum frangitur aestus.
*f*it quoque, ubi e nubi in nubem uis incidit ardens
fulminis; haec multo si forte umore recepit
ignem, continuo magno clamore trucidat;
ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
stridit, ubi in gelidum propere demersimus imbrem.
*a*ridior porro si nubes accipit ignem,
uritur ingenti sonitu succensa repente;
lauricomos ut si per montis flamma uagetur
turbine uentorum comburens impete magno;
nec res ulla magis quam Phoebi Delphica laurus
terribili sonitu flamma crepitante crematur.
*d*enique saepe geli multus fragor atque ruina
grandinis in magnis sonitum dat nubibus alte.
(uentus enim cum confercit, franguntur in artum
concreti montes nimborum et grandine mixti.)

DE FVLGVRE

Fulgit item, nubes ignis cum semina multa
excussere suo concursu; ceu lapidem si
percutiat lapis aut ferrum; (nam tum quoque lumen
exilit et claras scintillas dissipat ignis).
*s*ed tonitrum fit uti post auribus accipiamus,

144 aest *fort.* frangit in aestum
149 propter *fort.* pariter

fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris
tardius adueniunt quam uisum quae moueant res.
—id licet hinc etiam cognoscere: caedere si quem
ancipiti uideas ferro procul arboris auctum,
ante fit ut cernas ictum quam plaga per auris
det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante
quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni
e simili causa, concursu natus eodem.
    Hoc etiam pacto uolucri loca lumine tingunt
nubes et tremulo tempestas impete fulgit.
*u*entus ubi inuasit nubem et uersatus ibidem
fecit ut ante cauam docui spissescere nubem,
mobilitate sua feruescit; ut omnia motu
percalefacta uides ardescere, plumbea uero
glans etiam longo cursu uoluenda liquescit.
*e*rgo feruidus hic nubem cum perscidit atram,
dissipat ardoris quasi per uim expressa repente
semina quae faciunt nictantia fulgura flammae;
inde sonus sequitur qui tardius adlicit auris
quam quae perueniunt oculorum ad lumina nostra.
—scilicet hoc densis fit nubibus et simul alte
extructis aliis alias super impete miro;
ne tibi sit frudi quod nos inferne uidemus
quam sint lata magis quam sursum extructa quid extent.
—*c*ontemplator enim, cum montibus adsimulata
nubila portabunt uenti transuersa per auras,
aut ubi per magnos montis cumulata uidebis
insuper esse aliis alia atque urguere superna
in statione locata sepultis undique uentis.
*t*um poteris magnas moles cognoscere eorum

183 *vulg.* adficit
192 *vulg.* superne

speluncasque uelut saxis pendentibu' structas
cernere, quas uenti cum tempestate coorta
conplerunt, magno indignantur murmure clausi
nubibus in caueisque ferarum more minantur;
nunc hinc nunc illinc fremitus per nubila mittunt
quaerentesque uiam circum uersantur et ignis
semina conuoluont <e> nubibus atque ita cogunt
multa rotantque cauis flammam fornacibus intus,
donec diuolsa fulserunt nube corusci.

IN NVBIBVS SEMINA IGNITA INESSE

Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
deuolet in terram liquidi color aureus ignis,
semina quod nubes ipsas permulta necessust
ignis habere; (etenim cum sunt umore sine ullo,
flammeus est plerumque colos et splendidus ollis).
*q*uippe etenim solis de lumine multa necessest
concipere, ut merito rubeant ignesque profundant.
hasce igitur cum uentus agens contrusit in unum
compressitque locum cogens, expressa profundunt
semina quae faciunt flammae fulgere colores.
—*f*ulgit item, cum rarescunt quoque nubila caeli.
*n*am cum uentus eas leuiter diducit euntis
dissoluitque, cadant ingratis illa necessest
semina quae faciunt fulgorem. tum sine taetro
terrore et sonitu fulgit nulloque tumultu.

DE FVLMINE

Quod superest <quali> natura praedita constent
fulmina, declarant ictus et inusta uaporis
signa notaeque grauis halantis sulpuris auras.
(ignis enim sunt haec non uenti signa neque imbris.)

218 sonis *fort.* tonitru
220 ictu et *fort.* icta ictu et

—*p*raeterea sae<pe> accendunt quoque tecta domorum
et celeri flamma dominantur in aedibus ipsis.

IGNIS EX FVLMINE NATVRA

*h*unc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
constituit natura minutis mobilibusque
corporibus, cui nil omnino obsistere possit.
*t*ransit enim ualidum fulmen per saepta domorum,
clamor ut ac uoces, transit per saxa, per aera,
et liquidum puncto facit aes in tempore et aurum,
*c*urat item <ut> uasis integris uina repente
diffugiant, quia nimirum facile omnia circum
conlaxat rareque facit lateramina uasis
adueniens calor eius et insinuatus in ipsum
mobiliter soluens differt primordia uini.
quod solis uapor aetatem non posse uidetur
efficere usque adeo pellens feruore corusco:
—tanto mobilior uis et dominantior haec est.
Nunc ea quo pacto gignantur et impete tanto
fiant ut possint ictu discludere turris,
disturbare domos, auellere tigna trabesque,
et monimenta uirum commoliri atque ciere,
exanimare homines, pecudes prosternere passim,
cetera de genere hoc qua ui facere omnia possint,
expediam, neque <te> in promissis plura morabor.

FVLMINA IN CRASSIORIBVS NVBIBVS ET ALTE GIGNI

—Fulmina gigni<er> e crassis alteque putandumst
nubibus extructis; (nam caelo nulla sereno
nec leuiter densis mittuntur nubibus umquam).
*n*am dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
quod tunc per totum concrescunt aera nubes,
undique uti tenebras omnis Acherunta reamur

237 tellens· *alii alia*
250 *vulg.* tum

liquisse et magnas caeli complesse cauernas:
—usque adeo taetra nimborum nocte coorta
inpendent atrae formidinis ora superne,
cum commoliri tempestas fulmina coeptat.
*p*raeterea persaepe niger quoque per mare nimbus,
ut picis e caelo demissum flumen, in undas
sic cadit effertus tenebris procul et trahit atram
fulminibus grauidam tempestatem atque procellis,
ignibus ac uentis cum primis ipse repletus,
in terra quoque ut horrescant ac tecta requirant.
*s*ic igitur supera nostrum caput esse putandumst
tempestatem altam; neque enim caligine tanta
obruerent terras, nisi inaedificata superne
multa forent multis exempto nubila sole,
nec tanto possent uenientes opprimere imbri,
flumina abundare ut facerent camposque natare,
si non extructis foret alte nubibus aether.
*h*ic igitur uentis atque ignibus omnia plena
sunt; ideo passim fremitus et fulgura fiunt.
quippe etenim supra docui permulta uaporis
semina habere cauas nubes et multa necessest
concipere ex solis radiis ardoreque eorum.
—*h*oc ubi uentus eas idem qui cogit in unum
forte locum quemuis, expressit multa uaporis
semina seque simul cum eo commiscuit igni,
insinuatus ibi uortex uersatur in alto
et calidis acuit fulmen fornacibus intus;
(nam duplici ratione accenditur, ipse sua cum
mobilitate calescit et e contagibus ignis).
*i*nde ubi percaluit uenti uis <et> grauis ignis

258 et fertus *fort.* et fetus
277 *vulg.* arto

impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
perscindit subito nubem, ferturque coruscis
omnia luminibus lustrans loca percitus ardor.

DE TONITRIBVS ET TERRAE MOTV

*q*uem grauis insequitur sonitus, displosa repente
opprimere ut caeli uideantur templa superne.
inde tremor terras grauiter pertemptat et altum
murmura percurrunt caelum; nam tota fere tum
tempestas concussa tremit fremitusque mouentur.
quo de concussu sequitur grauis imber et uber,
omnis uti uideatur in imbrem uertier aether
atque ita praecipitans ad diluuiem reuocare:
—tantus discidio nubis uentique procella
mittitur, ardenti sonitus cum prouolat ictu.
—*e*st etiam cum uis extrinsecus incita uenti
incidit in ualidam maturo culmine nubem;
quam cum perscidit, extemplo cadit igneus ille
uertex quem patrio uocitamus nomine fulmen.
hoc fit idem in partis alias, quocumque tulit uis.
*f*it quoque ut interdum uenti uis missa sine igni
igniscat tamen in spatio longoque meatu,
dum uenit, amittens in cursu corpora quaedam
grandia quae nequeunt pariter penetrare per auras;
atque alia ex ipso conradens aere portat
paruola quae faciunt ignem commixta uolando;
—non alia longe ratione ac plumbea saepe
feruida fit glans in cursu, cum multa rigoris
corpora dimittens ignem concepit in auris.
*f*it quoque ut ipsius plagae uis excitet ignem,
frigida cum uenti pepulit uis missa sine igni;
nimirum quia, cum uementi perculit ictu,

288 *fort.* furit
296 *vulg.* fulmine

confluere ex ipso possunt elementa uaporis
et simul ex illa quae tum res excipit ictum;
(ut, lapidem ferro cum caedimus, euolat ignis)
nec, quod frigida uis ferrist, hoc setius illi
semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
—sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
opportuna fuit si forte et idonea flammis.
*n*ec temere omnino plane uis frigida uenti
esse potest, ea quae tanta ui missa supernest,
quin, prius in cursu si non accenditur igni,
at tepefacta tamen ueniat commixta calore.
Mobilitas autem fit fulminis et grauis ictus,
||at celeri ferme percurrunt fulmina lapsu||
nubibus ipsa quod omnino prius incita se uis
colligit et magnum conamen sumit eundi,
inde ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,
exprimitur uis atque ideo uolat impete miro,
ut ualidis quae de tormentis missa feruntur.
*a*dde quod e paruis et leuibus est elementis,
nec facilest tali naturae opsistere quicquam;
—inter enim fugit ac penetrat per rara uiarum,
non igitur multis offensibus in remorando
haesitat, hanc ob rem celeri uolat impete labens.
—*d*einde, quod omnino natura pondera deorsum
omnia nituntur, cum plagast addita uero,
mobilitas duplicatur et impetus ille grauescit,
ut uehementius et citius quaecumque morantur
obuia discutiat plagis itinerque sequatur.
—*d*enique quod longo uenit impete, sumere debet
mobilitatem etiam atque etiam, quae crescit eundo

317 *fort.* res quaeque
324 *vulg.* et

• et ualidas auget uiris et roborat ictum.
—nam facit ut quae sint illius semina cumque
e regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
omnia coniciens in eum uoluentia cursum.
—*f*orsitan ex ipso ueniens trahat aere quaedam
corpora quae plagis incendunt mobilitatem.
incolumisque uenit per res atque integra transit
multa, foraminibus liquidus quia transuiat ignis.
*m*ultaque perfigit, cum corpora fulminis ipsa
corporibus rerum inciderunt, qua texta tenentur.
—Dissoluit porro facile aes aurumque repente
conferuefacit, e paruis quia facta minute
corporibus uis est et leuibus ex elementis,
quae facile insinuantur et insinuata repente
dissoluont nodos omnis et uincla relaxant.

AVTVMNO MAGIS FLVMINA ET TONITRVA FIERI

Autumnoque magis stellis fulgentibus apta
concutitur caeli domus undique totaque tellus,
et cum tempora se ueris florentia pandunt.
*f*rigore enim desunt ignes uentique calore
deficiunt neque sunt tam denso corpore nubes.
interutrasque igitur cum caeli tempora constant,
tum uariae causae concurrunt fulminis omnes.
—*n*am fretus ipse anni permiscet frigus <et> aestum,
quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
ut discordia <sit> rerum magnoque tumultu
ignibus et uentis furibundus fluctuet aer.
*p*rima caloris enim pars est postrema rigoris;
tempus id est uernum; quare pugnare necessest

349 *vulg.* transvolat *fort.* transfluit
350 *alii* perfringit
365 *vulg.* nubi
368 *vulg.* et

dissimilis inter se<se> turbareque mixtas.
et calor extremus primo cum frigore mixtus
uoluitur, autumni quod fertur nomine tempus,
hic quoque confligunt hiemes aestatibus acres.
—propterea sunt haec anni <aestus> nominitanda,
nec mirumst, in eo si tempore plurima fiunt
fulmina tempestasque cietur turbida caelo,
ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
hinc flammis illinc uentis umoreque mixto.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
perspicere et qua ui faciat rem quamque uidere,
non Tyrrhena retro uoluentem carmina frustra
indicia occultae diuum perquirere mentis,
unde uolans ignis peruenerit aut in utram se
uerterit hinc partim, quo pacto per loca saepta
insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se,
quidue nocere queat de caelo fulminis ictus.
—*q*uod si Iuppiter atque alii fulgentia diui
terrifico quatiunt sonitu caelestia templa
et iaciunt ignem quo quoiquest cumque uoluntas,
*c*ur quibus incautum scelus auersabile cumquest
non faciunt icti flammas ut fulguris halent
pectore perfixo, documen mortalibus acre,
et potius nulla sibi turpi conscius in re
uoluitur in flammis innoxius inque peditur
turbine caelesti subito correptus et igni?
*c*ur etiam loca sola petunt frustraque laborant?
an tum brachia consuescunt firmantque lacertos?
in terraque patris cur telum perpetiuntur

370 *vulg.* <res> inter se
374 *vulg.* <freta> sunt

optundi? cur ipse sinit neque parcit in hostis?
denique cur numquam caelo iacit undique puro
Iuppiter in terras fulmen sonitusque profundit?
an simul ac nubes successere, ipse in eas tum
descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
in mare qua porro mittit ratione? quid undas
arguit et liquidam molem camposque natantis?
—praeterea si volt caueamus fulminis ictum,
cur dubitat facere ut possimus cernere missum?
si nec opinantis autem uolt opprimere igni,
cur tonat ex illa parte, ut uitare queamus,
cur tenebras ante et fremitus et murmura concit?
et simul in multas partis qui credere possis
mittere? an hoc ausis numquam contendere factum,
ut fierent ictus uno sub tempore plures?
—at saepest numero factum fierique necessest,
ut pluere in multis regionibus et cadere imbris,
fulmina sic uno fieri sub tempore multa.
—postremo cur sancta deum delubra suasque
discutit infesto praeclaras fulmine sedes
et bene facta deum frangit simulacra suisque
demit imaginibus uiolento uolnere honorem?
altaque cur plerumque petit loca plurimaque eius
montibus in summis uestigia cernimus ignis?

Quod superest, facilest ex his cognoscere rebus,
presteras Graii quos ab re nominitarunt,
in mare qua missi ueniant ratione superne.
—nam fit ut interdum tamquam demissa columna
in mare de caelo descendat, quam freta circum
feruescunt grauiter spirantibus lacita flabris;

428 *vulg.* incita

et quaecumque in eo tum sint deprensa tumultu
nauigia in summum ueniunt uexata periclum.
*h*oc fit ubi interdum non quit uis incita uenti
rumpere quam coepit nubem, sed deprimit, ut sit
in mare de caelo tamquam demissa columna,
paulatim, quasi quid pugno brachique superne
coniectu trudatur et extendatur in undas;
quam cum discidit, hinc prorumpitur in mare uenti
uis et feruorem mirum concinnat in undis;
*u*ersabundus enim turbo descendit et illam
deducit pariter lento cum corpore nubem;
quam simul ac grauidam detrusit ad aequora ponti,
ille in aquam subito totum se inmittit et omne
excitat ingenti sonitu mare feruere cogens.
*f*it quoque ut inuoluat uenti se nubibus ipse
uertex conradens ex aere semina nubis
et quasi demissum caelo prestera imitetur.
—hic ubi se in terras demisit dissoluitque,
turbinis inmanem uim prouomit atque procellae.
sed quia fit raro omnino montisque necessest
officere in terris, apparet crebrius idem
prospectu maris in magno caeloque patenti.

DE NVBIBVS

Nubila concrescunt, ubi corpora multa uolando
hoc super in caeli spatio coiere repente
asperiora, moris quae possint indupedita
exiguis tamen inter se comprensa teneri.

430 *vulg.* veniant
434 brachiique
447 procellat
452 *vulg.* supero
453 modis

haec faciunt primum paruas consistere nubes;
inde ea comprendunt inter se conque gregantur
et coniungendo crescunt uentisque feruntur
usque adeo donec tempestas saeua coortast.
*f*it quoque uti montis uicina cacumina caelo
quam sint quoque magis, tanto magis edita fument
adsidue fuluae nubis caligine crassa
propterea quia, cum consistunt nubila primum,
ante uidere oculi quam possint tenuia, uenti
portantes cogunt ad summa cacumina montis.
hic demum fit uti turba maiore coorta
et condensa queant apparere et simul ipso
uertice de montis uideantur surgere in aethram.
(nam loca declarat sursum uentosa patere
res ipsa et sensus, montis cum ascendimus altos.)
—*p*raeterea permulta mari quoque tollere toto
corpora naturam declarant litore uestis
suspensae, cum concipiunt umoris adhaesum.
quo magis ad nubis augendas multa uidentur
posse quoque e salso consurgere momine ponti;
(nam ratio consanguineast umoribus omnis).
*p*raeterea fluuiis ex omnibus et simul ipsa
surgere de terra nebulas aestumque uidemus,
quae uelut alitus hinc ita sursum expressa feruntur
suffunduntque sua caelum caligine et altas
sufficiunt nubis paulatim conueniundo;
(urget enim quoque signiferi super aetheris aestus
et quasi densendo subtexit caerula nimbis).
—*f*it quoque ut hunc ueniant in caelum extrinsecus illa

465 *fort.* sic
475 *vulg.* ollis
480 *fort.* efficiunt
483 *vulg.* huc

corpora quae faciunt nubis nimbosque uolantis;
innumerabilem enim numerum summamque profundi
esse infinitam docui, quantaque uolarent
corpora mobilitate ostendi quamque repente
inmemorabile <per> spatium transire solerent.
—haut igitur mirumst si paruo tempore saepe
tam magnis nimbis tempestas atque tenebrae
coperiant maria ac terras inpensa superne,
undique quandoquidem per caulas aetheris omnis

SPIRACVLA MVNDI

et quasi per magni circum spiracula mundi
exitus introitusque elementis redditus extat.

DE IMBRIBVS

Nunc age, quo pacto pluuius concrescat in altis
nubibus umor et in terras demissus ut imber
decidat, expediam. —*p*rimum iam semina aquai
multa simul uincam consurgere nubibus ipsis
omnibus ex rebus pariterque ita crescere utrumque
et nubis et aquam quaecumque in nubibus extat,
ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit,
sudor item atque umor quicumque est denique membris.
*c*oncipiunt etiam multum quoque saepe marinum
umorem, ueluti pendentia uellera lanae,
cum supera magnum mare uenti nubila portant.
*c*onsimili ratione ex omnibus amnibus umor
tollitur in nubes. quo cum bene semina aquarum
multa modis multis conuenere undique adaucta,
confertae nubes <imbris de> mittere certant
dupliciter; (nam uis uenti contrudit et ipsa
copia nimborum turba maiore coacta

490 montis *fort.* monstris

urget <et> e supero premit ac facit effluere imbris).
—*p*raeterea cum rarescunt quoque nubila uentis
aut dissoluuntur, solis super icta calore,
mittunt umorem pluuium stillantue, quasi igni
cera super calido tabescens multa liquescat.
*s*ed uemens imber fit, ubi uehementer utraque
nubila ui cumulata premuntur et impete uenti.
*a*t retinere diu pluuiae longumque morari
consuerunt, ubi multa cientur semina aquarum
atque aliis aliae nubes nimbique rigantes
insuper atque omni uolgo de parte feruntur,
terraque cum fumans humorem tota redhalat.
—hic ubi sol radiis tempestatem inter opacam
aduersa fulsit nimborum aspargine contra,

DE ARQVO

tum color in nigris existit nubibus arqui.

Cetera quae sursum crescunt sursumque creantur,
et quae concrescunt in nubibus, omnia, prorsum
omnia, nix uenti grando gelidaeque pruinae
et uis magna geli, magnum duramen aquarum,
et mora quae fluuios passim refrenat auentis,
perfacilest tamen haec reperire animoque uidere
omnia quo pacto fiant quareue creentur,
cum bene cognoris elementis reddita quae sint.

DE TERRAE MOTV

Nunc age quae ratio terrai motibus extet
percipe. et in primis terram fac ut esse rearis

515 stillante *vulg.* stillantque
516 *fort.* mollis
519 *vulg.* atque tenere
531 *vulg.* euntis

subter item ut supera uentosis undique plenam
speluncis multosque lacus multasque lucunas
in gremio gerere et rupes deruptaque saxa;
multaque sub tergo terrai flumina tecta
uoluere ui fluctus summersaque saxa putandumst;
undique enim similem esse sui res postulat ipsa.
*h*is igitur rebus subiunctis suppositisque
terra superne tremit magnis concussa ruinis,
subter ubi ingentis speluncas subruit aetas;
quippe cadunt toti montes magnoque repente
concussu late disserpunt inde tremores.
—*e*t merito, quoniam plaustris concussa tremescunt
tecta uiam propter, non magno pondere, tota,
nec minus exultant †esdupuis† cumque uiai
ferratos utrimque rotarum succutit orbes.
*f*it quoque, ubi in magnas aquae uastasque lucunas
gleba uetustate e terra prouoluitur ingens,
ut iactetur aquae fluctu quoque terra uacillans;
(ut uas inter<dum> non quit constare, nisi umor
destitit in dubio fluctu iactarier intus).

Praeterea uentus cum per loca subcaua terrae
collectus parte ex una procumbit et urget
obnixus magnis speluncas uiribus altas,
incumbit tellus quo uenti prona premit uis.
*t*um supera terram quae sunt extructa domorum
ad caelumque magis quanto sunt edita quaeque,
inclinata minent in eandem prodita partem
protractaeque trabes inpendent ire paratae.
—*e*t metuunt magni naturam credere mundi
exitiale aliquod tempus clademque manere,

541 summerosca *fort.* se supra saxa
550 *fort.* ea cum uis
555 *fort.* integrum

cum uideant tantam terrarum incumbere molem.
quod nisi respirent uenti, uis nulla refrenet
res neque ab exitio possit reprehendere euntis.
nunc quia respirant alternis inque grauescunt
et quasi collecti redeunt ceduntque repulsi,
saepius hanc ob rem minitatur terra ruinas
quam facit; inclinatur enim retroque recellit
et recipit prolapsa suas in pondera sedes.
—hac igitur ratione uacillant omnia tecta,
summa magis mediis, media imis, ima perhilum.

Est haec eiusdem quoque magni causa tremoris;
uentus ubi atque animae subito uis maxima quaedam
aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta
in loca se caua terrai coniecit ibique
speluncas inter magnas fremit ante tumultu
uersabunda<que> portatur, post incita cum uis
exagitata foras erumpitur et simul altam
diffindens terram magnum concinnat hiatum.
—in Syria Sidone quod accidit et fuit Aegi
in Peloponneso, quas exitus hic animai
disturbat urbes et terrae motus obortus.
multaque praeterea ceciderunt moenia magnis
motibus in terris et multae per mare pessum
subsedere suis pariter cum ciuibus urbes.
quod nisi prorumpit, tamen impetus ipse animai
et fera uis uenti per crebra foramina terrae
dispertitur ut horror et incutit inde tremorem;
(frigus uti nostros penitus cum uenit in artus,
concutit inuitos cogens tremere atque mouere).
—ancipiti trepidant igitur terrore per urbis,
tecta superne timent, metuunt inferne cauernas

582 *fort.* versabundus . . . quam

terrai ne dissoluat natura repente,
neu distracta suum late dispandat hiatum
adque suis confusa uelit comple<re> ruinis.
*p*roinde licet quamuis caelum terramque reantur
incorrupta fore aeternae mandata saluti;
et tamen interdum praesens uis ipsa pericli
subdit et hunc stimulum quadam de parte timoris,
ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
in barathrum rerumque sequatur prodita summa
funditus et fiat mundi confusa ruina.

QVARE MARE MAIVS NON FIAT

||Principio mare mirantur non reddere maius
naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
omnia quo ueniant ex omni flumina parte.
adde uagos imbris tempestatesque uolantes,
omnia quae maria ac terras sparguntque rigantque;
adde suos fontes; tamen ad maris omnia summam
guttai uix instar erunt unius adaugmen;
—quo minus est mirum mare non augescere magnum.
—*p*raeterea magnam sol partem detrahit aestu.
quippe uidemus enim uestis umore madentis
exsiccare suis radiis ardentibu' solem:
at pelage multa et late substrata uidemus.
proinde licet quamuis ex uno quoque loco sol
umoris paruam delibet ab aequore partem;
largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
*t*um porro uenti quoque magnam tollere partem
umoris possunt, uerrentes aequora uenti,
una nocte uias quoniam persaepe uidemus

604 subdita *fort.* suppeditat stimulum
605 substructa *fort.* subducta
624 *vulg.* ventis

siccari mollisque luti concrescere crustas.
*p*raeterea docui multum quoque tollere nubes
umorem magno conceptum ex aequore ponti
et passim toto terrarum spargere in orbi,
cum pluit in terris et uenti nubila portant.
—*p*ostremo quoniam raro cum corpore tellus
est, et coniunctast, oras maris undique cingens,
debet, ut in mare de terris uenit umor aquai,
in terras itidem manare ex aequore salso.
(percolatur enim uirus retroque remanat
materies umoris et ad caput amnibus omnis
confluit, inde super terras redit agmine dulci
qua uia secta semel liquido pede detulit undas.)||

DE AETNA

Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
expirent ignes interdum turbine tanto,
expediam. neque enim mediocri clade coorta
flammae tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se conuertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
cernentes pauida complebant pectora cura,
quid moliretur rerum natura nouarum.

Hisce tibi in rebus latest alteque uidendum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam
et uideas caelum summai totius unum
quam sit paruola pars et quam multesima constet
nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
—quod bene propositum si plane contueare
ac uideas plane, mirari multa relinquas.

—*n*umquis enim nostrum miratur siquis in artus
accepit calido febrim feruore coortam
aut alium quemuis morbi per membra dolorem?
(obturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentes, oculos inuadit in ipsos,
existit sacer ignis et urit corpore serpens
quamcumque arripuit partim, repitque per artus,
nimirum quia sunt multarum semina rerum,
et satis haec tellus morbi caelumque mali fert,
unde queat uis immensi procrescere morbi.)
*s*ic igitur toti caelo terraeque putandumst
ex infinito satis omnia suppeditare,
unde repente queat tellus concussa moueri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum;
(id quoque enim fit et ardescunt caelestia templa
et tempestatis pluuiae grauiore coortu
sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum).
—*a*t nimis est ingens incendi turbidus ardor.
*s*cilicet et fluuius, qui uisus maximus ei
qui non ante aliquem maiorem uidit, et ingens
arbor homoque uidetur, et omnia de genere omni,
maxima quae uidit quisque, haec ingentia fingit,
cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.

Nunc tamen illa modis quibus inritata repente
flamma foras uastis Aetnae fornacibus efflet,
expediam. *p*rimum totius subcaua montis
est natura, fere silicum suffulta cauernis.
omnibus est porro in speluncis uentus et aer.

674 *fort.* uisu est

(uentus enim fit, ubi est agitando percitus aer.)
—hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis
excussit calidum flammis uelocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.
fert itaque ardorem longe longeque fauillam
differt et crassa uoluit caligine fumum
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit uis.
*p*raeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resorbet.
ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perueniunt subter fauces. hac ire fatendumst
et penetrare mari penitus res cogit aperto
atque efflare foras ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et arenae tollere nimbos.
(in summo sunt uertice enim crateres, ut ipsi
nominitant; nos quod fauces perhibemus et ora.)

(Sunt aliquot quoque res quarum unam dicere causam
non satis est, uerum pluris, unde una tamen sit;
corpus ut exanimum siquod procul ipse iacere
conspicias hominis, fit ut omnis dicere causas
conueniat leti, dicatur ut illius una.
*n*am neque eum ferro nec frigore uincere possis
interiisse neque a morbo neque forte ueneno,
uerum aliquid genere esse ex hoc quod contigit ei
scimus. item in multis hoc rebus dicere habemus.)

DE NILO FLVVIO

Nilus in aestatem crescit campisque redundat,

698 *fort.* ventum

unicus in terris Aegypti totius amnis.
is rigat Aegyptum medium per saepe calorem,
aut quia sunt aestate aquilones ostia contra,
anni tempore eo qui etesiae esse feruntur,
et contra fluuium flantes remorantur et undas
cogentes sursus replent coguntque manere.
—nam dubio procul haec aduerso flabra feruntur
flumine, quae gelidis ab stellis axis aguntur.
ille ex aestifera parti uenit amnis ab austro,
inter nigra uirum percocto saecla colore
exoriens penitus media ab regione diei.
est quoque uti possit magnus congestus harenae
fluctibus aduersis oppilare ostia contra,
cum mare permotum uentis ruit intus harenam;
quo fit uti pacto liber minus exitus amnis
et procliuis item fiat minus impetus undis.
fit quoque uti pluuiae forsan magis ad caput ei
tempore eo fiant, quo etesia flabra aquilonum
nubila coniciunt in eas tunc omnia partis.
—scilicet ad mediam regionem eiecta diei
cum conuenerunt, ibi ad altos denique montis
contrusae nubes coguntur uique premuntur.
forsitan Aethiopum penitus de montibus altis
crescat, ubi in campos albas descendere ningues
tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.

DE LACV AVERNI

Nunc age, Auerna tibi quae sint loca cumque lacusque
expediam, quali natura praedita constent.
principio, quod Auerna uocantur nomine, id ab re
inpositumst, quia sunt auibus contraria cunctis,

727 *vulg.* amni

e regione ea quod loca cum uenere uolantes,
remigii oblitae pennarum uela remittunt
praecipitesque cadunt molli ceruice profusae
in terram, si forte ita fert natura locorum,
aut in aquam, si forte lacus substratus Auerni.

—Is locus est Cumas aput, acri sulpure montis
oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti;

CORNICES ATHENIS AD AEDEM MINERVAE NON ESSE

est et Athenaeis in moenibus, arcis in ipso
uertice, Palladis ad templum Tritonidis almae,
quo numquam pennis appellunt corpora raucae
cornices, non cum fumant altaria donis:
—usque adeo fugitant non iras Palladis acris
peruigili causa, Graium ut cecinere poetae,
sed natura loci opus efficit ipsa suapte.

IN SYRIA QVADRIPIDES

in Siria quoque fertur item locus esse uideri,
quadripedes quoque quo simul ac uestigia primum
intulerint, grauiter uis cogat concidere ipsa,
manibus ut si sint diuis mactata repente.

Omnia quae naturali ratione geruntur,
et quibus e fiant causis apparet origo;
ianua ne forte his Orci regionibus esse
credatur, post hinc animas Acheruntis in oras
ducere forte deos manis inferne reamur,
naribus alipedes ut cerui saepe putantur
ducere de latebris serpentia saecla ferarum.
—quod procul a uera quam sit ratione repulsum

743 remigio *vulg.* remigi
746 *vulg.* Avernist
755 *fort.* prius
762 poteis *fort.* nobis

percipe; nam de re nunc ipsa dicere conor.
Principio hoc dico, quod dixi saepe quoque ante,
in terra cuiusque modi rerum esse figuras;
multa, cibo e quae sunt, uitalia, multaque, morbos
incutere et mortem quae possint adcelerare.
et magis esse aliis alias animantibus aptas
res ad uitai rationem ostendimus ante
propter dissimilem naturam dissimilisque
texturas inter sese primasque figuras.
*m*ulta meant inimica per auris, multa per ipsas
insinuant naris infesta atque aspera tactu,
nec sunt multa parum tactu uitanda neque autem
aspectu fugienda saporeque tristia quae sint.
—Deinde uidere licet quam multae sint homini res
acriter infesto sensu spurcaeque grauesque;
*a*rboribus primum certis grauis umbra tributa
usque adeo, capitis faciant ut saepe dolores,
siquis eas supter iacuit prostratus in herbis.
(est etiam magnis Heliconis montibus arbos
floris odore hominem taetro consueta necare.)
—scilicet haec ideo terris ex omnia surgunt,
multa modis multis multarum semina rerum
quod permixta gerit tellus discretaque tradit.
*n*octurnumque recens extinctum lumen ubi acri
nidore offendit nares, consopit ibidem,
concidere et spumas qui morbo mittere sueuit.
*c*astoreoque graui mulier sopita recumbit
et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
tempore eo si odoratast quo menstrua soluit.
—multaque praeterea languentia membra per artus

771 *vulg.* cibo quae
778 *fort.* lactu

soluunt atque animam labefactant sedibus intus.
*d*enique si calidis etiam cunctere lauabris
plenior et fueris, solio feruentis aquai
quam facile in medio fit uti des saepe ruinas!
*c*arbonumque grauis uis atque odor insinuatur
quam facile in cerebrum, nisi aquam praecepimus ante!
*a*t cum membra hominis percepit feruida febris,
tum fit odor uini plagae mactabilis instar.
—nonne uides etiam terra quoque sulpur in ipsa
gignier et taetro concrescere odore bitumen?
*d*enique ubi argenti uenas aurique secuntur,
terrai penitus scrutantes abdita ferro,
qualis expiret Scaptensula subter odores?
quidue mali fit ut exalent aurata metalla!
quas hominum reddunt facies qualisque colores!
*n*onne uides audisue perire in tempore paruo
quam soleant et quam uitai copia desit,
quos opere in tali cohibet uis magna necessis?
—hos igitur tellus omnis exaestuat aestus
expiratque foras in apertum promptaque caeli.
—Sic et Auerna loca alitibus summittere debent
mortiferam uim, de terra quae surgit in auras,
ut spatium caeli quadam de parte uenenet;
quo simul ac primum pennis delata sit ales,
impediatur ibi caeco correpta ueneno,
ut cadat e regione loci, qua dirigit aestus.
quo cum conruit, hic eadem uis illius aestus
relliquias uitae membris ex omnibus aufert.
*q*uippe etenim primo quasi quendam conciet aestum;

799 *alii* lavacris
800 efflueris *fort.* effluviis
804 domnus *alii alia*
815 necessest *fort.* coactus

posterius fit uti, cum iam cecidere ueneni
in fontis ipsos, ibi sit quoque uita uomenda
propterea quod magna mali fit copia circum.
—Fit quoque ut interdum uis haec atque aestus Auerni
aera, qui inter auis cumquest terramque locatus,
discutiat, prope uti locus hic linquatur inanis.
cuius ubi e regione loci uenere uolantis,
claudicat extemplo pinnarum nisus inanis
et conamen utrimque alarum proditur omne.
hic ubi nixari nequeunt insistereque alis,
scilicet in terram delabi pondere cogit
natura, et uacuum prope iam per inane iacentes
dispergunt animas per caulas corporis omnis.

*

CVR AQVA IN PVTEIS FRIGIDIOR SIT AESTATE

frigidior porro in puteis aestate fit umor,
arescit quia terra calore et semin<na> siqua
forte uaporis habet, propere dimittit in auras.
quo magis est igitur tellus effeta calore,
fit quoque frigidior qui in terrast abditus umor.
frigore cum premitur porro omnis terra coitque
et quasi concrescit, fit scilicet in coeundo <ut>
exprimat in puteos si quem gerit ipsa calorem.

DE FONTE AD HAMMONIS

Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
frigidus et calidus nocturno tempore fertur.
hunc homines fontem nimis admirantur et acri
sole putant supter terras feruescere partim,

841 *vulg.* rarescit . . . siquae
842 proprie *fort.* prope iam
846 *vulg.* ut coeundo
851 *vulg.* raptim

nox ubi terribili terras caligine texit.
—quod nimis a uerast longe ratione remotum.
*q*uippe ubi sol nudum contractans corpus aquai
non quierit calidum supera de reddere parte,
cum superum lumen tanto feruore fruatur,
qui queat hic supter tam crasso corpore terram
perquoquere umorem et calido satiare uapore?
(praesertim cum uix possit per saepta domorum
insinuare suum radiis ardentibus aestum.)
—Quae ratiost igitur? nimirum terra magis quod
rara tepet circum fontem quam cetera tellus
multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
hoc ubi roriferis terram nox obruit umbris,
extemplo penitus frigescit terra coitque.
—hac ratione fit ut, tamquam compressa manu sit,
exprimat in fontem quae semina cumque habet ignis,
quae calidum faciunt laticis tactum atque uaporem.
inde ubi sol radiis terram dimouit obortus
et rarefecit, calido miscente uapore,
rursus in antiquas redeunt primordia sedes
ignis et in terram cedit calor omnis aquai.
—frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
*p*raeterea solis radiis iactatur aquai
umor et in lucem tremulo rarescit ab aestu;
propterea fit uti quae semina cumque habet ignis
dimittat; quasi saepe gelum, quod continet in se,
mittit et exoluit glaciem nodosque relaxat.

IN AQVA TAEDAM ARDERE

Frigidus est etiam fons, supra quem sita saepe

858 soclare *fort.* foculare
864 undis 865 sonitus *fort.* undis aetheris extemplo
870 *vulg.* gliscente

stuppa iacit flammam concepto protinus igni,
taedaque consimili ratione accensa per undas
conlucet, quocumque natans impellitur auris.
Nimirum quia sunt in aqua permulta uaporis
semina de terraque necessest funditus ipsa
ignis corpora per totum consurgere fontem
et simul exspirare foras exireque in auras,
(non ita multa tamen, calidus queat ut fieri fons).

DE FONTE ARADI IN MARE

*p*raeterea dispersa foras erumpere cogit
uis per aquam subito sursumque ea conciliari.
—quod genus endo marist Aradi fons, dulcis aquai
qui scatit et salsas circum se dimouet undas;
et multis aliis praebet regionibus aequor
utilitatem opportunam sitientibu' nautis,
quod dulcis inter salsas interuomit undas.
*s*ic igitur per eum possunt erumpere fontem
et scatere illa foras in stuppam semina quae cum
conueniunt aut in taedai corpore adhaerent,
ardescunt facile extemplo, quia multa quoque in se
semina habent ignis stuppae taedaeque latentis.
—nonne uides etiam, nocturna ad lumina linum
nuper ubi extinctum admoueas, accendier ante
quam tetigit flammam, taedamque pari ratione?
*m*ultaque praeterea prius ipso tacta uapore
eminus ardescunt quam comminus imbuat ignis.
—hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandumst.

<DE LAPIDE MAGNETE>

Quod superest, agere incipiam quo foedere fiat

892 *fort.* fert . . . praeter

naturae, lapis hic ut ferrum ducere possit,
(quam Magneta uocant patrio de nomine Grai,
Magnetum quia fit patriis in finibus ortus).
*h*unc homines lapidem mirantur; quippe catenam
saepe ex anellis reddit pendentibus ex se.
—quinque etenim licet interdum pluresque uidere
ordine demisso leuibus iactarier auris,
unus ubi ex uno dependet supter adhaerens
ex alioque alius lapidis uim uinclaque noscit:
usque adeo permananter uis perualet eius.

(Hoc genus in rebus firmandumst multa prius quam
ipsius rei rationem reddere possis,
et nimium longis ambagibus est adeundum;
quo magis attentas auris animumque reposco.)

FLVERE AB OMNIBVS REBVS

Principio omnibus ab rebus, quascumque uidemus,
*p*erpetuo fluere ac mitti spargique necessest
corpora quae feriant oculos uisumque lacessant.
perpetuoque fluunt certis ab rebus odores;
frigus ut <a> fluviis, calor a sole, aestus ab undis
aequoris exesor moerorum litora propter.
nec uarii cessant sonitus manare per auras.
*d*enique in os salsi uenit umor saepe saporis,
cum mare uersamur propter, dilutaque contra
cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 934
—usque adeo omnibus ab rebus res quaeque fluenter
fertur et in cunctas dimittitur undique partis
nec mora nec requies interdatur ulla fluendi,
perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper

908 *vulg.* quem
909 *alii* sit
913 *vulg.* demissos
925 *vulg.* ab

cernere odorari licet et sentire sonare.

<RARAS RES OMNIS ESSE>

Nunc omnis repetam quam raro corpore sint res
commemorare; quod in primo quoque carmine claret.
—*q*uippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
qua de disserere adgredior, firmare necessest
nil esse in promptu nisi mixtum corpus inani.
*p*rincipio fit ut in speluncis saxa superna
sudent umore et guttis manantibu' stillent.
*m*anat item nobis e toto corpore sudor,
crescit barba pilique per omnia membra, per artus.
diditur in uenas cibus omnis, auget alitque
corporis extremas quoque partis unguiculosque.
*f*rigus item transire per aes calidumque uaporem
sentimus, sentimus item transire per aurum
atque per argentum, cum pocula plena tenemus.
*d*enique per dissaepta domorum saxea uoces
peruolitant, permanat odor frigusque uaposque
ignis, qui ferri quoque uim penetrare sueuit.
†*d*enique qua circum caeli lorica coercet
morbida uisque simul cum extrinsecus insinuatur
et tempestatem terra caeloque coorta
in caelum terrasque remotae iure facessunt;
quandoquidem nihil est nisi raro corpore nexum.

Huc accedit uti non omnia, quae iaciuntur
corpora cumque ab rebus, eodem praedita sensu
atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
—*p*rincipio terram sol excoquit et facit are,

941 corpus mixtum *fort.* corpus mixtum ad
942 *vulg.* superne
954–957 *nondum sanatus*

at glaciem dissoluit et altis montibus altas
extructas<que> niues radiis tabescere cogit;
*d*enique cera liquefit in eius posta uapore.
*i*gnis item liquidum facit aes aurumque resoluit,
at coria et carnem trahit et conducit in unum.
*u*mor aquae porro ferrum condurat ab igni,
at coria et carnem mollit durata calore.
—*b*arbigeras oleaster eo iuuat usque capellas,
effluat ambrosia quasi uero, et nectare tinctus;
(qua nihil est homini quod amariu' frondeat esca).
*d*enique amaracinum fugitat sus et timet omne
ungentum; nam saetigeris subus acre uenenumst,
quod nos interdum tamquam recreare uidetur.
—at contra nobis caenum teterrima cum sit
spurcities, eadem subus haec iucunda uidetur,
insatiabiliter toti ut uoluantur ibidem.

Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
adgredior quod dicendum prius esse uidetur.
multa foramina cum uariis sint reddita rebus,
dissimili inter se natura praedita debent
esse et habere suam naturam quaeque uiasque.
(quippe etenim uarii sensus animantibus insunt,
quorum quisque suam proprie rem percipit in se.)
*n*am penetrare alio sonitus alioque saporem
cernimus e sucis, alio nidoris odores.
*p*raeterea manare aliud per saxa uidetur,
atque aliud lignis, aliud transire per aurum,
argentoque foras aliud uitroque meare.
(nam fluere hac species, illac calor ire uidetur,
atque aliis aliut citius transmittere eadem.)

964 *fort.* extructas ningues
971 ambrosias *fort.* ambrosiam

[scilicet id fieri cogit natura uiarum
multimodis uarians ut paulo ostendimus ante]
—scilicet id fieri cogit natura uiarum
multimodis uarians, ut paulo ostendimus ante,
propter dissimilem naturam textaque rerum.

Quapropter, bene ubi haec confirmata atque locata
omnia constiterint nobis praeposta parata,
quod superest, facile hinc ratio reddetur et omnis
causa patefiet quae ferri pelliciat uim.
—*p*rincipio fluere e lapide hoc permulta necessest
semina siue aestum qui discutit aera plagis,
inter qui lapidem ferrumque est cumque locatus.
*h*oc ubi inanitur spatium multusque uacefit
in medio locus, extemplo primordia ferri
in uacuum prolapsa cadunt coniuncta; fit utqui
anulus ipse sequatur eatque ita corpore toto.
nec res ulla magis primoribus <ex> elementis
indupedita suis arte conexa cohaeret
quam ualidi ferri natura et frigidus horror.
*q*uo minus est mirum, quod dicitur, ex elementis
corpora si nequeunt e ferro plura coorta
in uacuum ferri, quin anulus ipse sequatur;
quod facit, et sequitur, donec peruenit ad ipsum
iam lapidem caecisque in eo compagibus haesit.
*h*oc fit idem cunctas in partis, unde uacefit
cumque locus, siue e transuerso siue superne
corpora continuo in uacuum uicina feruntur;
—quippe agitantur enim plagis aliunde nec ipsa
sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
—*h*uc accedit item, quare queat id magis esse,

1007 *vulg.* utque
1012 *alii alia*

haec quoque res adiumento motuque iuuatur,
quod, simul a fronte est anelli rarior aer
factus inanitusque locus magis ac uacuatus,
continuo fit uti qui post est cumque locatus 1033
aer a tergo quasi prouehat atque propellat. 1026
*s*emper enim circumpositus res uerberat aer;
sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
parte quod ex una spatium uacat et capit in se.
hic, tibi quem memoro, per crebra foramina ferri
paruas ad partis subtiliter insinuatus
trudit et inpellit, quasi nauem uelaque uentus. 1032
—*d*enique res omnes debent in corpore habere
aera, quandoquidem raro sunt corpore et aer
omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
*h*ic igitur, penitus qui in ferrost abditus aer,
sollicito motu semper iactatur eoque
uerberat anellum dubio procul et ciet intus;
scilicet ille eodem fertur quo praecipitauit
iam semel et partem in uacuam conamina sumpsit.

Fit quoque ut a lapide hoc ferri natura recedat
interdum, fugere atque sequi consueta uicissim.
*e*xultare etiam Samothracia ferrea uidi
et ramenta simul ferri furere intus ahenis
in scapiis, lapis hic Magnes cum subditus esset:
usque adeo fugere a saxo gestire uidetur.
*a*ere interposito discordia tanta creatur
propterea quia nimirum prius aestus ubi aeris
praecepit ferrique uias possedit apertas,
posterior lapidis uenit aestus et omnia plena
inuenit in ferro neque habet qua tranet ut ante.
—cogitur offensare igitur pulsareque fluctu
ferrea texta suo; quo pacto respuit ab se

atque per aes agitat, sine eo quod saepe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quod aestus
non ualet e lapide hoc alias impellere item res.
*p*ondere enim fretae partim stant, quod genus aurum;
et partim raro quia sunt cum corpore, ut aestus
peruolet intactus, nequeunt inpellier usquam;
lignea materies in quo genere esse uidetur.
—interutrasque igitur ferri natura locata
aeris ubi accepit quaedam corpuscula, tum fit,
inpellant ut eam Magnesia flumine saxa.
Nec tamen haec ita sunt aliarum rerum aliena,
ut mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur
quae memorare queam inter se singlariter apta.
*s*axa uides primum sola colescere calce.
glutine materies taurino iungitur una,
ut uitio uenae tabularum saepius hiscant
quam laxare queant compages taurea uincla.
*u*itigeni latices aquai fontibus audent
misceri, cum pix nequeat grauis et leue oliuom.
*p*urpureusque colos conchyli iungitur uno
corpore cum lanae, dirimi qui non queat usquam,
non si Neptuni fluctu renouare operam des,
non, mare si totum uelit eluere omnibus undis.
*d*enique non auro res aurum copulat una
aerique <aes> plumbo fit uti iungatur ab albo?
cetera iam quam multa licet reperire! quid ergo?
(nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
nec me tam multam hic operam consumere par est,
sed breuiter paucis praestat comprendere multa.)
—*q*uorum ita texturae ceciderunt mutua contra,

1069 *vulg.* uno
1074 *alii* una

ut caua conueniant plenis haec illius illa
huiusque inter se, iunctura haec optima constat.
est etiam, quasi ut anellis hamisque plicata
inter se quaedam possint coplata teneri;
quod magis in lapide hoc fieri ferroque uidetur.

PESTILENTIA VNDE CREATVR

Nunc ratio quae sit morbis aut unde repente
mortiferam possit cladem conflare coorta
morbida uis hominum generi pecudumque cateruis,
expediam.
Primum multarum semina rerum
esse supra docui quae sint uitalia nobis,
et contra quae sint morbo mortique necessest
multa uolare. ea cum casu sunt forte coorta
et perturbarunt caelum, fit morbidus aer.
*a*tque ea uis omnis morborum pestilitasque
aut extrinsecus ut nubes nebulaeque superne
per caelum ueniunt, aut ipsa saepe coorta
de terra surgunt, ubi putorem umida nactast
intempestiuis pluuiisque et solibus icta.
—nonne uides etiam caeli nouitate et aquarum
temptari procul a patria quicumque domoque
adueniunt ideo quia longe discrepitant res?
(nam quid Brittannis caelum differre putamus,
et quod in Aegypto est qua mundi claudicat axis?
quidue quod in Ponto est differre, et Gadibus atque
usque ad nigra uirum percocto saecla colore?)
*q*uae cum quattuor inter se diuersa uidemus
quattuor a uentis et caeli partibus esse,
tum color et facies hominum distare uidentur

largiter et morbi generatim saecla tenere.
—est elephas morbus qui propter flumina Nili
gignitur Aegypto in media neque praeterea usquam.
Atthide temptantur gressus oculique in Achaeis
finibus. inde aliis alius locus est inimicus
partibus ac membris: uarius concinnat id aer.
—*p*roinde ubi se caelum, quod nobis forte alienum,
commouet atque aer inimicus serpere coepit,
ut nebula ac nubes paulatim repit et omne
qua graditur conturbat et immutare coactat;
fit quoque ut, in nostrum cum uenit denique caelum,
corrumpat reddatque sui simile atque alienum.
*h*aec igitur subito clades noua pestilitasque
aut in aquas cadit aut fruges persidit in ipsas
aut alios hominum pastus pecudumque cibatus,
aut etiam suspensa manet uis aere in ipso
et, cum spirantes mixtas hinc ducimus auras,
illa quoque in corpus pariter sorbere necessest.
*c*onsimili ratione uenit bubus quoque saepe
pestilitas et iam pigris balantibus aegror.
nec refert utrum nos in loca deueniamus
nobis aduersa et caeli mutemus amictum,
an caelum nobis ultro natura coruptum
deferat aut aliquid quo non consueuimus uti,
quod nos aduentu possit temptare recenti.

DE PESTILENTIA ATHENIENSIVM

Haec ratio quondam morborum et mortifer aestus
finibus in Cecropis funestos reddidit agros
uastauitque uias, exhausit ciuibus urbem.
*n*am penitus ueniens Aegypti finibus ortus,

aera permensus multum camposque natantis,
incubuit tandem populo Pandionis omni,
inde cateruatim morbo mortique dabantur.

—Principio caput incensum feruore gerebant
et duplicis oculos suffusa luce rubentes.
sudabant etiam fauces intrinsecus atrae
sanguine et ulceribus uocis uia saepta coibat
atque animi interpres manabat lingua cruore
debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.
*i*nde ubi per fauces pectus complerat et ipsum
morbida uis in cor maestum confluxerat aegris,
omnia tum uero uitai claustra lababant.
*s*piritus ore foras taetrum uoluebat odorem,
rancida quo perolent proiecta cadauera ritu.
atque animi prorsum uires totius <et> omne
languebat corpus, leti iam limine in ipso.
*i*ntolerabilibusque malis erat anxius angor
adsidue comes et gemitu commixta querella.
singultusque frequens noctem per saepe diemque
corripere adsidue neruos et membra coactans
dissoluebat eos, defessos ante, fatigans.
*n*ec nimio cuiquam posses ardore tueri
corporis in summo summam feruescere partem,
sed potius tepidum manibus proponere tactum
et simul ulceribus quasi inustis omne rubere
corpus, ut est per membra sacer dum diditur ignis.
intima pars hominum uero flagrabat ad ossa,
flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus.
nil adeo posses cuiquam leue tenueque membris

1150 *fort.* tractu
1156 *fort.* et totius

uertere in utilitatem, at uentum et frigora semper.
in fluuios partim gelidos ardentia morbo
membra dabant nudum iacientes corpus in undas.
*m*ulti praecipites nymphis putealibus alte 1178
inciderunt ipso uenientes ore patente: 1174
insedabiliter sitis arida, corpora mersans,
aequabat multum paruis umoribus imbrem.
—nec requies erat ulla mali: defessa iacebant 1177
corpora. mussabat tacito medicina timore,
quippe patentia cum totiens ardentia morbis
lumina uersarent oculorum expertia somno.
—*m*ultaque praeterea mortis tum signa dabantur,
perturbata animi mens in maerore metuque,
triste supercilium, furiosus uoltus et acer,
sollicitae porro plenaeque sonoribus aures,
creber spiritus aut ingens raroque coortus,
sudorisque madens per collum splendidus umor,
tenuia sputa minuta, croci contacta colore
salsaque, per fauces rauca uix edita tussi.
in manibus uero nerui trahere et tremere artus
a pedibusque minutatim succedere frigus
non dubitabat. item ad supremum denique tempus
conpressae nares, nasi primoris acumen
tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis
†duraque in ore iacet rectum frons tenta mebat.
nec nimio rigida post artus morte iacebant.
*o*ctauoque fere candenti lumine solis
aut etiam nona reddebant lampade uitam.
—*q*uorum siquis, ut est, uitarat funera leti,

1178 *vulg.* lymphis
1180 *fort.* flammis
1195 *fort.* duraque iam auriculae tractae frons tenta manebat
1199 *fort.* iam vitarat

ulceribus tetris et nigra proluuie alui
posterius tamen hunc tabes letumque manebat,
aut etiam multus capitis cum saepe dolore
corruptus sanguis expletis naribus ibat:
hac hominis totae uires corpusque fluebat.
profluuium porro qui taetri sanguinis acre
exierat, tamen in neruos huic morbus et artus
ibat et in partis genitalis corporis ipsas.
et grauiter partim metuentes limina leti
uiuebant ferro priuati parte uirili,
et manibus sine nonnulli pedibusque manebant
in uita tamen, et perdebant lumina partim:
(usque adeo mortis metus his incesserat acer.)
atque etiam quosdam cepere obliuia rerum
cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsi.
—*m*ultaque humi cum inhumata iacerent corpora supra
corporibus, tamen alituum genus atque ferarum
aut procul apsiliebat, ut acrem exeiret odorem,
aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.
—nec tamen omnino temere illis solibus ulla
comparebat auis, nec <tris>tia saecla ferarum
exeibant siluis. languebant pleraque morbo
et moriebantur. cum primis fida canum uis
strata uiis animam ponebat in omnibus aegre;
extorquebat enim uitam uis morbida membris.
incomitata rapi certabant funera uasta.
—*n*ec ratio remedi communis certa dabatur;
nam quod ali dederat uitalis aeris auras
uoluere in ore licere et caeli templa tueri,
hoc aliis erat exitio letumque parabat.
Illud in his rebus miserandum magnopere unum
aerumnabile erat, quod ubi se quisque uidebat

1204 huc

implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
deficiens animo maesto cum corde iacebat,
funera respectans animam amittebat ibidem.
*q*uippe etenim nullo cessabant tempore apisci
ex aliis alios auidi contagia morbi,
lanigeras tamquam pecudes et bucera saecla.
—*i*dque uel in primis cumulabat funere funus.
nam quicumque suos fugitabant uisere ad aegros,
uitai nimium cupidos mortisque timentis
poenibat paulo post turpi morte malaque,
desertos, opis expertis, incuria mactans.
*q*ui fuerant autem praesto, contagibus ibant
atque labore, pudor quem tum cogebat obire
blandaque lassorum uox mixta uoce querellae.
*o*ptimus hoc leti genus ergo quisque subibat

*

inque aliis alium, populum sepelire suorum
certantes: lacrimis lassi luctuque redibant;
inde bonam partem in lectum maerore dabantur.
nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus
nec mors nec luctus temptaret tempore tali.

Praeterea iam pastor et armentarius omnis
et robustus item curui moderator aratri
languebat, penitusque casa contrusa iacebant
corpora paupertate et morbo dedita morti.
exanimis pueris super exanimata parentum
corpora nonnumquem posses retroque uidere
matribus et patribus natos super edere uitam.
*n*ec minimam partem ex agris is maeror in urbem
confluxit, languens quem contulit agricolarum

1249 *fort.* letum

copia conueniens ex omni morbida parte.
omnia complebant loca tectaque; quo magis aestu
confertos ita aceruatim mors accumulabat.
—*m*ulta siti prostrata uiam per proque uoluta
corpora silanos ad aquarum strata iacebant
interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum,
multaque per populi passim loca prompta uiasque
languida semanimo cum corpore membra uideres
horrida paedore et pannis cooperta perire
corporis inluuie, pelli super ossibus una,
ulceribus taetris prope iam sordeque sepulta.
—*o*mnia denique sancta deum delubra replerat
corporibus mors exanimis onerataque passim
cuncta cadaueribus caelestum templa manebant,
hospitibus loca quae complerant aedituentes.
*n*ec iam religio diuom nec numina magni
pendebantur enim praesens dolor exsuperabat.
—*n*ec mos ille sepulturae remanebat in urbe,
quo prius hic populus semper consuerat humari;
perturbatus enim totus trepidabat, et unus
quisque suum pro re<semotum> maestus humabat.
—*m*ultaque <res> subita et paupertas horrida suasit;
namque suos consanguineos aliena rogorum
insuper extructa ingenti clamore locabant
subdebantque faces, multo cum sanguine saepe
rixantes potius quam corpora desererentur

1262 aestus *fort.* artus
1264 *vulg.* protracta
1279 pius
1281 *alii alia*

TITI LVCRETI CARI
DE RERVM NATVRA
LIBER VI EXPLICIT
FELICITER

BY THE SAME EDITOR

T. LVCRETI CARI DE RERVM NATVRA LIBRI SEX

Edited with an Introduction and Explanatory Notes. New York, American Book Co. [1907].